SENTER FOR PROFESJONSSTUDIER

Et ytringsklima under press?

Akademisk frihet og ytringsfrihet i en brytningstid

Fredrik W. Thue, Agnete Vabø, Jan Messel, Øyunn Syrstad Høydal, Andreas Eriksen

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET

Forord

Denne delrapporten er første levering fra et analyseoppdrag om akademisk frihet og tillit til forskningsbasert kunnskap i Norge. Oppdraget ble tildelt Senter for profesjonsstudier (SPS), OsloMet av Kunnskapsdepartementet 13. september 2021.

Rapporten dekker første del av oppdraget, å gi en kunnskapsbasert analyse av vilkårene for og mulige trusler mot akademisk ytringsfrihet i Norge. Den vil danne en del av kunnskapsgrunnlaget for Ekspertgruppen for akademisk ytringsfrihet, ledet av Anine Kierulf, som regjeringen Solberg nedsatte i juli 2021, og som skal levere sin rapport 1. mars 2022.

Rapporten er utarbeidet av en arbeidsgruppe som har bestått av professor Fredrik W. Thue (SPS), førsteamanuensis Agnete Vabø (Handelshøyskolen, OsloMet), forsker Jan Messel (SPS), postdoktor Øyunn Syrstad Høydal (Handelshøyskolen, OsloMet) og postdoktor Andreas Eriksen (SPS). Stipendiat Alexander Fossen Lange (SPS) har assistert. Arbeidet har vært ledet av Fredrik Thue, som også er hovedforfatter av kapitlene 1, 2, 5, 6 og 8. Agnete Vabø har skrevet kapittel 3, Øyunn Syrstad Høydal kapittel 4 samt kapittel 9 (vedlegg), og Jan Messel har skrevet kapittel 7. Andreas Eriksen har utarbeidet det teoretiske grepet om den akademiske frihetens infrastruktur og forfattet kap. 1.4.

En særlig takk rettes til universitetsbibliotekar Malene Wøhlk Gundersen ved Universitetsbiblioteket OsloMet, som velvillig og profesjonelt bisto i arbeidet med litteratursøk. En stor takk også til professor Shirin Albäck Öberg og professor Mikael Börjesson ved Universitetet i Uppsala, som besøkte oss og diskuterte opplegget for rapporten, samt lektor Evanthia Kalpazidou Schmidt ved Aarhus Universitet som kommenterte vår utredning om konfliktene omkring akademisk frihet i Danmark.

Oslo, 15. desember 2021

Fredrik W. Thue, Agnete Vabø, Jan Messel, Øyunn Syrstad Høydal og Andreas Eriksen

Rettelser: I denne nye versjonen er det foretatt to rettelser i kap. 9.1 samt noen mindre språklige justeringer etter at journalisten Søren Villemoes og antropologen Sofie Danneskiold-Samsøe påpekte enkelte feil og unøyaktigheter i vår opprinnelige fremstilling av den danske debatten om forskningsfrihet og politisert forskning.

Oslo, 7. januar 2022

Innhold

Forord **3**

1 Innledning **7**

1.1 Kronologisk avgrensing 7

1.2 Rapportens oppbygning 8

1.3 Metode 10

1.4 Overordnet perspektiv: den akademiske frihetens infrastruktur 11

2 Akademisk frihet og ytringsfrihet – en innledende drøfting **17**

2.1 Akademisk frihet og ytringsfrihet: ulike ting eller to sider av samme sak? 17

2.2 «Akademisk frihet» i tysk og amerikansk tradisjon 20

2.3 Akademisk frihet på norsk: noen hovedlinjer 22

2.4 Akademisk frihet og ytringsfrihet i en ekspansiv sektor under omforming 25

3 Den norske modellen for akademisk autonomi under press? **29**

3.1 Avkollegialisering og sterkere linjestyring: mot vanlige arbeidstakere? 29

3.2 Profesjonalisering og avprofesjonalisering: et sammenliknende sideblikk 32

3.3 Hybridisering mellom akademiske og administrative roller? 34

3.4 Tvetydige utviklingstrekk, konkurrerende narrativer 35

3.5 Reformer i høyere utdanning – implikasjoner for akademisk autonomi 37

3.6 Kvalitetsreformen 37

3.7 Eksterne relasjoner og forskningens autonomi 39

3.8 Sammenfatning 42

4 Folkeopplysning og omdømmebygging i en ny medievirkelighet **45**

4.1 Mediekontakt og forskningsjournalistikk 46

4.2 Økt status – og risiko 47

4.3 Et nytt medielandskap 49

4.4 Folkeopplyser, karrierejeger eller offentlig intellektuell? 50

4.5 Sluttkommentar 52

5 Populisme, akademisk frihet og offentlig ytringsklima **53**

5.1 Hva er populisme? 55

5.2 Populismens forhold til forskning og akademia 56

5.3 Akademias dilemmaer i møtet med populismen 58

6 Identitetspolitikk, ideologisk konformisme og akademisk debattkultur 63

6.1 Identitetspolitikk og kanselleringskultur versus akademisk ytringskultur 64

6.2 Identitetspolitikkens og kanselleringskulturens utbredelse i akademia 69

6.3 Nye organisasjonsprinsipper i akademia – en kilde til konformitet? 80

7 Profesjonsverdier og akademisk frihet 85

7.1 Eikrem-saken 86

7.2 Prester og politi 91

7.3 Institusjonenes verdigrunnlag 94

7.4 Oppsummering 95

8 Sammenfatning: Den akademiske frihetens vilkår 97

9 Vedlegg: Debatter om akademisk frihet i Danmark, Sverige og Norge 105

9.1 Dansk kulturkamp og forskningsdebatt 105

9.2 Sverige: Selvsensur og passive ledere? 112

9.3 Norge: Et fredeligere ordskifte 119

10 Litteratur 127

1 Innledning

I hvilken grad er den individuelle akademiske friheten og ytringsfriheten til vitenskapelig ansatte ved universiteter, høgskoler og anvendte forskningsinstitutter under press i dag? Hvilke aktuelle tendenser er det i så fall som skaper dette presset? I denne rapporten retter vi oppmerksomheten mot utviklingstrekk både innad i sektoren, i samfunnet og i relasjonene mellom sektoren, staten og samfunnet.

I tråd med oppdraget fra Kunnskapsdepartementet søker vi spesielt å kartlegge omfanget av trusler mot ytringsfriheten til vitenskapelig ansatte ved universiteter, høgskoler og forskningsinstitutter. Vi har imidlertid lagt vekt på å gi et helhetlig bilde av vilkårene for akademisk frihet og forskeres ytringsfrihet i dagens Norge, og å vurdere ulike trusler og utfordringer i deres dynamiske sammenheng.

1.1 Kronologisk avgrensing

Kronologisk har vi valgt å avgrense oss til de siste femten–tjue årene, med enkelte lengre historiske utsyn der dette bidrar til å sette aktuelle utviklingstrekk i perspektiv. I årene rundt årtusenskiftet ble det lagt avgjørende premisser for utviklingen av den norske universitets- og høgskolesektoren så vel som for forståelsen av og den rettslige statusen til allmenn ytringsfrihet og individuell akademisk frihet. Kvalitetsreformen som innebar dyptgripende endringer i universitets- og høgskolesektoren, ble vedtatt i 2001 og gjennomført fra 2003. Den første Ytringsfrihetskommisjonen, ledet av professor Francis Sejersted, la frem sin innstilling i 1999 (NOU 1999:27), og i 2004 vedtok Stortinget en endring av Grunnlovens § 100 i tråd med dens forslag. To år senere fikk regjeringen på sitt bord NOU 2006: 19 *Akademisk frihet – Individuelle rettigheter og institusjonelle styringsbehov*, utarbeidet av et utvalg ledet av avtroppende UiO-rektor Arild Underdal (NOU 2006:19), som ble tatt til følge ved at individuell akademisk frihet oppnådde eksplisitt lovbeskyttelse ved en endring i universitets- og høgskolelovens § 15. Denne konsentrasjonen av sentrale utredninger og politiske beslutningsprosesser omkring årtusenskiftet gjør det nærliggende å konsentrere undersøkelsen til tidsrommet etter at disse utredningene ble lagt frem.

Underdal-utvalgets utredning høstet i sin tid bred anerkjennelse for dens grundighet og kvalitet. Også en oversikt over debatten om akademisk frihet i internasjonal litteratur, utarbeidet av Egil Kallerud ved NIFU til støtte for utvalget, er et arbeid av høy kvalitet som har vært til nytte også i arbeidet med denne rapporten (Kallerud, 2006). Det såkalte Aune-utvalget som i 2020 la frem sin utredning om ny universitets- og høgskolelov fremhevet at

Underdal-utvalgets grundige analyse fortsatt stod seg godt på sentrale områder, men konstaterte samtidig at noen potensielle trusler mot den akademiske friheten hadde kommet til eller blitt tydeligere siden den gang. Utvalget trakk særlig frem et mer polarisert debattklima i samfunnet, undergraving av demokratiet i noen land, samt manglende åpenhet i forskning.[1]

Behovet Aune-utvalget her påpekte for å oppdatere de analyser som ble foretatt for femten-tjue år siden danner en viktig del av bakgrunnen for Kunnskapsdepartementets oppdrag og vår måte å gripe dette oppdraget an på. Vi har valgt å gå noe bredere ut enn Aune-utvalget ved også å se på aktuelle utviklingstrekk innenfor universitets- og høgskolesektoren og i denne sektorens relasjoner til staten og samfunnet. Til grunn for rapporten ligger en antakelse om at evnen og viljen vitenskapelige ansatte og deres institusjoner har til å håndtere og tåle et mer polarisert, mangfoldig og uforutsigbart offentlig ytringsklima vil avhenge av hvor sterk selvstendighet, integritet og rollebevissthet de utvikler gjennom studier og rekrutteringsstillinger. Dette påvirkes igjen av vitenskapens og lærestedenes organisasjonsformer, «samfunnskontrakt» og institusjonelle integritet.

Det må understrekes at denne rapporten ikke anlegger et juridisk, men et historisk og samfunnsvitenskapelig perspektiv på akademisk frihet og vitenskapelig ansattes ytringsfrihet. Gruppen som har utarbeidet den består av to historikere, to sosiologer og en filosof. Vårt mål har ikke vært å klarlegge gjeldende rett eller drøfte rettslig-normative problemstillinger, men å undersøke de institusjonelle, politiske og samfunnsmessige faktorer som påvirker evnen og de faktiske mulighetene til å gjøre bruk av akademisk frihet og ytringsfrihet.

1.2 Rapportens oppbygning

Rapporten består av seks hovedkapitler, foruten innledning og konklusjon. Kapittel 2 drøfter forholdet mellom akademisk frihet og ytringsfrihet i lys av ulike historiske måter å definere og sikre disse frihetene på. Tyske, amerikanske og norske tradisjoner for akademisk frihet sammenliknes og drøftes, og to ulike, potensielt komplementære perspektivet på akademisk frihet utvikles: et profesjonsperspektiv og et liberal-demokratisk perspektiv. Videre sammenholdes Ytringsfrihetskommisjonens diskursteoretiske begrunnelse for allmenn ytringsfrihet med en mer negativ, menneskerettighetsorientert begrunnelse. På denne bakgrunn viser vi hvordan ytringsfrihet og akademisk frihet, avhengig av definisjon og perspektiv, kan forstås både som vesensforskjellige og som to sider av samme sak.

[1] NOU 2020: 3 (regjeringen.no), s. 129.

Kapittel 3 gir en oversikt over aktuelle utviklingstrekk i forsknings-, universitets- og høgskolesektoren med særlig vekt på endrede styre- og organisasjonsformer, endrede relasjoner mellom institusjonene og deres omverden, og fusjoner og nedbygging av institusjonelle skillelinjer i sektoren: mellom universiteter og høgskoler, akademiske og yrkesrettede utdanninger, grunnforskning og anvendt forskning, etc.

Kapittel 4 gir en kortfattet beskrivelse av forskeres medieaktivitet og hvordan institusjoners strategier for forskningskommunikasjon endres i et nytt medielandskap. Ikke minst har fremveksten av sosiale medier skapt grobunn for økt polarisering, og har samtidig økt risikoen ved å delta i medieoffentligheten, især når kontroversielle problemstillinger og oppfatninger er involvert. Avslutningsvis drøftes hvilke implikasjoner disse endringene har eller kan få for forskeres og UH-læreres tradisjonsrike selvforståelse som «folkeopplysere» eller «offentlige intellektuelle».

Kapittel 5 drøfter populisme, især høyrepopulisme, som en aktuell utfordring både mot det opinions- og ytringsklimaet som møter forskere i offentligheten og for de akademiske institusjonenes samfunnskontrakt og de kulturelle og politiske forutsetninger den bygger på. Kapitlet presenterer først ulike oppfatninger av populisme som en politisk ideologi eller et «stilistisk og retorisk repertoar», for deretter å drøfte populismens forhold til forskning og akademiske institusjoner med utgangspunkt i et begrep om «epistemisk populisme». Avslutningsvis diskuterer vi noen dilemmaer forskere og akademiske institusjoner står overfor i møtet med populistisk retorikk og populistiske bevegelser, med særlig vekt på hvordan man kan unngå at en selvforsterkende negativ dynamikk utvikles mellom det populister vil definere som et «elitistisk» akademia og en «folkelig» opinion.

I kapittel 6 vender vi oss mot identitetspolitisk aktivisme og kanselleringskultur som en aktuell eller potensiell trussel mot akademisk frihet og ytringsfrihet. Først ser vi nærmere på den logikk eller dynamikk som preger denne særegne formen for politisk aktivisme. Dernest drøfter vi, på bakgrunn av situasjonen internasjonalt og i våre naboland, fenomenets omfang i dagens norske universitets- og høgskolesektor og hvor sannsynlig det er at det vil få økt betydning i nær fremtid. Avslutningsvis i kapitlet drøfter vi om identitetspolitisk konformitetspress og andre former for ideologisk konformisme i akademiske miljøer kan forsterkes av nye institusjonelle mekanismer innenfor forskning og høyere utdanning.

I kapittel 7 ser vi på inkorporeringen av de kortere profesjonsutdanningene i høyere utdanning og hvordan forholdet mellom profesjonsverdier og akademisk frihet har utspilt seg. Med

utgangspunkt i den såkalte Eikrem-saken ved NTNU drøfter vi hvilke argumenter og motargumenter som har blitt brukt for å begrense den akademiske friheten. Vi viser også kort på hvordan debatten har foregått innenfor enkelte andre utdanninger. Til slutt ser vi på hvordan de akademiske institusjonenes verdiforankring har blitt brukt som argument i en debatt om hvor grensene for den akademiske ytringsfriheten går.

I kapittel 8 sammenfatter vi rapportens resultater og søker å etablere et helhetsbilde av de potensielle utfordringer den akademiske friheten og ytringsfriheten står overfor innenfra, utenfra og i skjæringsfeltet mellom akademia og samfunnet. Herunder vil vi også drøfte i hvilken grad dagens akademiske læresteder sosialiserer studenter, lærere og forskere med vilje og evne til å representere en «selvstendighetskultur» som motvekt mot en «konformitetskultur» i samfunnet (Dworkin, 1996).

1.3 Metode

Rapporten bygger på en systematisk gjennomgang av internasjonal vitenskapelig litteratur (vitenskapelige artikler, bøker og bokkapitler), norsk- og nordiskspråklige tidsskriftsartikler, samt en noe mindre systematisk gjennomgang av relevante debatter og kontroverser i norske, svenske og danske medier og fagpresse. Søkene er gjort mer utførlig rede for i en rapport fra universitetsbibliotekar Malene W. Gundersen.

Det har vært utfordrende at de ulike temaene denne rapporten omhandler, er meget ulikt belyst i internasjonal, nordisk og norsk forskning. Om de strukturelle endringene innenfor forskning og høyere utdanning som beskrives i kapittel 3, finnes det en meget omfattende internasjonal og en ganske omfattende nordisk litteratur, samt et noe mer begrenset tilfang om norske forhold. Den allmenne medieutviklingen som vi er berører i kapittel 4, og populismen som ideologi og politisk fenomen som tas opp i kapittel 5, er også gjenstand for omfattende forskning, mens forskningslitteraturen om populismens forhold til vitenskap og akademiske institusjoner er langt mer avgrenset. Mest problematisk har det vært å finne et forskningsbasert grunnlag for å vurdere utbredelsen av og trusselen fra identitetspolitisk aktivisme og kanselleringskultur i akademia, især i nordisk og norsk sammenheng. Her har vi i stor grad måttet bygge på en kombinasjon av kasuistikk, analyse av debatter, historisk og sosiologisk resonnement og inspirasjon fra internasjonale artikler og pamfletter.

Gitt denne skjevheten, har vi ikke vurdert det som hensiktsmessig å basere fremstillingen på et systematisk litteraturreview med bruk av kvantitative metoder, f.eks. ut fra forekomster av bestemte ord og begreper i artikkelsammendrag. Ved å gå systematisk gjennom sammendrag

av de vitenskapelige artiklene vi har fanget opp gjennom våre søk, og deretter lese flest mulig av de artiklene vi har vurdert som interessante for vårt formål, har vi søkt å kryste ut sentrale og relevante perspektiver og forskningsfunn. Det ligger dermed et langt større litteraturtilfang til grunn for denne rapporten enn det som direkte fremgår av referansene, slik tilfellet typisk er i humanistisk og kvalitativ samfunnsforskning.

Samtidig må det erkjennes at den knappe tiden vi har hatt til rådighet – nokså nøyaktig tre måneder – har satt grenser for hva vi har maktet å tilegne oss av forskningslitteratur. For eksempel skulle vi gjerne ha satt oss bedre inn i den historiske, politisk-sosiologiske og statsvitenskapelige litteraturen om identitetspolitikk, og den minst like omfattende litteraturen om medieutviklingen etter den digitale revolusjonen og dens samfunnsmessige implikasjoner. En viss pragmatisme er imidlertid uomgjengelig i løsningen av et oppdrag som dette.

1.4 Overordnet perspektiv: den akademiske frihetens infrastruktur

I de følgende kapitlene vil vi som nevnt peke på ulike typer trusler – potensielle og reelle – som den akademiske friheten står overfor. Trusselbildet er mangfoldig, men det er en overordnet sammenheng. Det handler om den sammensatte betydningen av å «fremme og verne» den akademiske friheten (UH-loven, 2005, § 1-5). Det er fruktbart å se dette som analogt til ytringsfrihetens «infrastrukturkrav» slik det utlegges i Underdal-utvalget:

> Statens plikt til å legge til rette for en åpen og opplyst debatt innebærer blant annet at det må sørges for institusjoner – en infrastruktur – som kan bidra til å sikre borgernes ytringsmulighet. I forarbeidene til denne bestemmelsen fremheves den akademiske frihet og forskningens autonomi som sentrale for å innfri dette infrastrukturkravet (NOU 2006:19, s. 38).

Den akademiske friheten og forskningens autonomi inngår altså som uomgjengelige komponenter i den grunnlovfestede ytringsfrihetens infrastruktur. Men hva inngår i den akademiske frihetens *egen* infrastruktur? Helt konkret består infrastrukturen av en rekke rettslige reguleringer, finansieringsordninger, administrative prosedyrer, uformelle normer og mer. Men infrastrukturen er ikke bare summen av disse elementene; akademisk frihet er et normativt begrep, og den akademiske frihetens infrastruktur viser til en normativ orden. Infrastrukturen har altså noen prinsipielle bærebjelker som strukturerer de konkrete elementenes plass og betydning. Slike overordnete prinsipper utgjør naturligvis ikke en ferdig «plantegning», men skaper en felles ramme for debatt.

Nærmere bestemt kan debattene rundt akademisk frihet struktureres rundt tre bærebjelker i infrastrukturen: *handlingsrom, integritet og evne.* De følgende avsnittene forklarer kort hva disse begrepene refererer til og hvordan de vil følges opp i påfølgende kapitler. Ettersom det handler om gjensidig forsterkende elementer i den akademiske friheten, vil man ofte kunne gjøre flere koblinger til infrastrukturen ved hvert tema.

Handlingsrom: Akademisk frihet kan ikke realiseres uten et beskyttet *handlingsrom* som sikrer at man kan ta ansvarlige valg angående forskningsspørsmål og samhandlingsformer. Forskning, undervisning og formidling skal bygge på et tilstrekkelig bredt spekter av muligheter, som gir anledning til systematisk sannhetssøken og nødvendig avstand til eksterne interesser.

Handlingsrom handler primært om frihet fra *illegitime* begrensinger. Det er flere typer begrensinger som snevrer inn handlingsrommet rent deskriptivt, men som egentlig berører en valgfrihet som går utover forskningens egne normer eller grunnleggende rettsprinsipper. At man må forske i henhold til prinsippene til Helsinkideklarasjonen eller at man må respektere kontrakter, er for eksempel ikke relevante innsnevringer av handlingsrommet i seg selv. Men slike legitime begrensinger kan selvfølgelig være knyttet opp til illegitime begrensinger når de forvaltes på en problematisk måte, hvis for eksempel regler for datainnhenting eller lojalitetsplikt til oppdragsinstitusjonen gjør kritisk forskning vanskelig.

Siden Underdal-utvalget har det vært vanlig å skille mellom «frihet som *formell rett* til selvstyre og frihet som *reelt handlingsrom*» både på institusjonsnivå og på individnivå (NOU 2006:19, s. 13). Begrepet handlingsrom er godt egnet til å fange opp aspekter som har med selvbestemmelse og ressurstilgang å gjøre. Slik Underdal-utvalget brukte distinksjonen mellom formelt og reelt handlingsrom, fikk det fram at formell beskyttelse mot ekstern overstyring av faglige vurderinger ikke betyr at man har ressurser til å faktisk gjennomføre sine prioriteringer. En forpliktelse til å fremme og verne akademisk frihet impliserer et handlingsrom med reelle muligheter, ikke bare fravær av hindringer.

Vi forstår handlingsrom som et bredt begrep. Når vi ser vi på handlingsrom i betydningen formelle, organisatoriske og finansielle rammebetingelser (kap. 3), blir det tydelig hvordan akademisk frihet avhenger av styringsformer som er tilpasset akademiske institusjoners karakter. Nye former for ansvarliggjøring kan endre handlingsrommet på dyptgripende vis. Betingelser for mediedeltakelse og forskningskommunikasjon (kap. 4) påvirker det akademiske handlingsrommet både når det gjelder måten man kommuniserer på, og hva man

har frihet til å kommunisere. Et medielandskap med stadig mer flytende grenser innebærer et mer komplekst handlingsrom.

Nye styringsformer og et flytende medielandskap skaper både nye muligheter og nye grenser, men vi skal også studere tendenser som ikke er like tvetydige. I sine ekstreme former representerer populismen en klar utfordring av det akademiske handlingsrommet (kap. 5), da den utvisker viktige grenseoppganger mellom politikk og vitenskap. Akademia slås i hartkorn med politiske eliter og står i motsetning til en mer folkelig «common sense». Dette er eksterne trusler, men vi skal også diskutere interne trusler mot handlingsrommet. Det er uklart hvorvidt identitetspolitisk aktivisme og andre former for ideologisk konformisme (kap. 6) preger nordiske akademiske miljøer, men det er uansett viktig å forstå hvilke dynamikker som kan undergrave et åpent debattrom.

Integritet: Som vi skal diskutere i forbindelse med «profesjonsperspektivet» i kapittel 2, er opprettholdelsen av vitenskapelige standarder og prinsipper en sentral komponent i den akademiske frihet. En innflytelsesrik definisjon framhever derfor akademisk frihet som retten til å framsette konklusjoner vunnet gjennom «a scholar's method and held in a scholar's spirit»: «not the absolute freedom of utterance of the individual scholar, but the absolute freedom of thought, of inquiry, of discussion and of teaching, of the academic profession».[2]

Det akademiske handlingsrommet skal som nevnt vernes fra illegitime begrensinger, og henvisningen til integritet peker mot noen kriterier for å avgjøre hva dette vernet krever. Integritet handler om sannhetsforpliktelsen til forskere og akademiske institusjoner. Prinsipper som etterprøvbarhet og saksorientering skal verne mot kolonisering fra politikk og marked. Styringsmekanismer som ekstern ansvarliggjøring gjennom standardiserte kvalitetsindikatorer må vurderes ut fra hvorvidt de respekterer prinsippene som gjør forskning, undervisning og formidling tillitsverdig. Likeledes må akademias interne ytringsklima bygge på en type toleranse som styrer unna både politiserte og dogmatiske begrensinger.

Å fremholde at akademisk frihet må kobles til integritetsbevarende prinsipper er ikke i seg selv uttrykk for en forhåndsvurdering av nye styringsformer og endrede samarbeidsmønstre. Det er i utgangspunktet et åpent spørsmål hvorvidt «Mode 2» og «post-akademisk forskning» – det vil si økt tverrfaglighet, internasjonale nettverk, samarbeid med næringslivet og

[2] *1915 Declaration of Principles on Academic Freedom and Academic Tenure*: https://aaup-ui.org/Documents/Principles/Gen_Dec_Princ.pdf

interaksjon med berørte samfunnsaktører – faktisk ivaretar den nødvendige integriteten som gjør akademisk frihet til en del av ytringsfrihetens infrastruktur. Integritet skal verne mot politisk styring og markedsretting, men impliserer ikke full autonomi eller avsondring fra nyttehensyn. Spørsmålet er heller hvordan akademisk sannhetsforpliktelse kan ivaretas i et rimelig *samspill* med andre samfunnsinstitusjoner.

Evne: Mens handlingsrom og integritet gir akademisk frihet distinkt form og innhold, må friheten også tas i bruk. Handlingsrommet må utnyttes og integriteten må etterleves. Akademisk frihet har i denne forstand også en «håndverksmessig» side. Vi må derfor se på hvilke faktorer som kan true *evnen* til å realisere akademisk frihet.

I kapitlene som følger skal vi fange opp ulike typer av trusler mot denne evnen. Nye prosedyrer – for blant annet kvalitetsmåling, styring og finansiering – kan gjøre det mer komplisert å leve opp til akademias egne standarder. Selv om handlingsrommet for kontroversielle ytringer eller kritisk forskning ikke innsnevres direkte av formelle prosedyrer, kan de skape insentiver som innebærer at institusjoner og individer må være mer årvåkne og stå imot integritetshemmende fristelser. Eksemplene i kapittel 3 angående nye styringsformer og «avkollegialisering» reiser viktige spørsmål om betingelser for akademisk aktørskap.

Som vi diskuterer i kapittel 4, møter forskere i dag en tidvis tøffere og mer polarisert medievirkelighet som formidlere, særlig med henblikk på debattklimaet som preger visse deler av sosiale medier. Personangrep og hets kan lettere florere uten redaktørstyre. Dette utfordrer ikke bare det den enkelte forsker, for selv forskere som er tilstrekkelig hardhudet har sin tålegrense. Det krever en institusjonell beredskap som verner om de som har ytret seg som representanter for vitenskapen. Overordnet handler det om å skape en kultur for saklighet og respekt for rimelig uenighet, både i det allmenne mediebildet og innad i akademiske fora.

Den ideologiske konformismen og hypersensitiviteten som drøftes i kapittel 6 representerer en trussel mot den akademiske friheten innenfra. Manglende vilje til å tolerere avvikende meninger og en tendens til å tolke posisjoner i et overdrevent antagonistisk perspektiv skaper en hemmende debattkultur med økt selvsensur og lavere mottakelighet for argumenter. Dette har både personlige og epistemiske kostnader. Stemmer som overdøves av intolerant aktivisme kan stilne, og grunnlaget for tillit til akademisk objektivitet kan smuldre bort.

Opprettholdelsen av akademisk frihet som en individuell og kollektiv evne fordrer både bevisstgjøring og ansvarliggjøring. Som vi skal se i kapittel 7 kan bevisstgjøring ofte være krevende i møte med utydelige grenseoppganger mellom forskningsbasert kunnskap og etikk.

Hva er man forpliktet på som akademiker ved en utdanning som bygger på profesjonsetiske verdier? Hva betyr institusjonalisering av solidaritet, likeverd eller bærekraft for den enkeltes handlingsrom? Handlingsrommet må være stort nok til å ivareta integritet, men nylige prosesser mot enkeltforskere og institusjoner illustrerer hvor omstridt det er å omsette dette til praksis.

Denne gjennomgangen viser hvordan infrastrukturens hovedprinsipper har diagnostiske og normative funksjoner. Handlingsrom, integritet og evne er analytiske verktøy for å se svakheter og forbedringer. De viser ikke til isolerte problemfelt, men til aspekter av frihet som berøres på forskjellige vis i dagens debatter.

2 Akademisk frihet og ytringsfrihet – en innledende drøfting

Er akademisk frihet og ytringsfrihet nær beslektet, eller dreier det seg om to vesensforskjellige fenomener? Gir det mening å snakke om «akademisk ytringsfrihet», eller er dette å blande sammen to størrelser som bør holdes analytisk atskilt?

Med utgangspunkt i skillet Egil Kallerud (2006, s. 9) trekker opp mellom en tysk og en amerikansk tradisjon i forståelsen av akademisk frihet skal vi i dette kapitlet sette ulike syn på forholdet mellom akademisk frihet og ytringsfrihet opp mot hverandre og påpeke noen praktiske og normative implikasjoner av de ulike oppfatningene. Vi skal også drøfte hvordan norske akademiske og politiske tradisjoner har lagt premisser for hvordan man i norsk kontekst har definert og legitimert akademisk frihet og ytringsfrihet og hvordan man har tenkt om forholdet dem imellom. På denne bakgrunn introduserer vi avslutningsvis et tema som vil stå sentralt i neste kapittel: hvordan de siste tiårenes kraftige vekst og omfattende endringer innenfor det norske systemet for forskning og høyere utdanning har gjort problemstillingene omkring akademisk frihet og ytringsfrihet i akademia mer komplekse, krevende og preget av økende spenninger mellom eldre og nyere lag av normer, forventninger og krav.

2.1 Akademisk frihet og ytringsfrihet: ulike ting eller to sider av samme sak?

Hvordan man forstår forholdet mellom akademisk frihet og ytringsfrihet, kommer an på hva man mener med de to begrepene og hvordan man begrunner dem som rettigheter. Den forrige norske Ytringsfrihetskommisjonen (1996–1999) grunngav ytringsfriheten med at den utgjorde en nødvendig betingelse for sannhetssøken, for personlig autonomi og for demokrati. Bare gjennom «fri og åpen meningsutveksling i det offentlige rom», argumenterte komiteen, kan «vi som mennesker og samfunnsborgere ta stilling til kompliserte spørsmål av politisk, samfunnsmessig, moralsk og kulturell art». Samtidig er det gjennom slike prosesser at individet sosialiseres og blir et autonomt, ansvarlig subjekt. Komiteen understreket at ytringsfriheten hadde særlig relevans overfor politiske ytringer, som var offentlige og argumentative i sin karakter (NOU 1999: 27, s. 20, 22).

Denne begrunnelsen for ytringsfriheten minner sterkt om sentrale argumenter som er blitt fremført til fordel for akademisk frihet og forskeres ytringsfrihet: Deres ytringer opplyser samfunnsdebatten; normer for vitenskapelig kommunikasjon har en overføringsverdi til den demokratiske meningsdannelse, og akademisk utdanning er en personlig dannelsesprosess. Fra kommisjonens side var denne likheten tilsiktet; den slo fast at vitenskapen var en avgjørende del av ytringsfrihetens institusjonelle fundament, og hevdet at «den moderne

ytringsfrihet har sitt utgangspunkt i den vitenskapelige ide om at sannhet nås gjennom en dialektisk prosess» (ibid., s. 31). Med et slikt utgangspunkt fremstår ytringsfrihet og akademisk frihet som nær beslektede liberale rettigheter og en grunnforutsetning for fornuftig demokratisk meningsdannelse: Både allmenn ytringsfrihet og akademisk frihet tjener den frie, informerte meningsdannelse i et liberalt, demokratisk samfunn. En slik forståelse vil vi i det følgende kalle det *liberal-demokratiske perspektivet* på akademisk frihet.

Ytringsfrihetskommisjonens diskursteoretiske begrunnelse for ytringsfrihet er imidlertid blitt kritisert av Cathrine Holst og Anders Molander, som blant annet påpeker at denne begrunnelsen privilegerer diskursive ytringer i den offentlige sfære, mens ytringer av ekspressiv og subjektiv karakter, f.eks. innenfor kunstfeltet, får sekundær betydning og fremstår som mindre kritisk å beskytte (Molander & Holst, 2009, s. 39). Den diskursteoretiske oppfatning av menneskets sosialisering og modning synes også å privilegere en bestemt type moderne, autonomt subjekt, noe som er uheldig i et tiltakende pluralistisk, flerkulturelt samfunn. Disse problematiske konsekvensene ville vært unngått, hevdet Holst og Molander, dersom kommisjonen hadde lagt til grunn et *negativt*, klassisk-liberalt begrep om ytringsfrihet som en ukrenkelig menneskerettighet, der begrunnelsesbyrden ligger på dem som i hvert konkrete tilfelle vil begrense den (Molander & Holst, 2009, s. 44 ff.).

Går man ut fra en slik oppfatning av ytringsfrihetens karakter og begrunnelse, fremstår ikke akademisk frihet og ytringsfrihet like åpenbart som to sider av samme sak. Blant dem som i den aktuelle debatten har hevdet at akademisk frihet og ytringsfrihet må holdes tydelig analytisk atskilt, er filosofen Olav Gjelsvik. Hans argumentasjon, som implisitt synes å basere seg på en liknende oppfatning av allmenn ytringsfrihet som Holst og Molander går inn for, er instruktiv og kan parafraseres slik:

Mens ytringsfrihet er noe som tilkommer oss alle som borgere, gjelder akademisk frihet innenfor vitenskapen og forskerfellesskapet. Innenfor visse liberale grenser beskytter ytringsfriheten også tvilsomme eller feilaktige påstander, usakligheter, demagogi, *ad hominem*-argumentasjon osv. Med C. J. Hambros klassiske formulering står det «enhver fritt å gi uttrykk for den forvirring som råder i hans hode». Den akademiske friheten er derimot en frihet under strengt yrkesetisk ansvar. Når man ytrer seg i egenskap av forsker eller vitenskapelig ekspert, f.eks. når man bruker sin professortittel i et avisinnlegg, kreves det at man har kompetanse på det man uttaler seg om, at man tar hensyn til kunnskapssituasjonen på feltet og at man følger de normer for saklighet og balansert fremstilling som gjelder i forskerfellesskapet. Hvis man derimot søker å autorisere subjektive meningsytringer ved å

utgi dem for å være kvalifisert ekspertkunnskap – en praksis Gjelsvik hevder er ganske utbredt – undergraves den allmenne tillit til forskningsbasert kunnskap og til vitenskapen som institusjon, som er den grunn den akademiske friheten hviler på.[3]

Gjelsviks argumentasjon synes primært å bygge på det vi kunne kalle *profesjonsperspektivet* på akademisk frihet: Utøvelse av forskning forutsetter frihet, men denne må utøves under strikt faglig disiplin og yrkesetisk ansvar, slik en kirurg bare har lov til å skjære i menneskekroppen under strengt fastlagte medisinske og yrkesetiske betingelser. Her fremstår akademisk frihet som et spesialtilfelle av «kontrakten» mellom profesjoner og samfunnet: Profesjonene gis en eksklusiv rett til å utføre bestemte oppgaver og ivareta spesielle samfunnshensyn, mot at de kollektivt «holder orden i eget hus» i form av å håndheve profesjonsetiske normer og sikre kvaliteten ved de oppgaver de utfører.

Deler av denne argumentasjonen virker treffende og lite kontroversiell. Få vil være uenige i at det er relevante forskjeller mellom ytringsfrihet som en universell rettighet og akademisk frihet som et prinsipp i vitenskap og høyere utdanning: Mens den allmenne ytringsfriheten verner retten også til saklig eller etisk tvilsomme ytringer innen visse grenser, er den akademiske friheten tett koplet til normer og prosedyrer for faglig kritikk og kvalitetskontroll.

Dette profesjonsperspektivet er ikke uforenlig med det liberal-demokratiske perspektivet, og i mange tilfeller vil de kunne utfylle og understøtte hverandre. Som Gjelsvik fremhever, bidrar forskeres ytringer i offentligheten til å opplyse og «oppdra» den allmenne samfunnsdebatten nettopp i den grad de følger vitenskapens interne normer, mens de som bryter med slike normer undergraver «kontrakten» mellom vitenskapen og demokratiet og dermed publikums tillit til forskning. Også Underdal-utvalget bygde på en slik harmonisk forening av de to perspektivene, men likevel med hovedvekt på den vitenskapsinterne begrunnelse for akademisk frihet (NOU 2006:19, s. 17 ff).

Det som imidlertid er mer omtvistet, er nøyaktig hvor grensen går mellom faglig kvalifiserte ytringer og alminnelige meningsytringer, og hvor mulig og ønskelig det i ulike tilfeller er å operere med et skarpt skille. Et annet kontroversielt punkt er hvordan de faglige og yrkesetiske normene Gjelsvik fremhever, bør håndheves overfor forskere som ytrer seg i det offentlige rom. Er dette ene og alene en sak for forskerfellesskapet, eller har også institusjonsledelsen et ansvar? Har fagfeller en plikt til å korrigere en kollega som man mener har uttalt seg på en faglig uforsvarlig eller uetisk måte? Bør korrigeringer skje i det offentlige

[3] Akademisk frihet og ytringsfrihet for akademikere (khrono.no)

rom, i vitenskapsinterne fora, eller begge deler? Og hvor går grensen mellom legitim vitenskapelig kvalitetssikring og illegitime former for konformitetspress og sensur?

I forlengelsen av disse dilemmaene ligger et mer grunnleggende spørsmål: Kan universitetslærere og andre ansatte i forsknings- og den høyere utdanningssektoren legitimt opptre som såkalte «offentlige intellektuelle», og i så fall på hvilke premisser? Her vil profesjonsperspektivet og det liberal-demokratiske perspektivet kunne lede til ulik konklusjon. Gjelsviks argumentasjon synes å implisere at ekspertrollen er den eneste rolle en universitetsansatt legitimt kan innta i offentligheten i kraft av sin vitenskapelige kompetanse. Offentlige intellektuelle er imidlertid noe annet enn eksperter: De kan bevege seg over videre kunnskapsområder, inntar gjerne et verdistandpunkt, og søker ikke sjelden å gripe inn i pågående offentlige debatter og å bidra til det sosiologen Talcott Parsons har kalt «the general cultural definition of the situation». Hvordan en slik offentlig rolle kan spilles for ikke å komme i konflikt med vitenskapens interne normer, og i hvilken utstrekning det er legitimt å tøye slike normer når man utfolder seg i andre sjangre enn den vitenskapelige diskurs, er kompliserte og omstridte spørsmål, og kanskje er det især i forbindelse med slike spørsmål at forholdet mellom akademisk frihet og ytringsfrihet settes på spissen. Begrepene ekspert og offentlig intellektuell bør imidlertid forstås som idealtyper. De fleste forskere som ytrer seg offentlig, plasserer seg et sted på skalaen mellom disse ytterpunktene.

Med utgangspunkt i disse innledende refleksjonene om forholdet mellom ytringsfrihet og akademisk frihet skal vi i det følgende skissere noen hovedtrekk ved tyske og amerikanske tradisjoner i forsvaret for akademisk frihet, og si noe kortfattet om hvordan norske akademiske tradisjoner plasserer seg i dette spenningsfeltet.

2.2 «Akademisk frihet» i tysk og amerikansk tradisjon

Ifølge Kallerud har akademisk frihet i tysk tradisjon først og fremst blitt oppfattet som et organisasjonsprinsipp for vitenskapen som en særegen institusjon i samfunnet. Akademisk frihet er en nødvendig betingelse for at vitenskapen kan dyrkes for dens egen skyld. Den er funksjonelt begrunnet ut fra vitenskapens særegne oppgave: å søke sann kunnskap. Denne forståelsen ble etablert i Preussen i første halvdel av 1800-tallet, der man stod overfor «problemet med å utforme en spesiell plass og særordning for universiteter og professorer i en autoritær, byråkratisk stat» (Kallerud, 2006, s. 9). Basert på prinsippet om akademisk frihet, *Freiheit von Forchung und Lehre*, kunne verdens mest avanserte vitenskapskultur vokse frem innenfor rammen av et samfunn med svakt utviklede borgerlig-liberale rettigheter. Selv om

sammenhengen mellom forskningsfrihet og allmenne liberale og demokratiske rettigheter ble slått klart fast i den tyske forbundsrepublikkens grunnlov av 1949, kan det fortsatt spores en tendens i tysk debatt til å definere akademisk frihet primært som et spørsmål om forskningsfrihet, *Freiheit der Wissenschaft* (Voigt, 2012; Özmen, 2021).

I amerikansk tradisjon ble derimot prinsippet om akademisk frihet i større grad utformet med tanke på å beskytte universitetslærere og -forskere mot utilbørlige inngrep fra en universitetsledelse som ikke selv tilhørte vitenskapssamfunnet. Til forskjell fra de kollegialt styrte europeiske universitetene stod amerikanske universiteter under ledelse av en president og et *Board of Trustees* dominert av eksterne medlemmer som ofte hadde ledende stillinger i næringsliv, politikk og organisasjoner. Det amerikanske idealet om akademisk frihet understreket derfor at akademiske lærere og forskere hadde forpliktelser overfor samfunnet og det allmenne publikum som var mer fundamentale enn lojaliteten til universitetets ledelse og administrasjon (Kallerud 2006, s. 9). Idealet om akademisk frihet er også blitt mobilisert for å beskytte universitetene mot press fra et trangt og tidvis fiendtlig opinionsklima i et samfunn med sterke populistiske og antiintellektuelle strømninger (Hofstadter, 1965; Hollinger, 1996).

Det amerikanske begrepet om akademisk frihet inkluderte altså et videre samfunnsmessig (*civic*) perspektiv, som i tysk tradisjon var fraværende eller snarere hadde en annen karakter. Denne forskjellen kom til uttrykk også i ulike syn på hvordan akademisk utdanning bidro til individets personlige utvikling og vekst inn i samfunnet. Mens amerikanske diskurser på dette området sterkt har understreket sammenhengen mellom *liberal education* og det demokratiske ideal som den amerikanske republikken bygger på, hadde det tyske begrepet om *Bildung* med sine kulturelle og metafysiske konnotasjoner en nærmest apolitisk karakter.

Både i Tyskland og i USA ble imidlertid universitetslærerne i utpreget grad profesjonalisert som vitenskapsmenn eller forskere, en prosess som i begge land ble sterkt stimulert av et universitetssystem preget av pluralisme, intens konkurranse og høy mobilitet mellom institusjonene. En rekke universiteter konkurrerte om å hevde seg i tetsjiktet ved å tiltrekke seg de beste forskerne og studentene, til forskjell fra det faststøpte hierarki som preget det franske systemet for høyere utdanning og forskning med Paris som ubestridt sentrum. Dette stimulerte dannelsen av institusjonsovergripende vitenskapelige disipliner, først i Tyskland (Turner, 1971), senere også i USA, der en ny type forskningsuniversiteter inspirert av tyske forbilder vokste frem fra slutten av 1800-tallet. Slik ble professorene ved det moderne vitenskaps- eller forskningsuniversitetet medlemmer av to kryssende fellesskap med ulike funksjoner: universitetet med dets daglige sosiale omgang og plikter knyttet til undervisning

og administrasjon, og disiplinen som et institusjonsovergripende kollegialt fellesskap for vitenskapelig kommunikasjon og kvalitetssikring («peer review»). Denne dobbelte tilhørigheten virket i begge land til å konsolidere den akademiske friheten. Vitenskapen ble profesjonalisert og vant retten til å «holde orden i eget hus» på egne epistemiske premisser (Ben-David, 1968).

Samtidig fantes det noen viktige forskjeller i måten denne profesjonelle autonomien ble institusjonelt nedfelt på. I det amerikanske systemet ble det institusjonsovergripende disiplinfellesskapet spesielt viktig fordi status innenfor dette fellesskapet styrket universitetslærernes integritet vis à vis en universitetsledelse som ikke var basert på kollegiale prinsipper. Muligheten for «exit» innenfor et system med høy mobilitet og skarp konkurranse gav anerkjente forskere en forhandlingsmakt overfor sine lokale ledere. I Tyskland opptrådte derimot staten som en slags garantist for den akademiske friheten. Det var den som etablerte mekanismer for utvelgelse av professorer som favoriserte hensynet til vitenskapelig originalitet og bygde på *peer review* fremfor lokal nepotisme (Turner, 1971). Professorenes status som embetsmenn gav vern mot oppsigelse og betydelig individuelt handlingsrom, mens universitetenes kollegiale selvstyre gjennom fakultetene og det akademiske senat ble oppfattet som en garanti for vitenskapens autonomi.

Sammenfattende kan det sies at den akademiske friheten i Tyskland, etter hvert også i USA, hvilte på en tidlig og sterk profesjonalisering av universitetslærerne som vitenskapsmenn. Amerikanske forestillinger om akademisk frihet omfattet også et liberal-demokratisk perspektiv som det tyske begrepet manglet. Den preussiske staten opptrådte som en slags garantist for den akademiske friheten – en frihet som vel å merke var klart avgrenset til vitenskapen som institusjon. Spissformulert fikk professorene frihet til å dyrke sin vitenskap mot at de holdt seg utenfor politisk sensitive aktiviteter i samfunnet utenfor.

2.3 Akademisk frihet på norsk: noen hovedlinjer

Den norske universitetshistorien atskiller seg i flere henseender sterkt både fra den tyske og den amerikanske. Fra Det kongelige Frederiks Universitet ble stiftet i 1811 til Universitetet i Bergen åpnet dørene i 1948, hadde Norge bare ett eneste universitet, plassert i landets hovedstad i umiddelbar nærhet til de nasjonale politiske og administrative institusjonene. Selv om norsk vitenskap allerede på 1800-tallet begynte å gruppere seg i disipliner og ble knyttet til internasjonale disiplinfellesskap, holdt fagovergripende organer som fakultetene, det

akademiske kollegium og vitenskapsakademiet lenge stand som de sentrale organer for akademisk kollegialitet i landets lille vitenskapelige miljø (Thue, 2014).

Den norske måten å forstå akademisk frihet på hadde i utgangspunktet mer til felles med den tyske enn den amerikanske: Universitetets kollegiale selvstyre og professorenes uavsettelighet som embetsmenn ble oppfattet som bærebjelkene for den akademiske friheten. Ved å sikre disse ordningene, og ved å forvalte universitetssaker på en tilbakeholden, «embetsmannsaktig» måte, opptrådte staten som en slags garantist for vitenskapens frihet.[4]

Sammenliknet med situasjonen i det tyskspråklige området var imidlertid det norske akademia langt svakere institusjonalisert og mindre autonomt. Det lille norske elitemiljøet var i det hele svakt funksjonelt differensiert, og veien fra universitetet til politikken ofte svært kort. I embetsmannsstaten (1814–1884) var den politiske elite i stor grad også en akademisk elite, og især ved Det juridiske fakultet finner vi en rekke eksempler på «professorpolitikere» som kombinerte rollene som lovgivere og rettslærde (Collett, 2011; Slagstad, 2001). Fra 1870-årene utviklet universitetet og studentersamfunnet seg til en sentral arena for offentlig debatt om tidens kontroversielle kulturelle og politiske spørsmål, delvis som følge av de inngrep i universitetets selvstyre som Stortingets venstreflertall foretok i denne perioden for å gi deres egne intellektuelle innpass i den akademiske maktens høyborg («stortingsprofessoratene»).

Den svake differensieringen mellom vitenskap, politikk og kultur kom også til uttrykk ved at mange professorer kombinerte sine embetsplikter ved universitetet med en rekke andre oppgaver og verv innenfor det politiske, administrative og/eller kulturelle felt. Professorenes rollemangfold og mangesysleri, som artet seg noe forskjellig i ulike fag og fakulteter, gir et viktig inntak til å forstå forholdet mellom akademia og det norske samfunnet frem til den tidlige etterkrigstiden. I et land med meget få vitenskapelige stillinger var det samtidig ikke uvanlig at professorer og etter hvert amanuenser og lektorer ble rekruttert fra den høyere skole, rettsvesenet, kirken eller sentraladministrasjonen. Også dette bidro til å styrke integrasjonen mellom universitetet og samfunnet.

«Akademisk frihet på norsk» kombinerte den tyske avhengigheten av staten som frihetens garantist med elementer av den amerikanske forestilling om at et fritt akademia utgjorde en viktig del av en liberal politisk kultur. Men dette var ikke en stabil syntese. Koplingen mellom stat og universitet lå fast fra begynnelsen, mens den liberale forståelse av vitenskapens

[4] At Stortinget og flere venstreregjeringer brøt eklatant med denne linjen under og etter den konstitusjonelle kampen fra 1870-årene frem mot århundreskiftet, er et spektakulært unntak fra dette mønsteret, som i hovedsak fortsatte frem til den store ekspansjonsperioden fra slutten av 1950-årene.

samfunnsrolle gradvis brøt gjennom fra slutten av 1800-tallet. Geologen W. C. Brøgger, universitetets første rektor fra 1907, gikk inn for å reorientere norsk vitenskap mot amerikanske idealer om fri forskning. Universitetet burde kaste av seg det statlige «embetsslaveriet», samtidig som vitenskapelige akademier og private fond skulle gi forskningen større frihet og rom (Hestmark, 1999). Brøggers prosjekt er interessant som et symptom på at nye idealer om forholdet mellom vitenskap og samfunn var i emning, men den grunnleggende avhengigheten av staten lot seg ikke lett endre.

Erfaringer i mellomkrigstiden og under andre verdenskrig styrket forestillingen om at det fantes et indre slektskap mellom akademiske verdier og en liberal eller demokratisk politisk kultur. Saklighetslæren til Arne Næss, utformet under innflytelse av krigserfaringene og formidlet til generasjoner av norske studenter gjennom de forberedende prøver, er et særlig klart og innflytelsesrikt eksempel (Rørvik, 1999; Thue, 1997). Internasjonalt ble beslektede ideer forfektet av bl.a. filosofene John Dewey og Karl Popper og sosiologen Robert Merton, som alle hevdet at vitenskapens etos var nær beslektet med liberale og demokratiske normer.

Skjematisk kan det sies at den norske tradisjonen for akademisk frihet har omfattet følgende sentrale elementer: (a) universitetets korporative selvstyre og professorenes autonomi som embetsmenn, (b) en bevegelsesfrihet, især for professorer, mellom ulike roller innenfor og utenfor akademia, (c) en utbredt forestilling om at folkeopplysning eller offentlig opplysning hørte til universitetslærernes oppgaver, og (d) forestillinger om sammenheng mellom akademiske grunnverdier eller forskningens etos og en liberal og demokratisk politisk kultur.

Den forrige Ytringsfrihetskommisjonen bygde i høy grad på denne tradisjonen når den knyttet vitenskapen som institusjon sammen med allmenn ytringsfrihet som rettslig og sosial norm. Den uttrykte liten bekymring for at forskerne skulle miste sin vitenskapelige dyd i møtet med offentligheten, men fremholdt snarere at publikum måtte tåle at forskere fremførte kontroversielle og eksentriske standpunkter offentlig som ledd i vitenskapens «dialektiske prosess». I tillegg understreket den statens ansvar for ytringsfrihetens infrastruktur, og fikk gjennomslag i Stortinget for å skrive dette ansvaret inn i Grunnlovens paragraf 100: «Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale.» Den samme tendens til å oppfatte staten som frihetens garantist og tilrettelegger som hadde preget den norske forståelsen av akademisk frihet, kom dermed til uttrykk i grunnlovs form på ytringsfrihetens område.

2.4 Akademisk frihet og ytringsfrihet i en ekspansiv sektor under omforming

Mens Ytringsfrihetskommisjonen grep tilbake til et klassisk offentlighetsideal fra 1800-tallet, blant annet ved sterkt å understreke skillet mellom den offentlige og private sfære, drøftet det senere Underdal-utvalget inngående hvordan pågående strukturendringer i systemet for forskning og høyere utdanning satte hevdvunne normer om akademisk frihet under press. Utvalget la særlig vekt på økende krav til forskningens praktiske bruksverdi og nye virkemidler for statlig styring og finansiering.

I det følgende tar vi opp denne tråden. Vi utvider perspektivet på sektorens strukturendringer noe, samtidig som vi fører analysen frem til i dag og tar opp press og trusler mot den akademiske friheten og forskeres ytringsfrihet som har oppstått eller blitt vesentlig forsterket etter at Underdal-utvalget avgav sin innstilling i 2006. De komplekse strukturendringene i sektoren for forskning og høyere utdanning er tema for neste kapittel. Foreløpig skal det bare antydes at en vesentlig bakgrunn for disse endringene er den voldsomme ekspansjon forskning og høyere utdanning har gjennomgått siden 1960-årene, en ekspansjon som i Norge i stor grad har blitt håndtert ved å bygge ned tidligere skarpe distinksjoner som skilte universiteter og vitenskapelige høyskoler fra andre typer utdanningsinstitusjoner, og professorer fra vitenskapelige tjenestemenn og andre lærerkrefter. Den akademiske friheten, som i utgangspunktet var et privilegium for en svært eksklusiv elite, har dermed blitt et gode som stadig flere har ønsket seg og til dels oppnådd andel i, samtidig som sektoren er blitt underlagt nye former for styring, finansiering og *accountability* som en avgjørende strategisk ressurs i «kunnskapssamfunnet» og den globaliserte økonomiske konkurransen om human kapital og teknologisk innovasjon. Den akademiske friheten er dermed i en viss forstand både blitt utvidet og innskrenket.

Med veksten fra 1960-årene fulgte en tiltakende profesjonalisering av forskningen som blant annet innebar at hierarkiet mellom universitetets embets- og tjenestemenn ble jevnet ut og erstattet av mer egalitære forskerfellesskap. Det fagspesifikke instituttet erstattet fakultetet som universitetets primære kollegiale fellesskap, og det ble innført organisert forskeropplæring og stillingsopprykk etter vitenskapelige meritter. De siste tiårenes målrettede internasjonalisering av forskning og høyere utdanning, innføring av det såkalte tellekantsystemet og skjerpede krav om peer review ved publisering kan ses som en videreføring av denne trenden, som gradvis har spredt seg fra universitetene til de profesjonsrettede høgskolene og instituttsektoren. Det vi ovenfor refererte til som profesjonsperspektivet på akademisk frihet er i tråd med denne trenden.

Profesjonalisering av forskningen har vært ledsaget av en økende mobilisering av forskning og høyere utdanning på praktisk talt alle samfunnsområder. Skjerpede forventninger til entreprenørskap, innovasjon og «impact», relativisering av skillet mellom grunnforskning og anvendt forskning, og krav om mer eller mindre forskningsbasert høyere utdanning i stadig flere yrker og virksomheter, vitner om at forskning og utdanning i økende grad er blitt integrert som en strategisk «ressurs» i samfunnet. Forskningen er blitt et slags universalredskap og samtidig en stadig viktigere gjenstand for politisk styring.

Det kan med en viss rett hevdes at denne tendensen til økende samfunnsintegrasjon representerer et mindre dramatisk brudd med akademiske tradisjoner i Norge enn i land med tyngre og mer selvbærende akademiske institusjoner. Som vi har vært inne på, har norske universitetsfolk lang tradisjon for å forene forskning og undervisning med ulike biroller i samfunnet utenfor akademia. Men mens denne særegne bevegelsesfriheten gjenspeilet universitetets og dets professorers spesielle, «opphøyde» posisjon i samfunnet, har vitenskapsfilosofer og -sosiologer beskrevet forskningens nye former for samfunnsintegrasjon som et uttrykk for at den har tapt denne opphøyde posisjonen og isteden inngår i mer likeverdige, horisontale former for «co-production of knowledge» («mode 2») (Gibbons, 1994; Nowotny, Scott, & Gibbons, 2001).

Denne omdiskuterte analysen kan utfordre etablerte forestillinger om vitenskapen som en oppdrager til liberalt demokrati. Er troen på at forskere kan ha formativ innflytelse på det offentlige ordskiftet uttrykk for en akademisk elitisme som er blitt utdatert i dagens kunnskapssamfunn?

Før man avskriver tradisjonelle akademiske idealer og normer som utdaterte, kan det imidlertid være grunn til å problematisere forestillingen om at slike normer bør følge skiftende konjunkturer i samfunnet og byttes ut når de er blitt «utdatert». Karakteristisk for universitetet – en institusjon som kan føre sin historie tilbake til middelalderen – er snarere at nye lag av normer og forventninger legger seg ovenpå og sameksisterer med eldre. Denne «usamtidigheten i det samtidige» gjør universitetene til flertydige og ofte konfliktfylte institusjoner, men har samtidig gjort dem seiglivede, ikke minst takket være evnen til å absorbere nye oppgaver og forventninger tilsynelatende uten å gi avkall på sin tradisjon (Moraw, 1982).

Underdal-utvalgets arbeid, som førte frem til at individuell akademisk frihet ble lovbeskyttet, kan forstås som et uttrykk for dette: I historisk perspektiv fremstår det som et kompensatorisk

initiativ etter at de tradisjonelle garantiene for slik frihet – universitetets kollegiale selvstyre og professorenes status som embetsmenn – hadde bortfalt. Stortinget var enig med utvalget i at nye forventninger til forskning og høyere utdanning ikke betød at det hevdvunne idealet om akademisk frihet burde kastes på båten. Samtidig står dette idealet i et spenningsforhold til andre krav, forventninger og normer som rettes mot universitets- og høgskoleansatte og forskere, både fra det omkringliggende samfunn og innenfra institusjonene selv. Utviklingen i sektoren de siste tiårene har ført til økende kompleksitet, normkonflikter og spenninger mellom idealer og realiteter. Disse utviklingstrekkene, og implikasjonene av dem for akademisk frihet og forskeres ytringsfrihet, er tema for neste kapittel.

3 Den norske modellen for akademisk autonomi under press?

Høyere utdanning og forskning har de siste tiårene vært gjenstand for betydelig vekst og differensiering. Studenter og ansatte blir stadig flere, institusjonene og aktivitetene mer mangfoldige, og fremfor alt preget av globalisering og internasjonalt samarbeid om forskning og utdanning. Denne utviklingen har legitimert behov for gradvis omdanning av prinsipper for organisering, styring og finansiering av sektoren. Dette kapittelet omhandler noen utviklingstrekk vi mener har særlig betydning for akademisk autonomi og ytringsfrihet.

Første del av kapittelet omhandler rasjonalisering av den demokratisk-kollegiale styringsstrukturen, til fordel for mer profesjonalisert ledelse og et sterkere administrativt apparat. I et profesjonsteoretisk perspektiv forstås disse endringene som ledd i en omdanning av vitenskapelig ansatte mot ordinære arbeidstakere, og en «avkollegialisering» av interne makt- og beslutningsforhold, som medfører at vitenskapelig ansatte i dag utgjør en interessegruppe blant flere, snarere enn å være ledende i å definere mål og innhold for forskning og utdanning. Profesjonens svekkede status og autonomi belyses også gjennom dens relasjon til studentene, som innenfor rammen av et integrert og internasjonalisert system for høyere utdanning har fått rollen som systemets klienter. Deretter vender vi blikket til hvordan vekten på anvendt forskning, ekstern finansiering og brukermedvirkning har betydning for akademisk autonomi og ytringsfrihet.

3.1 Avkollegialisering og sterkere linjestyring: mot vanlige arbeidstakere?

Som samfunnsinstitusjon er universiteter, ved siden av å utdanne høyt kvalifisert arbeidskraft, kjennetegnet ved sitt mandat om å frembringe grunnleggende kunnskap ved å følge vitenskapelige verdier og normer. Universiteter har tradisjonelt opprettholdt sin tillit og autonome stilling i samfunnet ved å produsere vitenskapelig kunnskap og ivareta vitenskapelige standarder gjennom kollegiale former for styring og kvalitetskontroll. Et administrativt apparat har sørget for korrekt etterlevelse av budsjett, lovverk etc. Dagens system for høyere utdanning preges av en arbeidsdeling og et samvirke mellom kollegial styring, administrativt byråkrati og profesjonalisert ledelse. I det moderne massepregede og universelle system for høyere utdanning er institusjonene altså kjennetegnet av mer hybride styringsformer. Universitetets korporative selvstyre er en arv som går tilbake til middelalderen. Helt frem til 1960-årene var norske, nordiske og kontinentaleuropeiske universiteter kollegialt styrt av professorer gjennom fakulteter og et akademisk kollegium. Også instituttene ble i økende grad organisert som kollegiale fellesskap. I tråd med almen

demokratisering av bedriftslivet i Norge på 1970- tallet innførte lærestedene demokratiske styringsformer med representasjon av studenter og administrativt ansatte i styrende organer. Disse reformene brakte sammen to institusjonelle logikker uten at forholdet mellom dem ble tydelig avklart: på den ene siden en kollegial styreform begrunnet i universitetets, vitenskapens, og den enkelte universitetslærers autonomi, på den andre siden en representativ-demokratisk styreform begrunnet ved normer om alles rett til medbestemmelse.

Gjennom 1970- og 1980-årene ekspanderte høyere utdanning gjennom etableringen av distriktshøyskolene og ved oppgraderingen av en rekke yrkesutdanninger til høyskoler. Det ble skapt et binært system med en arbeidsdeling mellom de nye høyskolene og de tradisjonelle universitetene. Det binære systemet ble utfordret av distriktshøyskolenes akademisering og senere erstattet av et hierarkisk system. Viktige milepæler i denne utviklingen har vært høyskolereformen i 1994 og en ny felles lov om universiteter og høyskoler, Mjøs-utvalget og Kvalitetsreformen tidlig på 2000-tallet som ga høyskolene mulighet til å bli universiteter under visse betingelser og som en følge av dette etableringen av UiS, UiA og NU der tidligere korte profesjonsutdanninger ble til universitetsutdanninger og endelig med strukturreformen som ga opphav til store sammensatte og geografisk spredde universiteter.

Med inkorporering av profesjonshøyskolene i høyere utdanning inneholder dagens UH-sektor også en tradisjon som skiller seg fra universitetets. De korte profesjonsutdanningene som nå har blitt en del av denne integrerte universitets- og høyskolesektoren hadde ingen tradisjon for eller begrep om akademisk frihet. Kollegiale styringsformer var i hovedsak fraværende og lærerkreftene hadde ingen formell akademisk kompetanse. Forskningen var lite utviklet, utdanningene var styrt gjennom rammeplaner, og kunnskapsutviklingen var dominert av andre, mer akademiske fag. Det følgende vil til en viss grad dermed arte seg annerledes fra disse utdanningenes perspektiv.

Som følge av universitetenes og høgskolenes sterke ekspansjon, voksende budsjetter og økende betydning i samfunn og arbeidsmarked, i kombinasjon med en politisk overgang til mer markedstenkning og effektivitetskrav i offentlig forvaltning, ble høyere utdanning på 1990-tallet preget av en rasjonalisering av styringsstrukturen. Antallet representanter i styrene på alle nivå ble redusert, man gikk til dels over fra styrer til råd, og det ble innført ansatte i stedet for valgte ledere. I denne omstillingsprosessen mot mer bedriftsinspirerte styringsmodeller fikk institusjonene også større innslag av eksterne representanter i styrende organer: fra nærings- og kulturliv og politikk. Innslaget av eksterne representanter falt

sammen med en reduksjon i antall vitenskapelig ansatte i styrende organer. Den formelle kollegiale styringen ble dermed svekket, både ved at det ble færre vitenskapelig ansatte i styrer på institutt-, fakultet- og kollegienivå og ved innføring av en mer profesjonalisert ledelse på toppen med faglig beslutningsmyndighet (Stensaker et al. 2013). Som vi skal utdype nedenfor, var det et gjennomgående argument for styringsreformene at institusjoner i høyere utdanning er store, komplekse institusjoner som best kan ledes av en profesjonalisert administrasjon.

Den akademiske friheten hviler på en forpliktelse til å produsere kunnskap og kandidater basert på vitenskapelige standarder og normer for gyldig kunnskap som blir forvaltet av kompetente faglige eksperter. Kollegialitet og meritokrati er derfor grunnleggende institusjonelle prinsipper i høyere utdanning og forskning. Ressursallokeringer, rekruttering av vitenskapelig personell, forskerutdanning og kvalitetssikring av utdanning er eksempler på saker som krever en kollegial form for organisering og styring. Profesjonalisert lederskap i kombinasjon med institusjonell autonomi representerer derfor et dramatisk brudd med universitetenes tradisjon som institusjoner (Gornitzka et al. 2007, Sahlin & Eriksson Zetterquist 2016).

Et vesentlig argument for utviklingen mot mer profesjonalisert ledelse har vært at den kollegiale styringsformen er for tungrodd og tidkrevende stilt overfor de krav til effektivitet og resultater som forventes i dagens system. I nordisk sammenheng, ikke minst i Sverige, har utviklingen mot ekstern representasjon i universitetenes styrer samt profesjonalisert ledelse blitt kritisert for å ha svekket den kollegiale styringen. Ifølge en vurdering av den svenske autonomireformen på oppdrag fra Riksdagen (Sørensen et al. 2014/15) har toppledelsen ved universitetene fått mer makt på bekostning av kollegiale ledelsesformer.

Styrkingen av det profesjonaliserte lederskapet og svekkelse av de kollegiale styringsorganene kan medføre en risiko for at det profesjonaliserte lederskapet og administrativt ansatte i økende grad blir engasjert i saker de ikke har tilstrekkelig kompetanse til å ta stilling til (Aberbach & Christensen 2018). Samtidig er det skapt større uklarhet om hvilke saker som skal fattes på hvilke nivå og av hvilke organer.

Delegering av myndighet til ansatte ledere kan svekke både det interne demokratiet og det kollegiale styrets innflytelse i sentrale spørsmål om ressursfordeling og rekruttering. Disse lederne representerer andre roller og logikker enn den kollegiale. Endringene berører derfor

vilkårene for akademisk autonomi og hvilke premisser som skal ligge til grunn for å fatte beslutninger ved et universitet (Pinheiro et al., 2019).

En relativt fersk undersøkelse blant faglig ansatte i universitets- og høgskole- og instituttsektoren viser at et flertall er fornøyd med ledelsen og kommunikasjonen mellom ledelse og ansatte. Samtidig var det en tendens til at fagpersonalet opplevde å ha mest innflytelse på laveste beslutningsnivå. Dette er til en viss grad naturlig, men kan også indikere at kollegiale styreformer især er svekket på fakultets- og institusjonsnivå (Tellmann et al., 2019).

Utviklingen mot sterkere linjestyring og svekkede kollegiale organer kan tolkes som et uttrykk for at vitenskapelig ansatte ved universiteter, høyskoler og anvendte forskningsinstitutter i stadig større grad er redusert til ordinære arbeidstakere, underlagt liknende normer og regler som andre funksjonærer i offentlig sektor (Ingeborgrud et al., 2021). Det er ikke lenger de som definerer institusjonens mål og prioriteringer, snarere kan de regnes som en blant flere interessegrupper på sin arbeidsplass.

Ifølge Sahlin og Zetterquist (2016) kommer den sterke vekten på profesjonell styring i høyere utdanning til uttrykk ved at det forventes lojalitet til ledelsen. Manglende lojalitet kan i ytterste tilfelle straffes med avskjedigelse og uenighet og konflikt med omplassering, slik vi også har sett eksempler på i norsk sammenheng, i saker som f.eks. omplasseringen av professor i historie Kristian Steinnes ved NTNU.

3.2 Profesjonalisering og avprofesjonalisering: et sammenliknende sideblikk

Endringene i systemet for forskning og høyere utdanning, og de sammensatte konsekvenser de har hatt for arbeidsbetingelsene og autonomien til forskere og lærere i sektoren, danner på viktige punkter en slående parallell til mer generelle trekk ved utviklingen av profesjoner og beslektede kunnskapsbaserte yrker siden 1960-årene (Ahlbäck Öberg et al., 2016). I begge tilfeller har utviklingen vært preget av en dobbel bevegelse: På den ene side har stadig flere yrker etterstrebet og i større eller mindre grad oppnådd profesjonsstatus, på samme måte som stadig flere utdanningsprogram har fått status som høyere utdanning og er i ferd med å bli «forskningsbaserte» (Messel & Smeby, 2017), et økende spekter av aktiviteter betegnes som forskning, og stadig flere universitets- og høgskolelærere og forskere utenfor UH-systemet har fått andel i et autonomiprivilegium som tidligere var forbeholdt en eksklusiv elite av professorer. På den annen side har både de «klassiske» profesjonene og professorene ved «klassiske» universiteter tapt noe av sin opphøyde status og særegne autonomi, uten at

forskjellene mellom dem og tradisjonelt mer underordnede yrkesutøvere på deres felter (sykepleiere, lærere, amanuenser, høgskolelektorer) er blitt helt utvisket.

Mens profesjonsbegrepet i sosiologien tradisjonelt har vært modellert etter såkalte *liberal professions* som privatpraktiserende leger og advokater, arbeider et stort flertall av dagens profesjonsutøvere i komplekse organisasjoner som de ikke selv har full kontroll over. Deres virksomhet er underlagt ulike former for profesjonsekstern styring og kontroll, dels utenfra gjennom politiske og administrative styringsparametere, innflytelse fra oppdragsgivere, brukermedvirkning osv., dels innenfra av en tiltakende profesjonalisert organisasjonsledelse som i mange tilfeller søker å imøtekomme omverdenens krav ved å holde medarbeiderne ansvarlig for de målbare resultatene av deres arbeid (Evetts, 2003; Noordegraaf, 2016).

Sosiologenes beskrivelse av denne utviklingen fra en yrkesbasert til en organisasjonsbasert form for profesjonalitet (*occupational vs. organizational professionalism*) har frapperende likhetstrekk med det bildet av strukturendringer i høyere utdanning og forskning som avtegner seg i den internasjonale og nordiske forskningslitteraturen: Svekkelse av kollegialt selvstyre, økende ekstern styring og nye former for «management by objectives», tiltakende linjestyring, utvikling av administrasjon og ledelse som egne karriereveier med profesjonsliknende trekk, samt økende forskjeller i lønn, privilegier og handlingsrom mellom vitenskapelig ansatte etter hvor godt de lykkes med å oppfylle ledelsens og eksterne interessenters ønskemål. Ikke bare selve endringene, men også implikasjonene av dem for hevdvunne forestillinger om profesjonell autonomi og akademisk frihet, synes slående parallelle.

Både i organiseringen av profesjonelt arbeid og i forskning og høyere utdanning har med andre ord en dobbel bevegelse funnet sted: På den ene siden har nye grupper som tradisjonelt ikke har hatt full profesjonsstatus eller akademisk status fått del i privilegier som tradisjonelt har vært forbeholdt klassiske profesjoner og professorer ved klassiske universiteter. På den annen side har disse privilegiene blitt svekket eller har endret karakter. Med et dramatisk og polemisk bilde kunne man si at stadig flere har tatt seg om bord i et synkende skip – og at den økende trengselen om bord i seg selv har bidratt til at skipet synker. En slik undergangsmetafor er likevel forførende enkel. At flere yrker har fått profesjonsliknende trekk, og at forskning og høyere utdanning har fått stadig større omfang, er en følge av den vitenskapelige kunnskapens voldsomme vekst og innrullering i kunnskapssamfunnet. At privilegier kommer under press når stadig flere vil ha andel i dem, er også nærliggende. Det som derimot synes mindre uavvendelig og mer åpent for diskusjon, er den vidtgående utjevning av statusforskjeller og rammebetingelser mellom ulike typer av institusjoner,

stillingskategorier og yrkesgrupper som har kjennetegnet den norske forsknings- og utdanningspolitikken siden 1960-årene. Fordelene med å gi profesjonell og akademisk autonomi til flere må her avveies mot faren for uttynning og legitimitetstap. Dette er imidlertid en diskusjon som ikke skal føres videre her.

Både i sosiologenes studier av profesjonenes endrede rammebetingelser og i litteraturen om de pågående endringene i organiseringen av forskning og høyere utdanning er det større enighet om selve virkelighetsbeskrivelsen enn om hvordan disse utviklingstrekkene skal vurderes normativt og hvordan de bør håndteres i praksis. Mens mange profesjonssosiologer har beskrevet utviklingen som en form for avprofesjonalisering og søkt å forsvare profesjonenes egenart mot markedets og/eller byråkratiets ekspansive logikk (Freidson, 2001), har andre tatt til orde for at profesjonene må tilpasse seg sine nye rammebetingelser ved blant annet å ta ansvar for styringen av organisasjonene de er del av og å styrke evnen til samarbeid med andre yrkesgrupper så vel som oppdragsgivere, brukere og andre eksterne interessenter (Noordegraaf, 2016). Blant dem som studerer nye styreformer og samfunnsmessige betingelser for forskning og høyere utdanning finner vi et tilsvarende skisma mellom dem som advarer mot å undergrave kollegiale styreformer og akademisk frihet som sikrer vitenskapens integritet og tillitsverdighet, og dem som bejaer en endret eller utvidet professorrolle preget av entreprenørskap, nettverksbygging med eksterne aktører, «impact» og strategisk forskningsledelse. I hvilken grad det er mulig og ønskelig å få i pose og sekk ved å tilpasse seg nye forventninger og krav under bibehold av eldre normer og institusjonelle ordninger, fremstår foreløpig som et uavklart spørsmål både i forskningen og i den pågående universitets- og forskningspolitiske debatten.

3.3 Hybridisering mellom akademiske og administrative roller?

En måte å beskrive den aktuelle utviklingen i universitets- og høgskolesektoren på, er at skillelinjene mellom fag og administrasjon viskes ut. Stadig flere universitetsansatte arbeider nå i skjæringsfeltet mellom forskning og administrasjon (Whitchurch, 2012). Hvis vi definerer akademisk autonomi som den rett vitenskapelig ansatte og fagmiljøer har til fritt å velge forskningstemaer, undervisningens innhold og metoder, samt til selv å organisere sitt arbeid og samarbeid, kan standardiserte og *management*-orienterte styringsregimer med mindre rom for kollegial styring sies å utfordre den akademiske friheten. Samtidig blir det kollegiale styringsprinsippet utfordret av sterkere styring gjennom det administrative hierarkiet.

En rekke utviklingstrekk bidrar til å forklare den betydelige veksten i administrative stillinger ved høyere utdanningsinstitusjoner de siste årene, blant annet et mer kunnskaps- og forskningsintensivt samfunn, flere studenter og vitenskapelig ansatte, et nytt forvaltningsregime, globalisering, internasjonalisering og en endret politikk for organisering og finansiering av forskning og høyere utdanning. Det kanskje viktigste strukturelle utviklingstrekket er den endrede kompetanseprofilen og det stigende utdanningsnivået til administrativt ansatte og utviklingen av nye roller og funksjonsområder i systemet. Sekretærer og kontorassistenter er i økende grad erstattet av konsulent- og rådgiverstillinger, og et flertall har høyere utdannelse. Med økt kompleksitet følger nye funksjonsområder, ofte også nye enheter i skjæringsfeltet mellom administrasjon og faglig virksomhet (Gornitzka & Larsen, 2004). En del av de høyt utdannede administratorene definerer seg selv som rådgivere og spesialister. De yter service til forskjellige grupper av interessenter og befinner seg i hva Whitchurch (2012) begrepsfester som et «third space», mellom de vitenskapelig ansatte og de administrativt ansatte som jobber i linjen. Denne gruppen kjennetegnes ved høy akademisk kompetanse, har gjerne også bakgrunn i forskning, og arbeider med oppgaver mellom administrasjon og vitenskap, som utvikling av forskernettverk, forskningssøknader, kunnskapsoverføring, regionalt samarbeid, partnerskap, bedriftssamarbeid, studierekruttering, karriereveiledning og institusjonelle strategier.

3.4 Tvetydige utviklingstrekk, konkurrerende narrativer

Mange vitenskapelig ansatte oppfatter et stort og profesjonalisert administrativt system som synonymt med unødvendig byråkratisering som går på bekostning av tid og frihet til å bedrive forskning og undervisning (Vabø & Ramberg, 2009). Mot dette kan det hevdes at profesjonalisert lederskap og administrasjon er avgjørende for å følge opp korrekt forvaltning og regelverk og å legge til rette for undervisning og forskning i en stadig mer kompleks organisasjon, noe som i seg selv er viktig for å beskytte akademisk frihet (Aberbach & Christensen, 2018). Disse gruppene kan bidra til å forankre høyere utdanning i samfunnet, og dermed indirekte styrke akademisk frihet og forskning gjennom å avlaste vitenskapelig ansatte fra å delta i tidkrevende forhandlinger og diplomati med institusjonenes omverden. Det er imidlertid et åpent empirisk spørsmål hvorvidt administrasjonen primært avlaster de vitenskapelig ansatte eller snarere bidrar til å tilpasse dem til nye forventninger fra omverdenen og til rammevilkår der deres faktiske akademiske autonomi er innskrenket.

Ifølge et annet perspektiv har vitenskapelig ansatte en tendens til å fungere relativt uavhengig av hvilke målsettinger administrasjonen arbeider for, og hvilken styrke den har (Aberbach &

Christensen, 2018). Forestillingen om en sterk og dominerende administrasjon kan også betraktes som et narrativ som brukes av forskere i identitetsskapende eller -bekreftende øyemed, men som ikke nødvendigvis gir noen rimelig beskrivelse av virkeligheten (Vabø, 2011). Universitets- og høgskolelæreres opplevelse av manglende støtte til administrative oppgaver og sammenhengende tid til forskning kan imidlertid også være uttrykk for frustrasjon over nye styringsimpulser som oppleves fremmedgjørende, er tidkrevende og kan gå på bekostning av akademisk autonomi. Dagens akademiske institusjoner preges av skiftende internasjonale trender og motepregede oppskrifter på hvordan de bør administreres og styres. Nye styringsimpulser vil påvirke den faktiske akademiske autonomien i ulik grad ved ulike institusjoner og på ulike fagområder. En fersk norsk undersøkelse på oppdrag av Forskerforbundet (Ingeborgrud et al., 2021), viser imidlertid at en profesjonalisert lederkultur bidrar til mer regulering og styring av arbeidsdagen til vitenskapelig ansatte. Mer tid går med til søknadsarbeid, rapportering, forskningssamarbeid og deltakelse i formaliserte forskergrupper.

Ivaretakelsen av akademisk autonomi for enkeltpersoner og grupper vil uansett kreve at de ulike styringsprinsippene som er bygd inn i organisasjonen, er gjenstand for bevisst refleksjon. Hva er begrunnelsene for de ulike styringsprinsippene og for fordeling av roller, oppgave- og ansvarsområder? I hvilken grad fungerer de etter sin hensikt, hver for seg og sammen?

Konsekvensene av avkollegialisering og styrket linjestyring for akademisk autonomi i institusjoner og fagmiljøer er altså ikke entydige. For det første har institusjonene hatt stor grad av frihet i valg av modeller for styring og ledelse. Blant de største norske universitetene praktiseres eksempelvis både valgt og ansatt ledelse. For det andre varierer institusjonenes ømfintlighet overfor slike utviklingstrekk, avhengig av bl.a. vitenskapelig status og ressurser. Siden økende linjestyring representerer en potensiell trussel mot akademisk autonomi, er det likevel grunn til å etterlyse mer bevissthet om kollegial styring som prinsipp både blant ansatte ved universiteter og høgskoler og hos eksterne styrerepresentanter. Dagens lederopplæring i høyere utdanning og forskningssektoren domineres av management-inspirert ledelsesteori. Det kan være grunn til å etterlyse mer oppmerksomhet omkring kollegiale styringsprinsipper i opplæringen av både faglig og administrativt ansatte, ledere og eksterne representanter i styrer og råd (Rowlands, 2013; Kretec et al., 2013; deBoer et al., 2010).

3.5 Reformer i høyere utdanning – implikasjoner for akademisk autonomi

Lik rett til utdanning er et viktig prinsipp i den nordiske modellen for høyere utdanning, som i internasjonale sammenlikninger kjennetegnes av betydelig statlig finansiering og styring, fravær av studieavgifter og relativt generøs offentlig studiestøtte. Organiseringen av systemene for høyere utdanning har i de nordiske landene vært ledd i utviklingen av en aktiv velferdsstat med stor vekt på likest mulig tilgang på tvers av sosiale, geografiske og kjønnsmessige ulikheter.

Norge representerer det egalitære ytterpunktet i den nordiske modellen. Her blir nesten samtlige kvalifiserte studiesøkende tatt opp ved et eller annet studium. Det har lenge vært mulig å kombinere utdanning fra høgskole og universitet i én grad, og de fleste høgskoler har etter hvert utviklet omfattende tilbud av studieprogram på master- og doktorgradsnivå. Universiteter og høgskoler fungerer i Norge ikke som to separate kvalifikasjonssøyler, til forskjell fra eksempelvis Finland, der en langt mindre andel av de studiesøkende får tilgang til studier ved universiteter, som opererer med høye opptakskrav og gjerne også krevende opptaksprøver innenfor ulike fag og disipliner. Også Danmark har et binært utdanningssystem med tydelig arbeidsdeling mellom en forskningsrettet universitetssektor og en yrkes- og utdanningsrettet høgskolesektor. Til forskjell fra den internasjonale hovedtrenden har Norge heller ikke satset på å etablere et toppuniversitet. Det tidligere binære norske systemet for høyere utdanning har gradvis blitt omformet til et integrert system, en utvikling som konsolideres ytterligere ved at høgskoler oppgraderes til universiteter eller oppnår universitetsstatus ved å fusjonere med eksisterende universiteter.

3.6 Kvalitetsreformen

Strukturendringer i universitets- og høgskolesektoren som følge av mer internasjonalt samarbeid og utvikling av et globalt arbeidsmarked har prinsipielle konsekvenser for vitenskapelig ansatte som profesjon. Dette har imidlertid vært lite diskutert. Mer vekt på internasjonale strategier representerer også en form for politisk styring som kan komme i konflikt med akademisk autonomi (Trondal, 2010). Internasjonalisering ovenfra gjennom politiske grep har vært særlig fremtredende i den såkalte Kvalitetsreformen, iverksatt i 2003 som en del av den europeiske Bolognaprosessen. Med Kvalitetsreformen fulgte ny gradsstruktur, modulisering av studier og endringer i standarder for undervisning og evaluering, med bl.a. standard bruk av bokstavkarakterer, samt mer vekt på internasjonal studentutveksling. Som følge av disse omstillingene vokste det også frem et administrativt

lederskap på utdanningssiden med bl.a. studieprogramledere. Omleggingene grep altså direkte inn i vitenskapelig ansattes autonomi til å definere innhold, og deres kontroll med sosialisering og evalueringsmetoder. I Norge, liksom i bl.a. Tyskland, ble kritikken især fremført fra humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag som ble mest berørt av omstillingene (Kehm et al., 2010). De juridiske fakultetene i Bergen, Oslo og Tromsø, som i likhet med eksempelvis medisin tradisjonelt har hatt stor grad av autonomi til å definere studienes organisering og innhold, måtte f.eks. legge om til bokstavkarakterer fra et detaljert tallkaraktersystem av stor betydning for differensiering innad i profesjonen.

Faglitteratur om akademisk autonomi tar som regel utgangspunkt i universitetslærernes rolle som forskere, men Bolognaprosessen og annet internasjonalt samarbeid i høyere utdanning er en av flere dimensjoner ved reformer og endringsprosesser som berører akademisk autonomi på utdanningssiden. Studentenes rolle som systemets «klienter» har også blitt mer fremtredende. Studentene har fått flere rettigheter, og det stilles nye og større krav til faglæreres pedagogiske praksis, som tettere oppfølging i studieløpet, mer og bedre informasjon, hyppigere faglige tilbakemeldinger, mer varierte evalueringsmetoder og begrunnelses- og klagerett på karakter (Elken et al., 2020).

For vitenskapelig ansatte betyr dette at de må bruke mer tid på undervisning, pedagogisk opplæring og administrative oppgaver, som å bruke digitale plattformer og følge prosedyrer som ivaretar studentenes rettigheter. Mangel på sammenhengende tid til forskning har vært en gjenganger i den norske (personalpolitiske) debatten i høyere utdanning, og henger sammen med de mange ulike krav som stilles til vitenskapelig ansatte og utfordringene med å finne en god balanse mellom forskning, administrative oppgaver og undervisning.

Selv i et offentlig system som det norske, med gratis utdanning og offentlig ordning for lån og stipend til studenter, kan studentenes status som «kunder», med tilhørende forventning om at vitenskapelig ansatte og institusjonsapparatet skal yte service, begrense tiden til forskning og dermed indirekte den akademiske friheten (Aberbach & Christensen, 2018).

Kvalitetsreformen bidro til styrket institusjonell autonomi ved at lærestedene fikk større frihet til å bestemme studieprofil. Kvalitetsreformen er like fullt et eksempel på utviklingstrekk som griper inn i den akademiske friheten til vitenskapelig ansatte og fagmiljø, både når det gjelder forskningstid og undervisningsfrihet. Imidlertid blir fag og institusjoner berørt på ulike måter. Tross sine egalitære kjennetegn er norsk høyere utdanning et differensiert system, med varierende muligheter for å ivareta akademisk frihet.

3.7 Eksterne relasjoner og forskningens autonomi

Ifølge en klassisk vitenskapssosiologisk oppfatning blir vitenskapelig ansattes akademiske autonomi beskyttet innenfor rammen av legitime fagfelleskap, som typisk er den institusjonaliserte disiplinen eller universitetsfaget. Men slike individuelle og kollektive betingelser for autonomi er utfordret som følge av endrede relasjoner mellom stat, marked, høyere utdanning og forskning. Brukere, politikere og finansiører deltar i og bidrar til å prege kunnskapsproduksjonen, kunnskapens innhold og anvendelse (Nowotny et al., 2013). Samhandlingsmønsteret er resultat av en samfunnsutvikling i den vestlige verden der forskning er blitt en viktigere innsatsfaktor for økonomisk vekst, industriutvikling og velferd, og der ulike interessentgrupper og finansiører er involvert.

Vitenskapelig ansatte er altså ikke lenger den gruppen som alene bestemmer forskningens tema, men må forhandle om dens prioriteringer med bl.a. offentlige myndigheter, forskningsråd og en rekke eksterne interessenter. Universiteter skal også levere offentlige tjenester i tråd med samfunns- og markedsbehov.

Akademisk autonomi kan av flere grunner bli utfordret av en slik utvikling. I eksternt finansierte prosjekter veier de anvendte og kommersielle aspektene ved forskning oftest tyngre enn vitenskapsinterne hensyn. Det er særlig visse fagområder og disipliner innen naturvitenskap, medisin og teknologi som antas å bidra til kunnskapsøkonomien, og som har evne til å generere eksterne inntekter. De vil dermed også lettere bli favorisert i interne ressursfordelingsprosesser, noe som kan gå på bekostning særlig av humanistiske og enkelte samfunnsvitenskapelige fag (Aberbach & Christensen, 2018).

I norsk sammenheng finnes ferske eksempler, bl.a. fra anvendt biologisk forskning på laks og rein, på hvordan forskeres vitenskapelige autonomi og integritet utfordres gjennom forsøk på styring og annen innblanding fra oppdragsgivere og interessenter. Trusler om rettsforfølgelse og innsynsbegjæring har forekommet (Myklebust, 2019). Eksempler fra klimaforskning, som striden om definisjonen av den såkalte iskanten, viser hvordan sterke politiske interesser legger føringer på tolkning og formidling av forskning (Bay-Larsen et al., 2019). Ifølge direktør Norunn S. Myklebust ved Norsk institutt for naturforskning (NIVA) kan håndtering av slike saker også ta mye tid og oppmerksomhet fra den regulære forskningen (Myklebust, 2019). Antologien *Interessekonflikter i forskning* (Ingierd et al., 2019) drøfter utvalgte saker avdekket gjennom arbeidet til den nasjonale forskningsetiske komite for naturvitenskap og teknologi (NENT). Med utgangspunkt i forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og

teknologi understreker redaktørene av antologien behovet for bevisst refleksjon hos forskere og i forskningsinstitusjonene omkring ens rolle i forskning og samfunnsutvikling. Forfatterne understreker viktigheten av at forskningen bevarer en uavhengighet i valg av metode, datainnsamling, analyse og tolkning av data. Oppdragsgivere kan bidra konstruktivt til kvalitetssikring etc. men skal etter forfatternes oppfatning ikke blande seg unødig inn i forskningsdesign. Forskeren må på sin side påse at resultater ikke favoriserer visse interesser eller interessenter. Forskeren har i sin formidling av resultater også ansvar for å formidle styrker og svakheter ved resultatene på en forståelig måte (s. 9–18). Forskningens uavhengighet forutsetter ifølge forfatterne åpenhet, i den betydning at datagrunnlaget skal være tilgjengelig og at det ikke skal kunne reises tvil om forskernes habilitet og integritet. Samtidig må forskerne ta aktivt ansvar for at forskningen skal komme samfunnet til gode og ikke gjøre skade.

En komparativ studie konkluderer med at det i nordisk høyere utdanning de senere år har utviklet seg en sterkere aksept for at myndighetene styrer forskningen, som følge av bl.a. mer institusjonell autonomi og nye styringsmekanismer (Nokkola & Bladh, 2014). Mye tyder likevel på at det norske systemet legger et relativt godt økonomisk grunnlag for akademisk frihet og ytringsfrihet. En komparativ studie av arbeidsvilkår for vitenskapelig ansatte i Norge viser til at grunnbevilgningsandelen i høyere utdanning ligger på rundt 70 prosent, noe som er høyt i europeisk sammenheng. I Storbritannia ligger den på 30 prosent, mens den i de andre undersøkte landene, Sverige, Danmark, Finland, Nederland og Østerrike, ligger på mellom 30 og 70 prosent. Det er rimelig å anta, slik rapporten også konkluderer, at dette gir norske vitenskapelig ansatte større frihet og fleksibilitet i valg av forskningsområder (Frølich et al., 2018). I likhet med tidligere komparative undersøkelser viser også en relativt fersk spørreundersøkelse om arbeidsvilkår for vitenskapelig ansatte at de fleste faglig ansatte er fornøyd med eget karrierevalg, opplever stor faglig frihet og interessante arbeidsoppgaver (Tellmann et al., 2019).

I Norge ble det i tiårene etter andre verdenskrig etablert en arbeidsdeling mellom (disiplinbaserte) universiteter finansiert ved basismidler og det grunnforskningsorienterte NAVF, og en anvendt (tverrfaglig) instituttsektor finansiert av departementer, oppdragsgivere og anvendte forskningsråd som NTNF og NLVF. De to sektorene er ulikt finansiert og er ikke underlagt samme lovverket hva gjelder akademisk autonomi. Som vi skal komme tilbake til, kan det prinsipielle organisatoriske, juridiske og finansielle skillet mellom en instituttsektor

og en sektor for høyere utdanning fungere som et vern om akademisk autonomi blant vitenskapelig ansatte i UH-sektoren.

På bakgrunn av denne ordningen, som ble etablert i årene etter andre verdenskrig, kunne myndighetene ha valgt å videreføre et mønster der staten opptrer som en slags garantist for akademisk autonomi ved å støtte basisfinansiering og grunnforskning. En slik strategi er mulig i et system som det norske, der universitetene er statlige institusjoner (Aberbach & Christensen, 2018). Det er rimelig å hevde at en slik strategi forutsetter en klarere differensiering mellom universiteter, høgskoler og anvendte forskningsinstitutter enn det som har vært den dominerende norske politikken siden 1990-årene.

Samtidig er det viktig å være oppmerksom på noen ideologiske og forskningspolitiske konjunkturer som ikke minst formidles gjennom det europeiske forskningsrådet og OECD, og som på sikt kan utfordre de juridiske, finansielle og organisatoriske prinsippene som den «norske modellen» for akademisk autonomi bygger på. Investeringer i forskning har vært stigende over lengre tid, og forskningspolitikken og finansieringsordninger blir i større grad begrunnet med at forskningen skal bidra til å løse «store samfunnsutfordringer» – ofte felles globale problemer i tilknytning til helse, miljø, sikkerhet osv. Ifølge dette dominerende forskningspolitiske paradigmet krever dette nye organiseringsformer for å sikre kunnskapens gyldighet og relevans: mer tverrfaglig og internasjonalt samarbeid og mer samspill med samfunn, arbeidsliv, brukere og eksterne ekspertgrupper.

Tendensen innenfor denne tenkemåten er at skillet mellom universitet og samfunn viskes ut. Den tradisjonelle forståelsen av hva som konstituerer en forskningsdisiplin – at autonome fagmiljøer forvalter vitenskapelige normer som sikrer høy kvalitet – har ifølge dette synet ikke lenger samme gyldighet (Nowotny et al., 2013). Vitenskapelig ansatte kan da ikke lenger bare forstås ut fra sine roller som lærere og forskere i en disiplin. De inngår også i nettverk der de forventes å være entreprenører, ledere, arbeide strategisk på vegne av seg selv og institusjonen og ikke minst skaffe ekstern finansiering. De forventes med andre ord å tilpasse seg nye standarder for kvalitet i forskning, undervisning og evaluering.

I 1993 ble det grunnforskningsorienterte NAVF og fire råd for anvendt forskning samlet i ett nasjonalt forskningsråd. Konsekvensene av denne fusjonen har vært sterkt omstridt. Når forskningsmidler lyses ut i form av omfattende programmer styrt av overordnede politiske og samfunnsmessige målsettinger, kan grunnforskningen komme i klem under en instrumentell, brukerstyrt kunnskapsproduksjon. Det er således blitt hevdet at norsk forskning i for stor grad

er blitt dreiet mot eksterne interesser, på basis av ukritiske forestillinger om at forskningen skal være nyttig, slik det også formidles gjennom europeiske forskningsprogrammer og deres vekt på «impact» (se f.eks. Skogen et al., 2019). Mange har tatt til orde for at Norges forskningsråd bør bidra til mer grunnforskningsrettet og uavhengig finansiering. En undersøkelse av arbeidsvilkår blant forskere i henholdsvis universitets- og instituttsektoren i Norge viser at de fleste universitetsansatte klassifiserer sin virksomhet som grunnforskning, mens forskere i instituttsektoren i langt større grad definerer sitt arbeid som anvendt forskning. Likevel viser undersøkelsen at de fleste faglig ansatte i begge sektorer driver med en blanding av ulike former for forskning og utvikling (Bentley et al., 2015). Uten å foregripe svaret på et så vidt omfattende empirisk spørsmål, er det rimelig å foreslå at dette funnet kan være uttrykk for en tiltakende integrasjon mellom de to sektorene, ettersom de over tid er preget av en gradvis større konvergens i finansieringsbetingelser og kriterier for rekruttering og karriereutvikling.

Samtidig er det fortsatt rimelig å hevde at akademiske identiteter opprettholdes gjennom sosialisering i disiplinenes egne teorier og problem, slik den foregår i perioden som doktor, postdoktor eller som forsker i kollegiale fellesskap, gjennom publisering i fagfellevurderte tidsskrift, deltakelse på vitenskapelige konferanser osv. Selv om forskere inngår i stadig nye roller og relasjoner, er det mye som tyder på at deres tilknytning til disipliner fortsatt har sentral betydning (Henkel, 2005).

Selv om det norske systemet med sin solide basisfinansiering og et organisatorisk, finansielt og juridisk skille mellom høyere utdanning og instituttsektoren er mindre ømfintlig for slike utviklingstrekk enn en del andre lands universiteter, så er det en rekke strukturelle og politiske utviklingstrekk (finansieringsformer, karriere, rekrutterings- mobilitetsmønstre, strukturreformer som fusjoner mellom institutt og universitet) som bidrar til integrasjon mellom de to sektorene. I lys av slike komplekse utviklingstrekk kan ikke universitetet og instituttet tas for gitt som en garantist for akademisk autonomi, men er avhengig av aktivt og bevisst lederskap som evner å håndtere tiltakende komplekse relasjoner både innenfor institusjonene og vis à vis deres omverden.

3.8 Sammenfatning

Dette kapittelet drøfter noen utviklingstrekk vi mener har særlig betydning for akademisk autonomi og ytringsfrihet. Gitt at høyere utdanning og forskning kjennetegnes ved sterke kunnskapstradisjoner i fag og disipliner, som gjerne forblir relativt upåvirket av reformer og

endringsprosesser, og gitt at systemet er meget sammensatt og med svært ulike forutsetninger for å endres, er det umulig å trekke noen entydige konklusjoner av våre analyser. Vi skal heller ikke underslå den betydning ekspansjonen har hatt for vekst og konsolidering av sterke nasjonale og internasjonale forskningsmiljøer også i et lite land som Norge. I internasjonal sammenlikning er det også mye som tyder på at den «norske modellen» for akademisk autonomi har et godt økonomisk, juridisk og organisatorisk utgangspunkt for å verne om akademisk autonomi. Samtidig er det grunn til å være oppmerksom på en rekke aspekter ved dagens system som kan fungere som en trussel mot akademisk autonomi og ytringsfrihet. Det gjelder management-inspirerte styringsprinsipper og et stort administrativt apparat, som kan gå på bekostning av kollegial styring og ledelse. Det gjelder fremveksten av service-universitetet med studenten i sentrum, og mer eksterne krav og standarder for kvalitet i høyere utdanning. En rekke andre forvaltningsoppgaver styrer arbeidsdagen til vitenskapelig ansatte på bekostning av personlig autonomi. Og ikke minst gjelder det stigende forventninger om å delta i organisert og eksternt finansiert forskning med brukermedvirkning.

Som det fremgår av dette kapittelet, betinges akademisk autonomi og ytringsfrihet av juridiske, økonomiske og organisatoriske forhold som stadig er under endring og press. Vi har på ingen måte gitt noe fullstendig bilde av slike endringsprosesser innenfor universitets- og høgskolesektoren. Den preges f.eks. også av en organisatorisk rasjonalisering som endrer handlingsrommet for enkeltpersoner og miljøer, med konsekvenser for akademisk autonomi. At fag slås sammen til store institutter eller «minifakulteter» og at universiteter og høgskoler fusjonerer, er andre eksempler på sentrale utviklingstendenser. Også globalisering og internasjonalisering har utfordret den akademiske lærer- og forskerrollen i den norske modellen (Elken et al., 2016). Dette blir tatt opp i vår neste rapport.

4 Folkeopplysning og omdømmebygging i en ny medievirkelighet

Daglig bidrar norske vitenskapelig ansatte som eksperter og debattanter i mediene og setter sitt preg på den offentlige samtalen. Ifølge rapporten *Forskerne og offentligheten – om ytringsfrihet i akademia* har om halvparten av de vitenskapelig ansatte formidlet forskningsresultater via massemedier eller sosiale medier det siste året (Mangset et al., 2021). Hvordan denne formidlingen helt konkret preger mediebildet, blir mer tydelig når en går inn og ser på antallet avisartikler denne aktiviteten genererer. I løpet av de siste tre årene ble for eksempel forskere ved Universitetet i Oslo (UiO) omtalt i 2640 saker i papirutgaven av Aftenposten. Det tilsvarer mer enn to saker hver eneste dag.[5]

Tallene gjenspeiler at forskere er aktive deltakere i den offentlige samtalen og viktige kunnskapskilder for media, men også at forskningsformidling har blitt et strategisk verktøy for UH-sektoren. Forskningsformidling er i dag en del av institusjonenes generelle *omdømmebygging*, som blant annet blir ansett som viktig i forbindelse med rekruttering. Institusjonenes kommunikasjonsavdelinger har derfor gjennomgått både en kraftig vekst og en betydelig profesjonalisering de siste årene. Medieaktiviteten overvåkes og analyseres, og kommunikasjonsrådgivere bistår både ledelse og vitenskapelig ansatte med mediekontakt og formidling. Dette inkluderer alt fra hjelp til pressemeldinger og mediehåndtering til kurs i forskningsformidling. Forskningsformidling har også blitt en poenggivende del av forskeropplæringen ved flere institusjoner. På denne måten blir dagens gjennomsnittsforsker mest sannsynlig tryggere og mer profesjonell i sin omgang med journalister enn forgjengerne var. En studie av forholdet mellom journalister og klimaforskere viser for eksempel at dagens klimaforskere tilsynelatende er mer utadvendte enn tidligere (Duarte & Eide, 2018).

Formidlingsopplæringen gagner ikke bare institusjonens merkevarebygging, men kan også virke karrierefremmende for den enkelte forsker. For det første fordi eksisterende og framtidige arbeidsgivere mest sannsynlig verdsetter medarbeidere som viser at de kan håndtere media, men også fordi enkeltforskere gjennom strategisk mediekommunikasjon kan skape seg en posisjon på eget felt, bygge allianser og gjøre seg synlig for mulige samarbeidspartnere og beslutningstakere. I en studie fra 2014 med nærmere 850 deltakere fra forskningsmiljøer i Bergen svarer for eksempel 70 prosent av deltakerne at formidling gjennom media bidrar til å skape aksept for forskningsfeltet deres (Carlsen et al., 2014).

[5] Retriever 2021

Ifølge Duffy & Polley (2017) fører dessuten midlertidige ansettelser og økende konkurranse mellom forskere om prosjekter og posisjoner til at selvpromotering ikke bare ansees som viktig, men som et nødvendig verktøy i akademia. Dette står i kontrast til innspillene i den norske debatten om forskningsformidling. Her har forskernes manglende interesse, prioritering og kompetanse innenfor denne sentrale delen av sektorens samfunnsoppdrag vært et gjennomgangstema (Kierulf, 2017; Wig & Svensen 2016). Forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe (Sp) uttalte dessuten til Khrono høsten 2021 at det aldri, relativt sett, har vært mindre deltakelse fra akademikere i den offentlige debatten enn nå.[6] Utsagnet ble imidlertid møtt med kritikk fra flere hold, og kritikerne hevder at det ikke finnes noe tallmessig belegg for slike uttalelser. Tvert imot har forskernes tilstedeværelse i mediene økt gjennom 1980-tallet og fram til begynnelsen av 2000-tallet. Forskere har samtidig blitt gradvis mer tilgjengelige for journalister (Eide & Ottosen, 1994; Andersen & Hornmoen, 2011; Carlsen et al., 2014). Og i et internasjonalt perspektiv er norske forskere aktive innenfor populærvitenskapelig formidling (Bentley & Kyvik, 2012). Mannlige professorer er overrepresentert som kilder i avisene, og de er mer synlige enn andelen menn i akademia skulle tilsi (Svenkerud & Ballangrud, 2019).

4.1 Mediekontakt og forskningsjournalistikk

Når forskningssektorens eget kommunikasjonsarbeid profesjonaliseres og sektoren selv tar medieinitiativ, kan den i større grad kontrollere vinklingen og omtalen av kontroversielle forskningsfunn (Myklebust, 2019). Institusjonenes profesjonaliserte kommunikasjonsarbeid kan dermed bidra til å redusere eller forhindre useriøs debatt og dermed også bedre vilkårene for den offentlige samtalen. Deler av forskningssektoren befinner seg dessuten i et slags konstant konfliktforhold med interessegrupper eller næringer, som av ulike årsaker er uenige med premissene for forskningen som drives, og/eller forskningsresultatene. Slike konflikter innebærer gjerne en konkurranse om å få sin versjon av virkeligheten ut til opinion og beslutningstakere, og det er slett ikke sikkert det er forskningen som går seirende ut av disse situasjonene. En norsk studie viser for eksempel at ME-dekningen i redaktørstyrte medier er i strid med vitenskapelig kunnskap om årsaker og behandling, og snarere i tråd med synet til en fraksjon av pasientgruppa (Knudsen et al., 2011). I langvarige konflikter mellom forskere og interessegrupper kan en profesjonell kommunikasjonsenhet både bidra til å få formidlet kunnskap ut til allmennheten og fungere som en generell støtte for forskernes ytringsfrihet

[6] Mangler fakta om Borten Moes påstander om lite synlige forskere (khrono.no)

(Myklebust, 2019). Det synes som om instituttsektoren i større grad enn universiteter og høgskoler oppfatter formidling som et felles anliggende og ansvar (Andersson, 2018).

Institusjonenes stadig mer profesjonaliserte kommunikasjonsarbeid er imidlertid også kritisert. Wig og Svensen (2016) argumenterer for å flytte makt og ansvar fra kommunikasjonsrådgiverne tilbake til forskerne. Etter deres mening bør forskningsformidling først og fremst bidra til at forskere formulerer seg bedre og dermed også forsker bedre. Forskningsformidlingen skal på denne måten bidra til den faglige modningen som hører med til en akademisk utdannelse.

UH-sektorens strategiske kommunikasjonssatsing kan skape utfordringer for medienes samfunnsrolle. Når kommunikasjonsavdelingene deler ut ferdigskrevne pressemeldinger og skreddersydde opplegg til journalister i tidsnød, er det vanskelig å være kritisk (Heuman et al., 2020). Og selv om en del vitenskapelig ansatte kvier seg for kontakt med journalister (Carlsen et al., 2014; Mangset et al., 2021), er det også viktig å understreke forskernes generelle modellmakt i møte med media. Journalister flest er generalister med korte tidsfrister, mens forskere blir stadig mer spesialiserte. Det krever både kunnskap og ressurser fra medienes side for å gå forskningsresultater, metoder eller prioriteringer kritisk etter i sømmene.

En studie av kommunikasjonsforholdet mellom norske klimaforskere og journalister viser for eksempel at forskerne er ganske fornøyde med klimarapporteringen, men at den gode miljøjournalistikken trues av nedskjæringer. Det finnes få journalister med omfattende kunnskaper om klimaendringer, og de fleste nøyer seg med sammendrag, presselanseringer og intervjuer. Hornmoen (2014) hevder at avhengighetsforholdet mellom journalistikk og forskning kan være et generelt hinder for mer kritisk forskningsjournalistikk: Journalister trenger forskere som kilder til nytt stoff og for å legitimere bestemte presentasjoner av virkeligheten, mens vitenskapen er avhengig av journalistikken for å skaffe seg legitimitet i samfunnet. Både norske forskere og journalister oppgir imidlertid at de savner mer kritisk forskningsjournalistikk (Hornmoen et al., 2014; Duarte & Eide 2018).

4.2 Økt status – og risiko

Parallelt med at deltakelse i den mediale offentligheten har fått en ny status i akademia, har også slik deltakelse blitt mer risikofylt. Dette skyldes primært det nye medielandskapet og debattklimaet i sosiale medier (Andersson, 2018; Myklebust, 2019). Det er likevel viktig å påpeke at også i tradisjonelle medier kan forskningsformidling resultere i urimelige personangrep eller på andre måter virke belastende. I det nye medielandskapet *beiter* mediene

på hverandre, og informasjon pakkes om og gjenfortelles på nye flater (Mathisen, 2019). Da kan summen av omfattende omtale i tradisjonelle medier samt den ustoppelige strømmen av mer personlig kritikk eller hatefulle ytringer på nettet resultere i en enorm totalbelastning for forskere som havner i kontroversielle debatter.

Ifølge Mangset med flere (2021) oppgir mer enn halvparten av norske forskere at det ikke er noen faktorer som begrenser deres eventuelle forskningsformidling i media. Samtidig avdekker den samme studien at forskere er mindre villige til å formidle kontroversielle funn i mediene enn i vitenskapelige publikasjoner. Aller minst villige er forskere til å formidle slike resultater i sosiale medier. Dersom offentliggjøring av forskningsresultater kan føre til reaksjoner fra overordnede eller konflikt med kolleger, synker dessuten ønsket om å formidle. Også i slike tilfeller er forskere mest komfortable med å publisere i vitenskapelige fora. Et klart mindretall svarer at de ville formidlet slike resultater via massemedier eller sosiale medier.

Manglende lederstøtte og solidaritet mellom forskere – for eksempel på ulike fagfelt eller på tvers av generasjoner – samt en generell skepsis mot kollegaer som stikker nesa fram, er blitt trukket fram som generelle hindre for god forskningsformidling (Heuman et al., 2020; Kierulf, 2017; Wig & Svensen, 2016). Det er rimelig at slike interne hindre får større betydning i situasjoner der forskere går ut med omstridte funn eller inntar en omstridt posisjon i en offentlig debatt.

Innvandrings- og integreringsforskere, kjønnsforskere og klimaforskere er de som begrenser seg mest i sin forskningsformidling. Dette skyldes både frykt for en tabloid medielogikk, risiko for hets og trusler, karrierehensyn og at temaene er politisk kontroversielle (Mangset et al., 2021). Et tilsvarende mønster ser vi igjen i Sverige og Danmark, der forskere innenfor immigrasjons- og kjønnsfeltet har vært spesielt utsatt for sjikane og trusler i den offentlige debatten (se vedlegget, punkt 9.1 og 9.2).

Forskningsformidling kan imidlertid også oppfattes som svært belastende innenfor andre og generelt mer fredelige fagfelt. Norske ME-forskere har for eksempel trukket seg fra både forskningsfeltet og offentligheten på grunn av et belastende debattklima og trusler fra personer som hevder de er talspersoner for ME-syke.[7] Medisinske forskere og fagmiljøer har også opplevd trusler og sjikane i forbindelse med forskning på korona. I Norge er flere

[7] https://www.dagensmedisin.no/artikler/2013/04/30/trusler-skremmer-bort-me-forskere/
Betent forskning: Én forsker ga seg. En annen velger å stå i det (khrono.no)

forhold politianmeldt, mens debatten i Sverige medførte at en overlege ved Karolinska trakk seg fra videre covid-forskning på grunn av hatefulle personangrep på nett.[8]

Høsten 2021 utløste juristen og folkerettseksperten Cecilie Hellestveit en større debatt da hun i et Khrono-intervju hevdet at andelen utenlandske forskere i noen fag er så stor at fagenes egenart, rolle og legitimitet i det norske samfunnet står på spill.[9] Utsagnet medførte stort og temperamentsfullt engasjement fra forskere med både norsk og internasjonal bakgrunn. Denne saken er nærmere omtalt i kap. 6.2 og i vedlegg 9.3.

4.3 Et nytt medielandskap

Nordmenn bruker stadig mindre tid på tradisjonelle medier og mer tid på internett, inkludert nettaviser og sosiale medier. 74 prosent av befolkningen mellom 16 og 79 år bruker sosiale medier daglig eller ukentlig. I aldersgruppa mellom 16 og 24 gjelder dette 93 prosent.[10] Samtidig viser internasjonal forskning at sosiale medier blir en stadig viktigere kilde til nyheter (Spohr, 2017; Shearer & Mitchell, 2021). Sosiale medier har skapt nye muligheter for samfunnsengasjement og i noen grad bidratt til å mobilisere grupper i det norske samfunnet som er mindre engasjerte i tradisjonelle medier. Alt i alt synes det likevel som om digitale medier reproduserer eksisterende skiller i sosial og politisk deltakelse (Eimhjellen & Ljunggren, 2017).

Mange forskere har grepet formidlingsmulighetene som ligger i sosiale medier, men det mangler norsk forskning på dette feltet. Omfanget kan også være vanskelig å fastslå fordi grensene mellom hva som er personlig og yrkesmessig bruk av for eksempel en Facebook-konto, kan være nokså uklare (Carrigan, 2019). En gjennomgang av nyere internasjonale studier viser at vitenskapelig ansatte bruker sosiale medier aktivt i egen karrierebygging, spesielt på grunn av mulighetene for nettverksbygging med interessegrupper og mulige samarbeidspartnere, formidling av egne resultater og oppdatering på eget forskningsfelt (Chugh et al., 2021). Mulighetene sosiale medier gir for nettverksbygging både i og utenfor akademia, trekkes også fram i en internasjonal online-survey med mer enn 700 deltakere fra sektoren (Lupton, 2014). Surveydeltakerne vektlegger fordelene knyttet til utvikling av forskningsprosjekter og feedback på forskning. Det er også studier som indikerer at forskeres synlighet i sosiale medier bidrar til vitenskapelige siteringer (D'Alessandro et al., 2020; Klar et al., 2020). Sosiale medier kan dessuten gi forskere tilgang til grasrotbevegelser og

[8] Covid-forsker ble hetset til stillhet. Nå vil Sverige styrke akademisk frihet-lovgivning (khrono.no)
[9] Mener forskere som stikker seg fram blir uglesett (khrono.no)
[10] Fire av fem nordmenn bruker sosiale medier - SSB

marginaliserte grupper, som det ellers kan være vanskelig å nå fram til (Byrd et al., 2017). I tillegg kan kommunikasjon via sosiale medier bidra til å gjøre forskere mer bevisste i sin formidling og dermed gjøre forskningsresultater mer tilgjengelige for et publikum utenfor akademia (Koivumäki et al., 2020). Flere nye formidlingskanaler med til dels ulike publikum kan også gi forskere bedre kontroll over formidlingen av egen forskning (Andersson, 2018). Studier har blant annet vist at forskeres bruk av Twitter øker i forbindelse med konferansedeltakelse og påvirkes av endringer i arbeidssituasjon og karrierestatus (Veletsianos et al., 2019; Veletsianos og Kimmons, 2016).

De digitale mulighetene har imidlertid også en skyggeside. Respondentene i Luptons (2014) studie frykter blant annet for hvilke konsekvenser et digitalt feilsteg kan få for videre akademisk karriere. Angrep mot enkeltforskere og forskningsmiljøer er mer utbredt og antar en styggere form på nettet enn i tradisjonelle, redaktørstyrte medier. Det nye medielandskapet er samtidig med på å forsterke det grenseløse ved vitenskapelig ansattes arbeidssituasjon (Jordan & Weller, 2018). Twitter og Facebook er åpne 24 timer i døgnet, og «promote or perish» er i ferd med å bli et nytt mantra i deler av akademia (Duffy & Pooley, 2017; Carrigan, 2019). Carrigan (2019) advarer dessuten mot et ensidig fokus på sosiale medier som en arena for akademisk karrierebygging. Han oppfordrer i stedet forskere til å bruke disse plattformene til å åpne akademia mot samfunnet og også til å bruke sosiale medier til å skape sterke faglige fellesskap. Slik kan sosiale medier bidra til et styrket faglig fellesskap på tvers av institusjonelle grenser og dermed også til større grad av autonomi for forskere i forhold til egen organisasjon (se også Deeken et al., 2020).

4.4 Folkeopplyser, karrierejeger eller offentlig intellektuell?

På 1960-tallet var universitetsprofessorer folkeopplysere som talte *til* publikum via en lydhør presse. Fra 1990-tallet skjedde det en gradvis endring som innebar at forskningsformidlingen måtte tilpasses journalistiske krav til vinkling, *godt stoff* og salgbarhet. Samtidig ble det mindre oppmerksomhet rundt forskningens problemstillinger og prosesser og et sterkere søkelys på forskningens resultater og anvendelse. Selv om denne prosessen på den ene siden bidro til å gjøre forskning mer tilgjengelig for et bredere publikum, førte utviklingen også med seg mindre rom for nyanser og usikkerhet. Forskning, spesielt naturvitenskapelig og medisinsk forskning, ble i stedet servert som autoritative løsninger gjennom det nye vidunderformularet *forskning viser at* (Andersen & Hornmoen, 2011; Hornmoen et al., 2014).

I dag er situasjonen på nytt i endring – både for forskere og journalister – og ikke minst publikumet deres. Journalister skal fylle flere flater – 24 timer i døgnet. Det er rimelig å anta at denne arbeidshverdagen gjør mediene mer mottakelige for innspill både fra UH-sektorens kommunikasjonsavdelinger og fra enkeltforskere. Slik sett har både kommunikasjonsrådgivere og forskere som av ulike årsaker ønsker å delta i offentligheten, nokså gode dager.

Forskere er viktige ekspertkilder for norske medier, men forskeren som folkeopplyser har også gjenoppstått i ny og vital ham. Piperøykende mannlige professorer i uforstyrret samtale i et studio på Marienlyst er byttet ut med en bloggende kvinnelig kjernefysiker og tvitrende medisinere (Kierulf, 2017). Selv om slike kanaler ofte er å regne for forskernes *trygge rom*, er dagens forskningsinteresserte publikum langt mindre ærbødig i møte med vitenskapelig kompetanse enn på 1960-tallet. Folkeopplyseren anno 2021 må finne seg i å snakke *med* snarere enn *til* publikum.

I tillegg til forskeren som ekspertkilde og folkeopplyser er forskere også til stede i mediene som offentlige intellektuelle. Ifølge Ingerid Straume, leder for Akademisk skrivesenter ved Universitetet i Oslo, er det for få norske forskere som er villige til å ta på seg denne rollen:

> Det mangler forståelse for rollen som intellektuell. Dette er noe mer enn å være akademiker. Det har mye å gjøre med å sette agenda. Å ta opp saker som er vesentlige, som ikke handler om å formidle noe man har forsket på, men nettopp å stille spørsmål, og belyse problemfelt. Ofte er det ikke en populær rolle. Det er en rolle man påtar seg for samfunnets skyld, eller ofte fordi man ikke kan noe annet. Man føler at man må.[11]

Premisset for denne forståelsen av forskeren som offentlig intellektuell, innebærer at forskeren inntar et bredt samfunnsperspektiv og er villig til å uttale seg *utenfor* sin fagspesifikke kompetanse. Dermed mister også forskeren muligheten til å beskytte seg bak egne forskningsresultater, dersom debatten skulle ta en uheldig vending. På denne måten står den offentlige intellektuelle mer laglig til for hugg både fra interne meningsmotstandere i akademia og fra kritikere i andre deler av samfunnet. Som tidligere vist synker norske forskeres generelle formidlingslyst når de frykter kritikk eller manglende støtte (Mangset et al., 2021). Rollen som offentlig intellektuell er derfor ikke for alle, og det kan synes som om det er mer krevende å innta denne rollen i dag enn på 1990-tallet (Andersson, 2018).

[11] Ønsker flere akademikere som tør å være upopulære (khrono.no)

4.5 Sluttkommentar

Vitenskapelige ansatte ved norske universiteter og høgskoler har i prinsippet ingen formelle begrensninger knyttet til mediedeltakelse og forskningsformidling, så lenge de oppfyller forskningens egne krav om å opprettholde vitenskapelige standarder og prinsipper. Det er rimelig å anta at forskere innenfor instituttsektoren i praksis har et noe mer begrenset handlingsrom. Forskere fra begge sektorer utgjør en viktig kildegruppe for norske medier og driver også populærvitenskapelig formidling gjennom egne kanaler.

Generelt synes det som om forskere er blitt flinkere formidlere de senere årene. Mange både kan og vil være en del av den offentlige samtalen. Et medielandskap med stadig mer flytende grenser innebærer et mer komplekst handlingsrom for mediedeltakelse og forskningsformidling. Det synes som om frykten for medienes tabloidisering og et belastende debattklima, spesielt i sosiale medier, i realiteten begrenser forskeres formidling. Denne tendensen forsterkes av usikkerheten rundt eventuell støtte fra ledere og kollegaer. Vi tror tydeligere lederstøtte og et sterkere kollegialt fellesskap ville bidratt til å gjøre flere forskere trygge i sitt formidlingsansvar.

5 Populisme, akademisk frihet og offentlig ytringsklima

De siste årene har det kommet til uttrykk en økende bekymring for at publikums tillit til forskningsbasert kunnskap kan være i ferd med å svikte. Tegnene på slik nedadgående tillit er flere: Leger og andre profesjonsutøvere opplever at pasienter og klienter har avtakende respekt for deres faglige vurderinger; forskere som ytrer seg offentlig blir fraskrevet all ære i kommentarfeltene og kan oppleve hets og trusler, og konspirasjonsteorier og «alternative fakta» florerer på nettet og sosiale medier, til dels forsterket eller skapt av bevisste desinformasjonskampanjer fra fremmede makters etterretningstjenester og «trollfabrikker». I hvor stor grad tilliten til forskning og akademiske institusjoner faktisk er på vei nedover i Norge, et land som ifølge samfunnsforskere stadig preges av en usedvanlig høy grad av generell sosial tillit, er noe usikkert: En spørreundersøkelse fra 2020 bestilt av Norges forskningsråd tyder på den folkelige tilliten til forskning stadig er meget sterk, og at et betydelig flertall oppfatter den som en relativt objektiv og upartisk institusjon som opererer uavhengig av logikken til politikken, massemedia, konsulentbransjen og andre kommersielle aktører – sektorer som ifølge denne undersøkelsen nyter betydelig lavere allmenn tillit.[12] Det er imidlertid sannsynlig at disse resultatene er blitt påvirket av den pågående koronapandemien, og interessant nok i positiv retning. I 2017 gav en liknende survey resultater som vakte bekymring, og som i Aftenposten ble utlagt som at «nesten halvparten av nordmenn ikke stoler på forskning», en tolkning som nok trolig var i overkant dramatiserende. Men en betydelig andel trakk forskningens integritet i tvil, og var åpne for at resultatene ble påvirket både av oppdragsgivernes ønsker og forskernes egne politiske holdninger.[13]

Internasjonalt har man sett mer dramatiske tegn på sviktende tillit, som at amerikaneres villighet til å la seg vaksinere mot COVID-19 og bruke munnbind for å hindre smittespredning i stor grad følger valggeografiske skillelinjer mellom demokrater og republikanere, og at en urovekkende stor minoritet er tilbøyelig til å tro på selv de villeste konspirasjonsteorier. I en fersk litteraturgjennomgang (Mede & Schäfer, 2020) pekes det på at flere studier indikerer at mistillit til forskning og akademiske institusjoner er korrelert med oppslutning om populistiske politiske bevegelser. Fordi mange av de spredte uttrykkene for økende mistillit til forskning og forskere synes å fortette seg i populistiske bevegelser, og populistisk diskurs kan bidra til å underbygge og normalisere mistillit til forskning og

[12] Befolkningens tillit til og syn på forskning, PowerPoint-presentasjon (forskningsradet.no).
[13] Ny undersøkelse: Nesten halvparten av nordmenn stoler ikke på forskning (aftenposten.no). Spørsmålet om tillit til forskning vil behandles i en senere rapport, og drøftes derfor ikke inngående her.

akademiske institusjoner, vil vi i det følgende vie dette fenomenet oppmerksomhet som en potensiell trussel mot akademisk frihet og et ytringsklima som stimulerer forskeres aktive deltakelse eller i det minste ikke fungerer som en alvorlig barriere mot slik deltakelse.

Populisme er et omstridt begrep som er blitt anvendt på et vidt spekter av politiske bevegelser, programmer og «stilarter». I norsk historie gir det mening å snakke om populisme i forbindelse med deler av 1800-tallets venstretradisjon, knyttet til sentrale stortingspolitikere som Ole Gabriel Ueland, Søren Jaabæk og Peder Rinde. Også 1960- og 70-årenes radikale politiske og kulturelle offensiv hadde populistiske innslag, som Ottar Brox' innflytelsesrike *Hva skjer i Nord-Norge* (1966) og deler av motstanden mot norsk EF-medlemskap i 1972.

De siste tiårene har imidlertid populismebegrepet særlig blitt aktualisert av fremgangsrike strømninger på den politiske høyresiden. I Norden har slike strømninger vært assosiert med det danske og det norske Fremskrittspartiet (begge etablert 1973), men kanskje særlig med de nyere partiene Sverigedemokraterna (1988), Dansk Folkeparti og Sannfinnene (begge 1995). Internasjonalt har fenomenet for alvor blitt satt på dagsorden av Donald Trumps valgseier og kaotiske presidentperiode (2016–2020), den samtidige Brexit-prosessen, Marine Le Pens nesten-valgseier i Frankrike i 2017, samt den sterke fremgangen for høyreautoritære og populistiske bevegelser i Øst-Europa. Denne tilsynelatende selvforsterkende politiske strømkantringen står etter mange politiske forskeres og kommentatorers oppfatning i fare for å underminere noen av det liberale demokratiets grunnforutsetninger, slik disse har vært definert og institusjonalisert i etterkrigstidens USA og Vest-Europa.

Litteraturen om populismen er etter hvert blitt meget omfattende. Statsvitenskapelige og politisk-sosiologiske tilnærminger dominerer, og analyser av populismens virkninger har i stor grad konsentrert seg om den politiske sfære. I tillegg finnes det mye litteratur om samspillet mellom populismens politiske kommunikasjonsformer, den digitale medierevolusjonen og moderne massemediers måter å iscenesette politikk på. Til tross for at Trumps presidentperiode av enkelte er blitt tolket som symptom på at vi er gått inn i en epoke der skillet mellom sannhet og fiksjon er i oppløsning («post-truth»), har den nye (høyre)populistiske bølgens langsiktige implikasjoner for vitenskap og akademisk kultur vært viet langt mindre oppmerksomhet. Men selv om litteraturen er begrenset, rommer den synspunkter av stor prinsipiell rekkevidde. I dette kapitlet vil vi drøfte relevansen av noen slike synspunkter for vår problemstilling om akademisk frihet og ytringsklimaet for forskere.

5.1 Hva er populisme?

En omfattende gjennomgang av forskningslitteraturen på populisme ville ha sprengt rammene for denne rapporten. Isteden skal vi trekke ut noen sentrale synspunkter som er egnet til å belyse populismens implikasjoner for forskeres og akademiske institusjoners samfunnsroller.

Begrepet 'populisme', og især 'høyrepopulisme', brukes ofte pejorativt, også av forskere. Dette gjør det krevende å komme frem til en omforent vitenskapelig definisjon av begrepet, til forskjell fra en mer politisk og polemisk omgang med det. Populismen har vært oppfattet både som «antidemokratisk» og som «hyperdemokratisk». Mens noen forskere har hevdet at et visst innslag av populisme er sunt og nødvendig i et demokrati for å motvirke at politikk reduseres til forvaltning eller teknokrati (f.eks. Canovan, 2002; Laclau, 2005; Lasch, 1996), har andre oppfattet populismen som en trussel mot demokratiske politiske institusjoner og en liberal-demokratisk politisk kultur (f.eks. Müller, 2016). Siden populistiske bevegelser i ulike land kan forfekte svært ulike standpunkter og holdninger, er populismen også blitt karakterisert som en «tynn» ideologi, til forskjell fra mer fasttømrede idékomplekser som liberalismen og sosialismen (f.eks. Østerud, 2017). Enkelte har tatt til orde for at populisme ikke bør forstås som en ideologi i det hele, men heller som et «diskursivt og stilistisk repertoar» (Brubaker, 2017, s. 360).

Det er bred enighet i forskningen om at et konstituerende trekk ved populismen som ideologi eller diskursivt og stilistisk repertoar er at den gjør krav på å tale på vegner av «folket» mot «eliten» eller ulike typer av eliter. Dette er et fellestrekk ved venstre- og høyrepopulistiske diskurser som gjør det rimelig å betrakte populisme som en form for identitetspolitikk, med «folk flest» i rollen som en marginalisert og urettferdig behandlet gruppe som gjør krav på anerkjennelse og selvbestemmelse. «Folket» og «eliten» fremstår i denne diskursen som udifferensierte størrelser i polar motsetning til hverandre; å være «elite» innebærer tendensielt at man ikke er en legitim del av «folket». Den tyske politiske filosofen og idéhistorikeren Jan-Werner Müller har understreket dette trekket ved populistisk retorikk. Populismen utfordrer ifølge Müller det liberale demokratiet ved å angripe en av dets grunnforestillinger: at «folket» rommer et sprikende mangfold av sosiale identiteter, økonomiske interesser, verdier, erfaringer og politiske standpunkter. Men populismen som «diskursivt repertoar» kan også forstås mer positivt, som en effektiv retorisk ressurs som mobiliseres av stadig nye bevegelser og partier i demokratiske politiske systemer for å stille politiske og teknokratiske eliter til ansvar overfor folket de er satt til å tjene (Canovan, 2002).

Sosiologen Rogers Brubaker har kritisert mye av populismeforskningen for ensidig å fokusere på den *vertikale* motsetningen mellom folk og elite, og derved neglisjere den *horisontale* motsetningen mellom «folket» og krefter utenfor eller hinsides nasjonalstatens grenser. I tillegg fremhever han den vertikale aggresjonen særlig høyrepopulister retter *nedover* mot ulike minoriteter og sosialt marginale grupper, som innvandrere, kriminelle eller homofile. Også disse gruppene er ekskludert fra populistenes begrep om folket, hevder Brubaker, og populister er ofte spesielt sensitive for det som blir oppfattet som elitens overdrevne interesse og omsorg for slike grupper: «Populism is keenly attuned to the distribution (…) of *honor*, *respect*, and *recognition*, which may be seen as unjustly withheld from «ordinary» people and unjustly accorded to the unworthy and undeserving.» (Brubaker, 2017, s. 363) Mer generelt er populister ofte særlig på vakt overfor det de oppfatter som hegemoniske offisielle ideologier på tvers av utbredte folkelige grunnintuisjoner, f.eks. feiring av etnisk, kulturelt og seksuelt mangfold eller en liberal kriminalomsorg med vekt på tilbakeføring til samfunnet. I nordisk sammenheng er trangen til å utfordre et rådende politisk hegemoni et sentralt felles motiv for populistiske partier og bevegelser (Palonen & Sunnercrantz, 2021). Hegemoniske ideologier forvaltes gjerne i et samarbeid mellom politikere, byråkrater, forskere og profesjoner, eliter som ifølge populister står fremmed overfor «folket».

5.2 Populismens forhold til forskning og akademia

Forskningslitteraturen om populismens forhold til forskning og akademiske institusjoner er foreløpig nokså begrenset. Deler av denne litteraturen har imidlertid lansert perspektiver med tydelig relevans for vårt tema. I en studie fra 2011 av politiske kommunikasjonsformer i en kommersiell, høyreorientert canadisk radiokanal lanserte statsviteren Paul Saurette og medieforskeren Shane Gunster begrepet *epistemisk populisme*. Typisk for denne holdningen, hevdet forfatterne, er at kunnskap blir oppfattet som mer troverdig jo mer den vokser ut av et menneskes levde erfaring. Motsatt blir kunnskap oppfattet som mindre troverdig jo mer den bygger på abstrakt resonnement og anonyme empiriske data. Individuelle meninger basert på førstehånds erfaringer blir således verdsatt høyere enn akademiske studier og teorier, og høyere jo større følelsesmessig intensitet de ble fremført med. Oppfatninger basert på forskning og argumentasjon blir derimot gjerne diskreditert som elitistiske og dermed illegitime. Forskerne observerte at sunn fornuft (*common sense*) hyppig ble anvendt i radiodebattene som et trumfkort som effektivt avskar all videre diskusjon (Saurette & Gunster, 2011, s. 199 f.).

Selv om Saurette og Gunster konstruerte sitt begrep på et svært tynt empirisk grunnlag, har det øvd en viss innflytelse på senere forskning.[14] Begrepet om epistemisk populisme kan på den ene side sies å inngå i en tradisjon der populismen knyttes til antivitenskapelige og irrasjonelle strømninger, slik at en negativ vurdering så å si ligger innbakt i selve definisjonen. På den annen side er begrepet egnet til å få frem noen likhetstrekk mellom venstre- og høyrepopulistiske ideologier eller diskursive stilarter. Den epistemiske populismen kan for en norsk leser kan gi assosiasjoner til noen av de mer outrerte og mindre teoretisk reflekterte versjoner av 1960- og 70-årenes såkalte positivismekritikk, og denne forbindelsen tilbake til en periode da venstrepopulistiske strømninger hadde betydelig oppslutning, ikke minst i deler av akademia, er ikke tilfeldig.

Forskere er imidlertid langt fra enige om at begrepet epistemisk populisme gir en treffende diagnose av populistiske bevegelsers forhold til forskning og akademisk kunnskap. Den finske sosiologen Tuukka Ylä-Anttila har, med utgangspunkt i studiet av et finsk, nettbasert alternativt medium for innvandringsmotstand, *WTF Media*, påpekt at det mest karakteristiske ved dette høyrepopulistiske miljøets holdning til kunnskap ikke er dyrking av subjektiv erfaringskunnskap. Tvert imot mobiliserer aktivistene på dette nettstedet det de hevder er *objektiv* kunnskap for å vise at etablerte akademiske miljøer er politiserte, driver tendensiøs forskning og underslår fakta som ikke stemmer overens med deres (venstreorienterte) verdensbilde (Ylä-Anttila, 2018). En fersk sammenliknende studie av høyrepopulistiske partiers tilnærming til klimaendringer og klimapolitikk i Norden finner noe liknende: «The talking points of the Finns Party and the Sweden Democrats – as well as those of the brand new New Right Party in Denmark – imply that other parties are reacting emotionally, in a state of panic and fuss, whereas they are rational and cool-headed.» (Vihma et al., 2021, s. 233)

Så langt fra å være postmoderne «post-truth»-relativister eller epistemiske populister i Saurettes og Gunsters forstand, forfekter altså både det finske nettstedet og de tre nordiske partiene en slags positivistisk holdning til kunnskap: Det finnes én sannhet som er objektivt gyldig og basert på ubestridelige fakta, og som effektivt gjendriver ideologi og ønsketenkning fra politiserte akademiske miljøer. Ylä-Anttila avstår imidlertid fra å trekke allmenne konklusjoner fra sitt avgrensede empiriske kasus. Han konkluderer mer forsiktig med at ulike former for populisme synes å representere ulike holdninger til kunnskap, og at det er en viktig

[14] Artikkelen til Saurette & Gunster er ifølge Google Scholar sitert 76 ganger, mens «epistemisk populisme» gir 102 treff på Google Scholar og i underkant av tusen treff på Google.

oppgave for videre forskning å klarlegge populistiske bevegelsers ulike «sannhetsorienteringer» (Ylä-Anttila, 2018, s. 379).

5.3 Akademias dilemmaer i møtet med populismen

Den populistiske opinionsbølgen som har truffet Europa og USA med økende styrke de siste årene kan utfordre akademisk frihet og et åpent offentlig ytringsklima for forskere på tre ulike, men nært relaterte måter. For det første kan populistiske strømninger prege eller bidra til å skape en negativ og aggressiv opinion mot forskere og akademia. I den grad denne typen retorikk blir normalisert i det politiske ordskiftet, slik man har sett klare eksempler på bl.a. i vårt naboland Danmark, er det nærliggende å anta at terskelen for utskjelling, hets og sjikane i kommentarfelt og sosiale medier senkes.

For det andre kan populistiske partier utfordre akademisk frihet fra maktposisjoner i det politiske systemet. Der høyrepopulistiske partier har slått igjennom i nasjonal politikk, og især der de har vunnet regjeringsmakt, alene eller i koalisjon med andre partier, har de i noen tilfeller innskrenket den akademiske friheten og grepet inn overfor forskning de misliker. Det fins også eksempler på at populistisk retorikk tas opp av mer etablerte politiske partier og aktører og derved normaliseres. Også her fremstår Danmark som et i dobbel forstand nærliggende eksempel.[15]

For det tredje kan populismen utgjøre en indirekte trussel mot akademisk frihet ved at den utfordrer de hevdvunne forståelser av det liberale demokratiet som vitenskapens samfunnskontrakt og relative autonomi i vestlige land har bygd på (Saurette & Gunster, 2011, s. 212). Til denne arven hører forestillinger om at forskning og akademisk holdning kan opplyse politikken og tjene som et forbilde for åpen, saklig og fornuftig politisk deliberasjon, slik den forrige Ytringsfrihetskommisjonen så sterkt fremhevet. Den aktuelle politiske utviklingen i USA, med stormingen av Kongressen i januar 2020 som et foreløpig bunnpunkt, står her som et avskrekkende eksempel som har gjort et ekstra skremmende inntrykk i Europa på grunn av vår politiske og militære avhengighet av USA.

Felles for populistiske bevegelser er som vi har sett at de næres av diskurser som fremhever motsetningen mellom elite og folk. Fordi akademiske institusjoner er eksklusive og i en viss forstand elitistiske, og mye av dagens forskningsvirksomhet skjer på oppdrag fra eller i samarbeid med andre «elitepregede» institusjoner, som offentlig forvaltning, næringsliv og

[15] Om den danske situasjonen, se neste kapittel.

kulturinstitusjoner, står disse institusjonene og deres personale lagelig til for populistisk hogg. At forskere og UH-lærere politisk plasserer seg markert til venstre for befolkningen som helhet, og at især Fremskrittspartiet er sterkt underrepresentert (Gulbrandsen et al., 2002, s. 66), kan forsterke retorikken om at forskere representerer eliten som står fremmed for «folket» og utbredte folkelige erfaringer.

Hvordan forskere og akademiske institusjoner best kan takle den populistiske utfordring, og spesielt unngå å underbygge og forsterke de motsetninger populismen næres av, er et sentralt og samtidig svært krevende problem. Vi har sett at det er en viss uenighet mellom forskere, og samtidig trolig en variasjon mellom ulike populistiske strømninger, med hensyn til hvilke trekk ved forskning og akademisk kunnskap populister særlig misliker og posisjonerer seg i motsetning til. Hvis vi aksepterer Saurette og Gunsters teori om den epistemiske populismen, og kopler det sammen med Brubakers påpekning at populismen også retter seg mot det internasjonale og transnasjonale i motsetning til det nasjonale, ligger det nær å anta at «akademiske eliter» vil være desto mer sårbare overfor populistisk kritikk jo mer de blir oppfattet å fjerne seg fra vanlige folks erfaringer, utvikle esoterisk og abstrakt kunnskap og publisere på engelsk for et internasjonalt publikum. En transnasjonal forskerelite som består av en høy andel utenlandske forskere, og som sirkulerer på internasjonale konferanser og skriver for hverandre, vil i dette perspektivet kunne forsterke populistiske fiendebilder. Det er nærliggende å anta at dette særlig kan ramme forskning om kultur og samfunn, som berører forhold der vanlige menneskers erfaringer kan synes umiddelbart relevante, og der forskningen i mindre grad leverer produkter og tjenester som vi stoler på selv om vi ikke kjenner kunnskapen som ligger bak.

Hvis vi derimot tar utgangspunkt i de nordiske forskningsfunnene som indikerer at høyrepopulistiske grupperinger og politiske partier snarere kritiserer forskere og deres institusjoner for å være politisert, vil de praktiske konklusjonene om hvordan en populistisk delegitimering av akademia best kan unngås, peke i andre retninger. I dette perspektivet gjelder det å motvirke mistanken om at vitenskapen er del av et venstreorientert ideologisk hegemoni ved å sikre åpenhet, transparens og et mangfold av synspunkter, perspektiver og verdiorienteringer i forskersamfunnet, pleie en åpen ytringskultur i akademia og sikre forskningens og de akademiske institusjonenes integritet overfor oppdragsgivere, finansieringskilder og politisk styring ovenfra.

Perspektivet kan utfylles med Brubakers tese om at populismen næres av en motvilje ikke bare mot «eliten», men også mot minoriteter og sosialt marginale grupper. Akademiske eliter

som med større eller mindre rett oppfattes som politiserte, og som i tillegg bedriver ulike former for «stedfortredende identitetspolitikk» på vegner av marginale grupper, vil for populister kunne fremstå som maksimalt provoserende. Men også internasjonaliserte akademiske eliter som oppfattes å stå fremmede overfor folket, og som i tillegg blir talspersoner i norsk kontekst for nye amerikansk og britisk inspirerte former for identitetspolitikk, vil kunne gjøre seg til attraktive objekter for populistisk «othering».

En fjerde faktor som kan øke risikoen for konflikt mellom forskere og populistiske strømninger er *teknokrati*: at viktige avgjørelsesprosesser i samfunnet avpolitiseres og henlegges til mer eller mindre lukkede nettverk av eksperter og byråkrater (Bickerton & Accetti, 2017a, 2017b; Müller, 2016).[16] Når tilliten til politiske partier og prosesser synker, kan en måte å stabilisere systemet og øke tilliten på være å henlegge samfunnskritiske avgjørelsesprosesser til avpolitiserte ekspertorganer, som i mange tilfeller nyter høyere tillit enn det parlamentariske systemet.[17] Men slike strategier kan være et tveegget sverd, siden opplevelsen av at politiske beslutningsprosesser blir tatt i lukkede rom av en teknokratisk elite som er unndratt demokratisk kontroll, i neste omgang kan øke oppslutningen om populistiske bevegelser. Problemet er beslektet med dilemmaet akademiske institusjoner står overfor i møtet med populistisk kritikk: Skal man styrke tilliten ved ytterligere profesjonalisering, spesialisering og internasjonalisering av forskningen, eller vil dette bare øke avstanden mellom akademiske eliter og folkelige erfaringer?

Som denne drøftingen viser, finnes det ikke noen enkel og entydig oppskrift på hvordan forskere og akademiske institusjoner best kan møte populistiske utfordringer. En internasjonalisert, strengt meritokratisk og «selvrefererende» akademisk elite kan provosere, men det kan også engasjerte og sterkt samfunnsintegrerte forskere som villig opptrer som «offentlige intellektuelle». Undersøkelser tyder på at opinionen er langt mer kritisk til at forskere uttaler seg om kontroversielle politiske spørsmål enn forskerne selv er (Mangset et al., 2021, s. 7), og at de i rollen som «folkeopplysere» må forholde seg til et nytt opinionsklima og mediebilde. Det er selvsagt heller ikke gitt at forskere og akademiske institusjoner *bør* gjøre sitt ytterste for å unngå konflikt med populistiske krefter i samfunnet og politikken. Men i den grad slike strategier er forenlige med å styrke forskningens integritet

[16] Se også Müller: Populism and Technocracy in Twenty-First-Century Europe - Aspen Institute Central Europe
[17] Michael Zürn, The Social Origins of Silent Majorities, Paper prepared for the Workshop "Beyond Representative Democracy? Design and Legitimacy of Non-Majoritarian Institutions", Berlin, 5–7 October 2017: finalsilentmajority50 (democratic-anxieties.eu)

og å sikre en åpen og saklig ytringskultur i akademia, kan det foreligge en «vinn-vinn-situasjon».

Avslutningsvis vil vi antyde at forutsetningene for å unngå en ukontrollert polarisering mellom populistiske krefter og «akademiske eliter» kan være gunstigere i Norge enn i USA og mange land i EU-området, selv om enkelte forhold også kan trekke i motsatt retning. Norge er et land med lange populistiske tradisjoner, som til dels er godt befestet i vårt politiske liv og kulturelle mentalitet. Selv om disse tradisjonene atskiller seg på viktige punkter fra senere høyrepopulistiske strømninger, er det noen trekk ved disse tradisjonene som kan ha betydning for evnen til å håndtere de aktuelle utfordringene. For eksempel er det blitt påpekt at Bourdieus begrep om kulturell kapital reflekterer det fasttømrede franske sosiale og kulturelle hierarkiet, mens det i Norge er langt mer tvetydig og situasjonsbestemt hvorvidt høy kulturell kapital i Bourdieus forstand gir aktøren et overtak i sosial kommunikasjon (Skarpenes & Sakslind, 2010). Samtidig har Norge relativt svake og gjennomgående godt samfunnsmessig integrerte akademiske elitemiljøer. Helt siden embetsmannsstatens fall i 1884 og enda lenger tilbake har motkulturer, nye politiske bevegelser og tradisjonelt underprivilegerte sosiale klasser vunnet innpass i akademia og fått frem sine egne «organiske intellektuelle» – en akademisk rollemodell som har stått påfallende sterkt i Norge.[18] Slike forhold kan tale for at norske forskere og «akademiske eliter» har en mer intuitiv forståelse av hvordan man *ikke* bør kommunisere for å vekke folkelig mistillit enn deres kollegaer i f.eks. Frankrike og USA, der den sosiale og politiske avstanden mellom akademiske eliter og «folk flest» synes å være betydelig større.

På den annen side har Norge en ganske konsensuspreget politisk kultur, som i kombinasjon med små miljøer, tette nettverk mellom ulike institusjonelle sfærer og en sterk konsentrasjon av eliter i hovedstaden kan nære mer eller mindre velbegrunnede mistanker om at forskere, byråkrater og andre «toppfolk» finner sammen i et ideologisk fellesskap som bidrar til å ensrette forskningen. At Norge har lange populistiske tradisjoner, innebærer at slik kritikk kan fremføres i et velkjent, lett tilgjengelig språk. Dette understreker viktigheten av å sikre et åpent og allsidig akademisk ordskifte, også i den allmenne offentligheten.

Foreløpig har vi i Norge knapt sett noen direkte parallell til de amerikanske såkalte *culture wars* eller den danske «kulturkampen», som begge innebar at forskere og akademiske

[18] En slik oppfatning av norsk egenart har preget mye norsk historieskrivning, og er pregnant uttrykt av Halvdan Koht: «Kvar gong nye klasser slo seg fram i samfunnsarbeidet, vart heile nasjonen vidare og rikare.» (Koht, 1912, p. 85)

institusjoner ble en primær skyteskive for høyresidens oppgjør med det den hevdet var et venstreintellektuelt ideologisk og kulturelt hegemoni. Enn så lenge har norske politikere vært langt mer tilbakeholdne enn en del av deres danske kollegaer med å gripe direkte inn i de akademiske institusjonenes virksomhet under henvisning at de er politisert, utestenger annerledes tenkende og ikke evner å korrigere seg selv (se neste kapittel). For å unngå slike tilstander, gjelder det å forebygge at det i fremtiden utvikler seg en gjensidig forsterkende dynamikk mellom aggressive populistiske strømninger i samfunnet og et akademia som forskanser seg mot disse strømningene og forventer intern konformitet med kulturelle og politiske verdier som er omstridt i samfunnet utenfor. Faren for en slik ideologisk konformisme i akademia er tema for neste kapittel.

6 Identitetspolitikk, ideologisk konformisme og akademisk debattkultur

De siste par-tre tiårene har det med økende styrke blitt diskutert om den akademiske friheten er truet innenfra av ulike former for konformisme, intoleranse og identitetspolitikk på campus og i bestemte forskningsmiljøer. Denne debatten har i stor grad sitt opphav og sentrum i USA, til dels også i Storbritannia, men har spredt seg til de nordiske landene og resten av Europa etter hvert som både radikale identitetspolitiske bevegelser og motstand mot slike bevegelser har vunnet terreng på denne siden av Atlanteren.

Debatten som har spredt seg fra USA til Europa, har hatt en tendens til å trekke med seg bestemte kulturelle og politiske forutsetninger fra sin amerikanske (og delvis britiske) opphavssituasjon. På den annen side ser vi at også de fenomener debatten retter søkelyset mot, sprer seg globalt gjennom etterlikning av eller inspirasjon fra amerikanske modeller.

Nylig har vi vært vitne til hvordan emneknagger som *#metoo* og *#blacklivesmatter* raskt har blitt emblemer for verdensomspennende aksjoner og en ny sensibilitet. Dette skyldes åpenbart at seksuelle overgrep, seksualiserte maktforhold og åpen eller latent rasisme er reelle problemer i store deler av verden, men samtidig at amerikanske aksjonsformer og problemdefinisjoner har spredt seg lynraskt over landegrenser gjennom en massiv mediedekning og via sosiale medier som Twitter og Facebook. Eksempelet illustrerer at det som i dag måtte fremstå som spesifikt amerikanske problemstillinger og konfliktmønstre, i morgen kan ha vunnet fotfeste også i Vest-Europa, Norden og Norge.

Debatten om identitetspolitikk og kanselleringskultur preges av sterk politisering og polarisering. Fra den ene siden argumenterer kritikere med at slike bevegelser rommer en iboende dynamikk og logikk som truer akademisk frihet og bærer i seg kimene til et totalitært meningstyranni (f.eks. Suissa & Sullivan, 2021; Williams, 2016). Fra den andre siden hevdes det dels at problemet er kraftig overdrevet og at fenomener som kanselleringskultur er langt mindre utbredt enn kritikerne hevder, dels at angrepet på «identitetspolitikk» kommer fra politiske høyrekrefter som er ute etter å lede oppmerksomheten bort fra de reelle truslene mot akademisk frihet og å rettferdiggjøre autoritære inngrep i akademiske institusjoner.[19]

For å ta stilling til hvorvidt eller i hvilken grad akademia trues innenfra av en konformitetsskapende identitetspolitikk, er det viktig å fastholde noen distinksjoner som

[19] For et par norske eksempler, se Lene Myong: Kjønnsforskningens politiske betingelser | Kilden (kjonnsforskning.no), Åsmund Borgen Gjerde: Er identitetspolitikk virkelig i ferd med å ødelegge akademia? | Subjekt

deltakerne i denne polariserte debatten ofte overser eller bevisst neglisjerer. For det første må man her, som i all saklig debatt, skille mellom et arguments *genese* og *gyldighet*. Én ting er hvilke motiver man måtte ha for å fremføre et bestemt argument, en annen ting er hvor treffende eller gyldig argumentet er. Som vi skal se, er mange av dem som avviser kritikken av identitetspolitikk og kanselleringskultur i akademia, tilbøyelige til å angripe kritikernes motiver snarere enn deres argumenter, karakterisere dem som reaksjonære og skrive dem inn i et narrativ om «det store tilbakeslaget» for progressive sosiale og kulturelle krefter. Slik bekrefter de på sett og vis motstandernes anklage om at deres måte å kommunisere på er i konflikt med en saklig og argumentativ akademisk ytringskultur.

For det andre er det viktig å skjelne mellom kanselleringskulturens eventuelle selvforsterkende logikk eller dynamikk på den ene side, og dens faktiske utbredelse på den andre. Blant kritikere er det en tendens til å gå ut fra at fordi fenomenet kan ha en farlig iboende dynamikk, så har eller vil det få en stor og stadig økende utbredelse. Men det er fullt mulig å hevde at identitetspolitikk og kanselleringskultur representerer tenkemåter som truer akademiske verdier, men at fenomenet for eksempel ikke er særlig utbredt ved norske akademiske institusjoner og primært er knyttet til noen spesielle miljøer og forskningsområder.

Kapitlet er derfor bygd opp på følgende måte: Først ser vi på selve fenomenet og drøfter hvordan og i hvilken grad det kan utgjøre en trussel mot akademisk frihet og ytringsfrihet i akademia i kraft av den tenkemåte eller logikk det representerer. Her vil vi også påpeke noen likhetstrekk med og forskjeller fra den form for politisering deler av akademia gjennomgikk i kjølvannet av «1968». Deretter vil vi på bakgrunn av en sammenfatning av situasjonen i Danmark og Sverige drøfte omfanget av dette fenomenet i dagens norske universitets- og høgskolesektor og hvor sannsynlig det er at det vil få økt betydning i nær fremtid. Til slutt drøfter vi om identitetspolitikk i akademiske miljøer kan forsterkes av nye institusjonelle mekanismer innenfor forskning og høyere utdanning. Her vil vi også trekke inn andre former for ideologisk konformitet, f.eks. med oppdragsgiveres eller bestemte samfunnssektorers interesser og verdier, politisk definerte finansieringsprogrammer eller slagord som skal profilere den institusjon forskeren tilhører.

6.1 Identitetspolitikk og kanselleringskultur versus akademisk ytringskultur

Begrepet identitetspolitikk ble skapt i USA på 1990-tallet om en tendens historikere og statsvitere mente å observere til at det amerikanske liberale demokratiets universalistiske

idealer ble erstattet av en form for politikk som med utgangspunkt i erfaringene og historien til bestemte etniske, religiøse eller seksuelle minoriteter krevde anerkjennelse og respekt for denne gruppens identitet (Schlesinger, 1992). Identitetspolitikk har sitt opphav og mye av sitt mobiliseringsgrunnlag i sosiale bevegelser i samfunnet utenfor universitetene, som den svarte borgerrettsbevegelsen i USA og feministiske bevegelser på begge sider av Atlanteren. Men samtidig har disse og liknende bevegelser stått i nær forbindelse med ideer og perspektiver utviklet i universitetsmiljøer (Eyerman & Jamison, 1991). Identitetspolitikk i akademia er således ofte drevet frem av et komplisert samspill mellom krefter innenfor og utenfor universitetene.

Særlig innenfor akademiske miljøer bygger identitetspolitikken ofte på teorier om at undertrykkelse og marginalisering skjer via subtile mekanismer av språklig og kulturell karakter. På samme måte som en språkbruker følger visse grammatikalske regler uavhengig av om vedkommende er seg dette bevisst, vil de som tilhører majoritetskulturen i tale, tenkning og handling uvilkårlig reprodusere de koder eller strukturer som holder minoriteten fast i en undertrykt, marginalisert posisjon. Anklager om «strukturell rasisme», «heteronormativitet», «mikroaggresjoner» etc. kan derfor bli rettet mot dem som blir oppfattet som representanter for majoritetskulturen relativt uavhengig av hva som måtte være deres intensjon, sinnelag eller uttalte oppfatninger (Lukianoff & Haidt, 2018, s. 40 ff.) En slik ideologikritisk tilnærming til kommunikasjon har identitetspolitikken til felles med andre varianter av «mistankens hermeneutikk», som psykoanalysen og marxismen. Den har imidlertid også noen særtrekk som skiller den fra eldre radikale bevegelser i akademia.

Liksom tidligere tiders marxister hevder identitetspolitiske aktivister at de undertrykte har en mer adekvat forståelse enn undertrykkerne av de mekanismene som skaper og vedlikeholder undertrykkelsen. Men mens Marx forkynte at proletariatet ved å overskride den herskende klassens ideologi ville frigjøre ikke bare seg selv, men hele menneskeheten, er den nye identitetspolitikken mindre universalistisk i sitt perspektiv. Målet synes primært å være å oppnå respekt for og anerkjennelse av minoriteters partikulære identiteter.

En annen parallell mellom eldre radikale bevegelser i akademia og den nye identitetspolitikken er bruken av kollektive aksjonsformer som gjør det svært ubehagelig å sette seg opp mot bevegelsens virkelighetsbeskrivelser og krav. Kanselleringskultur (*cancel culture*) er blitt definert som «*collective strategies by activists using social pressures to achieve cultural ostracism of targets (someone or something) accused of offensive words or deeds*» (Norris, 2021, s. 4). Påstander om at noen har utvist krenkende atferd eller ordlagt seg

på krenkende måter blir altså ledsaget av krav om at vedkommende på en eller annen måte skal utvises fra det gode selskap. Hva dette konkret innebærer, kan variere fra uformelle sanksjoner, som å bli møtt med en kald skulder, via å bli «av-invitert» til arrangementer og forelesninger, til å bli forsøkt fjernet fra bestemte arbeidsoppgaver eller hele ens stilling. Det forekommer også sjikane og grove karakteristikker både av enkeltpersoner og av hele kategorier av meningsmotstandere, som rasist, fascist eller «transekskluderende radikalfeminist», såkalt TERF (Suissa & Sullivan, 2021).

Kombinasjonen av en ytterliggående ideologikritisk tenkemåte og utfrysing som kollektiv politisk aksjonsform truer etter kritikeres oppfatning den liberale argumentative ytringskulturen i vitenskapen og de akademiske institusjonene. En skjebnesvanger tankefeil, hevder Judith Suissa og Alice Sullivan, er premisset om at man ikke respekterer mennesker hvis man ikke deler deres tro eller virkelighetsoppfatning (Suissa & Sullivan, 2021, s. 59). Når det å argumentere mot en persons oppfatninger blir tolket som et uttrykk for manglende respekt for denne personen, blir akademisk debatt forvandlet enten til en slagmark mellom identiteter, til en nervøs utveksling av høfligheter, eller til en ubehagelig mellomting der den ene part er konfronterende og aggressiv og den andre unnvikende og fryktsom.

Et sentralt punkt i kritikken av identitetspolitikk og kanselleringskultur er at dens hypersensitivitet overfor alt som kan oppfattes som krenkelser av utsatte grupper bidrar til å oppdra studenter og unge forskere til å reagere med sårede følelser og moralsk indignasjon når de møter intellektuell motstand. I sin bestselgende pamflett *The Coddling of the American Mind: How Good Intentions and Bad Ideas are Setting Up a Generation for Failure*, hevder Greg Lukianoff og Jonathan Haidt at «generasjon Internett» som er født fra 1990-årene og utover, er blitt sosialisert inn i et tankemønster og en form for sensitivitet som har vist seg ødeleggende for deres evne til å utvikle seg til selvstendige og robuste individer. Forfatterne fremhever tre elementer i dette mønsteret: en forestilling om at unge mennesker er sårbare og trenger beskyttelse mot farer og utfordringer, en tro på at følelser er en mer pålitelig kilde til sannhet enn tenkning og argumentasjon, og et syn på verden som en kampplass mellom gode og onde mennesker. Sammen kan disse tre ideene lede til en særlig skjebnesvanger form for identitetspolitikk:

> Common-enemy identity politics, when combined with micro-aggression theory, produces a call-out culture in which almost everything one says or does could result in public shaming. This can engender a sense of «walking on egg-shells», and it teaches students habits of self-censorship. Call-out cultures are detrimental to students'

> education and bad for their mental health. Call-out cultures and us-versus-them thinking are incompatible with the educational and research missions of universities, which require free inquiry, dissent, evidence-based argument, and intellectual honesty. (Lukianoff & Haidt, 2018, s. 77)

Mens Lukianoff og Haidt ser denne kulturens fremvekst som resultat av en ny generasjons forfeilede sosialisering, hevder britiske Joanna Williams at det er for enkelt (og bekvemt) å skylde på studentene. I sin bok *Academic Freedom in an Age of Conformity* retter hun isteden søkelyset mot en kombinasjon av intellektuelle og institusjonelle utviklingstrekk innenfor de akademiske miljøene selv, som gjennomslaget i deler av humaniora og samfunnsvitenskapene for kritisk teori i postmoderne versjon, overgangen fra disiplinbaserte fag til tverrfaglige emnestudier og virkningene av feminismen som et kombinert politisk og teoretisk prosjekt. Williams formulerer sine synspunkter i en temmelig polariserende tone:

> Universities cannot at the same time support free expression and respect for personal identity, academic freedom and the promotion of particular values, and free speech and sensitivity towards the feelings of others. The drive of universities to be 'inclusive' by promoting equality, diversity, sensitivity and respect, is pitched against the freedom of individual students and academics to debate and to engage with topics that threaten rather than respect the identity of particular social groups. (Williams, 2016, s. 184)

At akademiske institusjoner står overfor et alt-eller-intet-valg mellom de alternativene Williams her skisserer opp, vil nok mange bestride. I Norge liksom i en rekke andre vestlige land har det høyere utdanningssystemet nettopp søkt å forene akademisk frihet med ekspansjon og strategier for å inkludere bredere grupper av studenter med mer variert sosial, geografisk, etter hvert også etnisk og religiøs bakgrunn. Andelen unge som tar høyere utdanning har ikke bare vokst kraftig; forutsetningene studentene stiller med, og de erfaringer og identiteter de bringer med seg inn i studiene, er blitt langt mer mangfoldige. I denne situasjonen er det vanskelig å tenke seg at universiteter og høyskoler ikke skulle vie økt oppmerksomhet til inkludering og respekt for mangfold.[20] Det kritiske spørsmålet er snarere hvordan dette kan gjøres på måter som ikke undergraver liberale normer om akademisk frihet og en åpen ytringskultur.

Det er også blitt påpekt at forskning motivert av politiske verdier ikke er noe nytt, og at kritikken av identitetspolitikk i akademia speiler et naivt ideal om objektiv, verdifri forskning.[21] Især innenfor samfunnsvitenskapene har solidaritet med eller ønsket om å

[20] OsloMet definerer f.eks. mangfold som en av sine «kjerneverdier», se Mangfold - OsloMet.
[21] F.eks. Åsmund Borgen Gjerde: Er identitetspolitikk virkelig i ferd med å ødelegge akademia? | Subjekt

synliggjøre livsvilkårene til utsatte grupper vært et viktig motiv for forskning. Ikke minst har norsk samfunnsforskning her en lang tradisjon som nok har hatt sine problematiske sider, men også ledet til meget fruktbare og anerkjente studier (Thue, 2006).

Som vi alt har vært inne på, viser en sammenlikning av dagens identitetspolitiske strømninger i akademia med den nymarxistiske radikaliseringen av universitetene etter «1968» både likheter og forskjeller. Den ideologikritiske tenkemåten som truer med å bryte ned akademisk argumentasjon, kollektivistiske kampformer og «ostrakisme» eller utfrysing, samt en manikeisk tenkemåte der verden oppfattes som en kampplass mellom det gode og det onde, er trekk som kan gjenfinnes i 1970-årenes politiserte atmosfære ved universitetene. To nye elementer som likevel gir den aktuelle identitetspolitikken en ekstra dimensjon, er dens partikularisme med vekt på respekt for marginaliserte, til dels også nokså marginale minoriteter (f.eks. transpersoner), og dens sensitivitet overfor alt som kan oppfattes som krenkelser. På dette siste punktet står identitetspolitikken til dels i direkte kontrast til 1970-årenes radikale bevegelser, der det kunne herske en tøff tone ikke bare utad, men også innad, og der hensynet til andres følelser ofte syntes å spille en meget underordnet rolle.

De nye formene for venstreorientert identitetspolitikk har også visse likhetstrekk med samtidige høyrepopulistiske strømninger. Som fremholdt i forrige kapittel kan også populisme generelt, og høyrepopulisme spesielt, ses som en form for identitetspolitikk, ikke på vegner av marginaliserte minoriteter, men av «folk flest» eller «the heartland» (Taggart, 2000), som eliten angivelig verken kjenner, forstår eller respekterer. Samtidig kan et slektskap påpekes mellom den epistemiske populismens og identitetspolitikkens privilegering av følelser – især følelsene til dem som «kjenner virkeligheten på kroppen» – som en mer pålitelig kilde til ekte innsikt enn abstrakte resonnement og argumenter (Saurette & Gunster, 2011). Et tredje betydningsfullt fellestrekk er tendensen til manikeisme – til å oppfatte verden som en kampplass mellom gode og onde krefter (Lukianoff & Haidt, 2018). Disse tre likhetspunktene mellom bevegelser som gjensidig oppfatter hverandre som motpoler bidrar til å kaste lys over den selvforsterkende, polariserende dynamikk som er oppstått mellom dem, fremfor alt i USA, men også i andre land.[22]

[22] Et eksempel på en studie som fremhever slektskapet mellom høyrepopulisme og venstreorientert identitetspolitikk er Dyrberg 2020, 978-1-5275-5056-8-sample.pdf (cambridgescholars.com)

6.2 Identitetspolitikkens og kanselleringskulturens utbredelse i akademia

Å tegne et pålitelig, forskningsbasert bilde av identitetspolitikkens og kanselleringskulturens utbredelse i akademiske institusjoner er meget vanskelig. Debatten om dette spørsmålet er som vi har sett sterkt politisert. Dels står påstand mot påstand, dels snakker deltakerne forbi hverandre. Temaet har ennå i beskjeden grad vært forsket på, og fremstår i norsk sammenheng som praktisk talt uutforsket.[23] Vanlige spørreundersøkelser reiser dessuten særlige tolkningsproblemer. Hvis slike strømninger er konsentrert til enkelte forskningsmiljøer, vil forskere innenfor andre fagområder kanskje ikke være eksponert for dem og derfor anta at fenomenet er marginalt eller ikke-eksisterende. Og når man spør forskere i miljøer der identitetspolitikk og kanselleringskultur faktisk gjør seg gjeldende, kan det tenkes at også disse forskerne vil nedtone eller benekte dette, enten fordi de har internalisert denne kulturens normer og derfor ikke opplever noe ytre konformitetspress, eller fordi de i likhet med mange debattdeltakere misliker kritikken av identitetspolitikken og oppfatter den som påskudd for en høyrepopulistisk eller høyreautoritær offensiv mot den akademiske friheten. På den annen side kan det tenkes at forskere som frykter identitetspolitikk i akademia, men som primært kjenner fenomenet fra massemedia, vil tendere mot å overvurdere dets utbredelse. Den sterke politiseringen og polariseringen som omgir dette temaet skaper med andre ord særlige kildekritiske problemer.

Et sjeldent forsøk på å kartlegge kanselleringskulturens internasjonale utbredelse i akademia er Pippa Norris' «Cancel Culture: Myth or Reality?» (Norris, 2021). Studien er basert på en verdensomspennende spørreundersøkelse blant statsvitere, noe som i betydelig grad begrenser dens validitet som en kilde til kunnskap om de akademiske miljøene generelt. Norris finner at det i Vesten særlig er forskere som plasserer seg til høyre for majoriteten av sine kollegaer som mener at respekten for åpen debatt er for nedadgående i akademisk liv og at presset om å være «politisk korrekt» har økt. I utviklingsland er tendensen motsatt: her er det forskere på venstresiden som i størst grad føler et politisk konformitetspress. I Vesten er det imidlertid venstreorienterte forskere som i størst grad mener at det har gått nedover med den akademiske friheten de senere år. Blant disse synes det altså å være en utbredt oppfatning at den akademiske friheten er truet, men at trusselen ikke skyldes identitetspolitikk og kanselleringskultur, men andre forhold (Norris, 2021, s. 19-22). Undersøkelsen sier ikke noe om hvilke, men det er nærliggende å anta at mange av disse respondentene sikter til økt

[23] Et unntak er Marte Mangset et al, Forskerne og offentligheten – om ytringsfrihet i akademia, Oslo: Fritt Ord 2021, Forskerne og offentligheten.pdf (unit.no) Denne gir en foreløpig oversikt over resultatene av en spørreundersøkelse som også berører andre forhold som kan påvirke forskeres ytringsfrihet.

styringstrykk, endret finansiering, økende kommersialisering etc., trender som av mange assosieres med nyliberalisme og høyreorientert politikk.

Norris forklarer sine funn med at forskere som er politiske avvikere i sine forskningsmiljøer føler seg som «fisk ute av vannet»: Forskere hvis meninger avviker fra flertallets vil ikke bli oppmuntret til å ytre seg. De vil derfor være mindre villige til å stå opp for sine moralske overbevisninger, og således lett kunne oppleve at de blir brakt til taushet (ibid. s. 1, 25 f.). Norris' undersøkelse bekrefter et robust funn fra andre studier: at forskere og universitetsfolk i vestlige land er mer venstreorienterte enn befolkningen som helhet, og at denne skjevheten er særlig slående i USA.[24] Humaniora og samfunnsvitenskap hører i mange land til de mest venstreorienterte fagområdene. Likevel går Norris langt i å antyde at høyreorienterte forskere står for verdier som er på vikende front ikke bare i deres akademiske nærmiljøer, men også i samfunnet som helhet (ibid. s. 8-10). Denne oppfatningen er i tråd med Ronald Ingleharts omdiskuterte teori om en liberal, «postmaterialistisk» vending i vestlige massedemokratier (Inglehart, 1977, 1990), en teori Norris og Inglehart i mange år har samarbeidet om å utprøve og utvikle.

Ved å holde fast ved denne teorien, som kan synes vanskelig å forene med den markante og vedvarende høyredreining som har funnet sted især i amerikansk politikk helt siden 1970-årene, avskjærer Norris seg fra et potensielt viktig perspektiv: at den politisk-ideologiske kløften mellom akademiske miljøer og samfunnet utenfor som har eksistert lenge i USA og er kommet særlig tilspisset til uttrykk i senere år, bidrar til å skape og forsterke en polariserende identitetspolitikk og kanselleringskultur ved universitetene. Især i sin amerikanske opphavskontekst kan slike fenomener tolkes som uttrykk for at deler av akademia fungerer som en forskanset motoffentlighet eller «leiroffentlighet», der normene for hva som er akseptable synspunkter og uttrykksformer avviker meget sterkt fra det allmenne opinionsklimaet i samfunnet utenfor. Denne tolkningen er forenlig med Norris' viktige observasjon at effekten av ens ideologiske tilhørighet på oppfatningen av *cancel culture* er sterkere i USA enn i noe annet land som er med i undersøkelsen (Norris, 2021, s. 17).

[24] I den internasjonale spørreundersøkelsen plasserte 58 % av statsviterne seg i den «moderat venstreorienterte» del av det politiske spekteret, mens 14 % plasserte seg på den ytre venstresiden. De tilsvarende tallene fra USA var 65 % og 15 %. 20 % av de amerikanske forskerne definerte seg som moderat høyreorienterte, mens praktisk talt ingen plasserte seg på den ytre høyresiden. Hva som i ulike land kvalifiserer som høyre/venstre og moderat/ytre, vil selvsagt variere nasjonalt, men tallene sier noe om hvordan forskerne plasserer seg i forhold til den allmenne opinionen i sine hjemland. Norris 2021: 16.

Norris' og Ingleharts teori om verdiendringer i Vesten kan derimot bidra til forståelsen av identitetspolitikk og kanselleringskultur som et generasjonsfenomen og en mulig kilde til generasjonsmotsetninger i akademia og politikken. Dette perspektivet har stått sentralt i den amerikanske debatten, der studentaktivisme på campus ofte trekkes frem som den viktigste driveren for identitetspolitikkens og kanselleringskulturens økende innflytelse i akademia. Som vi alt har vært inne på, blir dette perspektivet kritisert av blant andre Joanna Williams (2016), som isteden understreker hvordan en kombinasjon av nye teoretiske orienteringer og nye organisasjonsformer i akademia har lagt grunnen for forskingsmiljøer tungt lastet med identitetspolitiske forestillinger og normer. Med utgangspunkt i britiske og amerikanske universiteter trekker hun spesielt frem tverrfaglige feministiske studier og kultur- eller områdestudier. Til denne siste kategorien hører *African-American Studies*, som har dannet en viktig basis for identitetspolitisk mobilisering ved amerikanske universiteter.

Som bl.a. Suissa og Sullivan har vist for Storbritannias vedkommende, har det innenfor feministiske akademiske miljøer utviklet seg en meget betent debatt om forholdet mellom biologisk og sosialt kjønn. Den såkalte transbevegelsen har oppnådd rettslig og til dels diskursivt gjennomslag for å oppfatte kjønn som en rent sosial kategori. Hvilket kjønn en person tilhører, eller om vedkommende overhodet passer inn i den binære koden mann/kvinne, må ifølge dette synet være helt og holdent opp til den enkelte selv å avgjøre. Transpersoner har krav på ubetinget respekt og anerkjennelse for sin kjønnsidentitet.

Som Suissa og Sullivan (2016, s. 61ff., 68) gir sterke eksempler på, har feminister som har problematisert dette standpunktet blitt utsatt for hardhendt ostrakisme og anklaget for transfobi, rasisme og endog fascisme. Blant dem som har fått oppleve disse sosiale kreftene i utfoldelse er J.K. Rowling, forfatteren av Harry Potter-bøkene, som etter å ha uttalt seg kritisk på sin blogg om transbevegelsens kjønnspolitiske agenda[25] ble utsatt for en flom av hets og trusler og boikottet av forlagsfolk, bokhandlere og biblioteker. Også i Norge har enkelte bibliotekarer erklært at de i protest mot Rowlings angivelige transfobi vil slutte å promovere hennes bøker.[26] Sommeren 2020 publiserte imidlertid *Harper's Magazine* «A Letter on Justice and Open Debate», som advarte om at det liberale samfunnets åpne debattkultur og toleranse for meningsmangfold var truet av en tiltakende «intolerance of opposing views, a vogue for public shaming and ostracism». Brevet var undertegnet av 153 forskere, forfattere,

[25] J.K. Rowling Writes about Her Reasons for Speaking out on Sex and Gender Issues - J.K. Rowling (jkrowling.com)
[26] Bibliotekarer sier nei til å promotere Harry Potter-bøker etter J.K. Rowlings uttalelser om transpersoner (aftenposten.no)

journalister og kunstnere, deriblant flere profilerte venstreintellektuelle og feminister, som Noam Chomsky og Margaret Atwood.[27]

Kampanjen mot Rowling illustrerer hvor fort aksjoner av denne typen kan spre seg på tvers av landegrenser. At denne formen for identitetspolitikk er blitt skapt i en amerikanske og til dels britisk samfunnskontekst, betyr altså ikke at andre regioner og land er upåvirket av den. Også i de nordiske landene har det vært debatt og konflikter i akademia omkring bl.a. «avkolonisering» av pensum, strukturell rasisme, kritikk av vitenskapelige og kulturelle tradisjoner og sterke påstander om politisert forskning og ideologisk ensrettede forskningsmiljøer. På dette området kan det imidlertid se ut som Norge ligger et stykke «bak» Sverige og Danmark, der slike tema har vært mer diskutert og posisjonene har fremstått som mer polariserte.[28]

Danmark: Kulturkamp fra høyre mot «politisert forskning»: I Danmark blåste den politiske høyresiden omkring tusenårsskiftet til «kulturkamp» mot venstresidens angivelige intellektuelle og kulturelle hegemoni. Skytset ble rettet mot «68-ernes» dominans ved universitetene, i kulturlivet og blant velmenende, paternalistiske byråkrater og profesjonsutøvere, mens identitetspolitikk først senere ble et tema. Fra deler av det politiske miljøet er det blitt rettet sterke beskyldninger mot universitetene om politisert forskning og ensrettede, venstreekstremistiske forskningsmiljøer. Etter flere skandalepregede oppslag i danske medier stilte folketingsrepresentanten Morten Messerschmidt (Dansk Folkeparti) forsknings- og undervisningsministeren spørsmål om hun var «enig i, at der i visse humanistiske og samfundsvidenskabelige forskningsmiljøer er problemer med overdreven aktivisme på bekostning af videnskabelige dyder, og (…) at en sådan tendens kalder på handling (…)». I kjølvannet av debatten som fulgte oppnådde Messerschmidt og Henrik Dahl fra partiet Liberal Alliance flertall for en uttalelse der det blant annet het:

> Folketinget har den forventning, at universiteternes ledelser løbende sikrer, at selvreguleringen af den videnskabelige praksis fungerer. Det vil sige, at der ikke forekommer ensretning, at politik ikke forklædes som videnskab, og at det ikke er muligt systematisk at unddrage sig berettiget faglig kritik.[29]

[27] A Letter on Justice and Open Debate | Harper's Magazine (harpers.org)
[28] Eksemplene som trekkes frem i de neste avsnittene fra Danmark, Sverige og Norge er mer utførlig beskrevet og kildebelagt i et vedlegg, se kap. 9.1, 9.2 og 9.3 nedenfor.
[29] https://www.ft.dk/samling/20201/vedtagelse/v137/index.htm

Vedtaket vakte sterke reaksjoner på universitetshold og ble møtt med opprop fra til sammen flere tusen forskere i danske medier, der det blant annet ble hevdet at forskere ble «intimidert og sjikanert i en slik grad at flere er blitt sykemeldt» og at vedtaket var et angrep på forskningsfriheten.

Den danske situasjonen preges altså av en polarisert kamp om virkelighetsforståelsen. Mens deler av høyresiden hevder at venstredominans og identitetspolitikk i akademia hindrer forskningens frihet, gir danske forskere uttrykk for at høyresidens stormløp mot universitetene og et hardt debattklima skaper frykt og selvsensur og at det har bidratt til å normalisere angrep på forskningsfriheten i offentligheten og de politiske institusjonene. Kvinner er spesielt utsatt for hets og trusler, mens unge forskere rapporterer at de oppfordres til å unngå kontroversielle felt som kjønnsforskning. Å kritisk vurdere hvilken av disse konkurrerende fortellingene som er mest treffende, sprenger rammene for denne rapporten. Det kan likevel påpekes at den danske høyresidens «kulturkamp» mot venstredominans ved universitetene og i kulturlivet begynte før debatten om identitetspolitikk og kanselleringskultur ble introdusert i vårt hjørne av verden, og at dette synes å ha gitt den danske debatten et særegent momentum der den politiske høyresiden har vært i angrepsposisjon og de akademiske miljøene i forsvar. Narrativet om at påstander om identitetspolitikk og kanselleringskultur er sterkt overdrevne og blir fremsatt for å legitimere autoritære inngrep i den akademiske friheten, kan derfor fremstå som mer plausible i det danske tilfellet enn f.eks. i Sverige og Norge.

Sverige: statlig sanksjonert identitetspolitikk og kritikk av «åsiktskorridoren»: Også i Sverige har det oppstått strid mellom identitetspolitikkens tilhengere og motstandere. Men utviklingen synes å oppvise en annen kronologi og dynamikk enn den danske. Danmark er blant de vesteuropeiske land som har hatt den mest restriktive innvandringspolitikken og et utpreget innvandringskritisk debattklima. Kanskje er det også symptomatisk at det tok lang tid før den verdensomspennende #metoo-kampanjen slo gjennom i Danmark. Sverige er derimot ett av de land i Europa som har tatt imot flest asylsøkere og innvandrere de siste tredve årene, samtidig som det offisielle Sverige i 1990-årene i større grad enn de aller fleste andre europeiske land omfavnet multikulturalisme og gikk langt i å avvise alle forestillinger om en samlende nasjonal identitet (Borevi, 2013). Sverige fremstilles også ofte som verdens mest feministiske land. Feminismen er blitt en nasjonal identitetsmarkør og en statlig sanksjonert ideologi. Den nåværende svenske regjeringen gjør krav på å være «världens första feministiska regering» og den første til å formulere en spesifikt «feministisk

utenrikspolitikk».[30] Den statlige *Jämställdhetsmyndigheten* har som mandat å fremme likestilling som overordnet politisk mål og «grunnleggende statsrettslig norm». Blant dens mange oppgaver er å støtte «likestillingsintegrering» ved universiteter og høyskoler.[31]

Mens toneangivende danske politikere som fhv. statsminister Anders Fogh Rasmussen har hamret løs på venstreorienterte bedrevitere og «smaksdommere», har svenske regjeringer og myndigheter altså inkorporert deler av den omstridte identitetspolitikken i offentlig politikk. Noe skjematisk kan man si at mens den høyreorienterte offensiven mot de venstreintellektuelle ble innledet *før* identitetspolitikk kom på agendaen i Danmark, og de akademiske miljøene hele tiden har måttet føre en defensiv forsvarskamp mot anklager om venstreekstremisme som har kommet ikke bare fra ytterste høyre, men også fra mer sentralt politisk hold, har den svenske situasjonen vært motsatt: Sverige definerte seg tidlig som et foregangsland for feminisme, til dels også multikulturalisme, det tok tid før kritikk av disse ideologienes hegemoniske status kom til orde, og svenske massemedier og politiske partier søkte lenge å holde det høyrepopulistiske Sverigedemokraterna utenfor det gode selskap og unngå alt som kunne bidra til å normalisere partiets politiske retorikk og standpunkter.

I 2013 lanserte statsviteren Henrik Ekengren Oscarsson begrepet *åsiktskorridoren* som en kritikk av svenske mediers berøringsangst overfor meninger med betydelig utbredelse i befolkningen, som innvandringsskepsis og motstand mot selvbestemt abort. I deres engstelse for å gi Sverigedemokraterna vind i seilene hadde journalistene ifølge Oscarsson gjort det liberale demokratiet en bjørnetjeneste. Å hindre mennesker med andre meninger enn det politiske og mediale establishment fra å komme til orde ville bare bidra til å bekrefte høyrepopulismens verdensbilde.[32] Debatten om åsiktskorridoren, som kan ses som et nordisk motstykke til amerikanske og britiske diskusjoner av *no-platforming* og *cancel culture*, synes å ha ledet til selvkritikk og større åpenhet i svenske medier, og er blitt fulgt med interesse i nabolandene. Den har imidlertid i stor grad vært orientert mot massemediene og politikken, og i mindre grad mot akademia.

De siste årene har det imidlertid vært noen episoder ved svenske universiteter og høyskoler som har virket som katalysator for en til dels heftig debatt om identitetspolitikk, meningskorridorer og kanselleringskultur ved de akademiske institusjonene. Disse hendelsene og debatten de har generert er nærmere beskrevet og belagt med referanser i vedlegget, kap.

---

[30] Jämställdhet - Regeringen.se
[31] Sveriges jämställdhetspolitik – Jämställdhetsmyndigheten (jamstalldhetsmyndigheten.se)
[32] Henrik Ekengren Oscarsson: Väljare är inga dumbommar (archive.org)

9.2, og skal her bare kort sammenfattes. I 2019 gav en lektor i museums- og kulturarvsvitenskap i Uppsala studentene råd om å bruke «neger» som søkeord når de skulle lete etter rase-relaterte temaer i eldre arkiver. Til tross for at dette ble uttalt som et rent praktisk råd som skulle hjelpe studentene med å finne frem i arkivene, klaget en gruppe studenter lektoren inn for universitetsledelsen for rasistisk språkbruk. Ved et annet tilfelle viste en professor i filmvitenskap ved Malmö universitet klipp fra forskjellige filmer, deriblant også pornofilmer, til sine studenter som eksempler på rasistiske seksuelle stereotypier, men endte med selv å bli anklaget av en gruppe studenter for å reprodusere rasisme. Mens universitetsledelsen i Malmö i dette tilfellet gav professoren full støtte, ble saken i Uppsala håndtert på en måte som mange oppfattet som unnvikende og svak. Begge disse hendelsene skapte imidlertid omfattende debatt om akademisk lærefrihet, studenters lettkrenkethet, og faren for at universitetsledelsen i slike saker ville ta mer hensyn til krenkede studenter og institusjonens omdømme enn til sine urettferdig uthengte ansatte.

Samtidig som især den feministiske kjønnsforskningen er sterkt konsolidert ved svenske universiteter, og debattkulturen blant studenter og forskere tar farge av et allment offentlig ytringsklima som er betydelig mer «*woke*» enn det danske, kan det se ut som svenske akademiske miljøer står sterkere vakt om liberale ytringsfrihetsidealer enn tilfellet tilsynelatende har vært i massemedia og politikken. Blant dem som tydelig har advart mot kanselleringskulturens skadelige innflytelse i akademia, er statsviteren Sten Widmalm i Uppsala: Seminaret, selve hjertet i forskningsuniversitetet, kan bli forvandlet fra en arena for nysgjerrighetsdrevet kunnskapssøken til et sted der deltakerne er livredde for å si noe feil og der resultater av seriøs forskning summarisk kan avvises som «rasistiske», «misogyne» eller «cisnormative». Widmalm hevder også at akademiske debatter om integrasjonsspørsmål gjennom mange år er blitt «skutt i senk» av usaklige anklager om rasisme, anklager som i mange tilfeller er blitt fremsatt for å hindre kritiske stemmer fra å komme til orde.[33]

De senere år har det også i Sverige vært økende politisk kritikk av kjønnsforskningen og andre forskningsfelt som blir anklaget for å være politiserte og ensrettede. Især har Sverigedemokraterna vært på krigsstien, og har bl.a. foreslått å innstille den offentlige finansieringen av genusforskning. Sterk kritikk mot kjønnspolitisk ensretting av forskningsmiljøene har også blitt fremsatt av Anna-Karin Wyndhamn, som etter å ha arbeidet flere år i det nasjonale sekretariatet for kjønnsforskning utgav pamfletten *Genusdoktrinen*

[33] http://tidskriftenrespons.se/artikel/radsla-och-radikalisering-urholkar-det-rationella-samtalet/

sammen med journalisten og skribenten Ivar Arpi, basert på sine erfaringer fra sin tidligere arbeidsplass. Forfatterne hevdet bl.a. at «genusperspektivet» blir påtvunget forskningsfelt uavhengig av dets vitenskapelige relevans, og at både *Jämställdhetsmyndigheten* og det nasjonale sekretariatet for genusforskning i praksis fungerer som et akademisk underbruk av partiet Feministisk initiativ, snarere enn som et upartisk myndighetsorgan.[34]

Svenske kjønnsforskere har de siste årene også opplevd hets og trusler. I 2018 mottok det nasjonale sekretariatet for genusforskning i Göteborg en bombeliknende gjenstand som viste seg ikke å være armert, men som ble oppfattet som en klar trussel, og som førte til at sekretariatet fjernet skiltet som viste hvor det holdt til. Kjønnsforskere har gitt uttrykk for at de er redde for å uttale seg til media, og enkelte har byttet forskningsfelt på grunn av det høye konfliktnivået. Det blir vist til situasjonen i Danmark, og advart mot at stadige angrep på forskningen kan få forskerne til å utøve selvsensur og avsondre seg fra offentligheten.

Selv om det også i Sverige har foregått en til dels ganske skarp debatt om kjønnsforskning, rasismeanklager og kanselleringskultur i akademia og offentligheten, fremstår debattklimaet som mindre polarisert og hardt enn i Danmark. Dette henger trolig både sammen med forskjeller i nasjonal debatt- og ytringskultur, identitetspolitikkens tidlige integrasjon i svensk offentlig politikk, samt de etablerte svenske partienes og massemedienes avvisende linje mot høyrepopulistisk retorikk og standpunkter. Om disse særtrekkene fortsatt vil bidra til å motvirke en gjensidig polariserende dynamikk mellom venstreorientert identitetspolitikk og høyreorientert populisme, eller om utviklingen fremover snarere vil bekrefte den populære danske teorien om den «svenske trykkoker»,[35] er et åpent spørsmål.

Norge: Tilløp til strid om identitetspolitikk i akademia, mindre polarisering: Det virker rimelig å plassere den norske debattsituasjonen omkring identitetspolitikk og kanselleringskultur i en slags mellomposisjon mellom den danske og den svenske. I motsetning til Dansk Folkeparti og Venstre i Danmark har Fremskrittspartiet og andre partier på den norske høyrefløyen i liten grad blåst til «kulturkamp» mot akademiske miljøer og elitegrupper.[36] Selv om vi nedenfor skal trekke frem noen episoder der bestemte akademiske miljøer er blitt anklaget for å bedrive polariserende identitetspolitikk, har slik kritikk spilt en langt mer underordnet politisk rolle enn i Danmark. Det er også interessant å merke seg at en

[34] Genusdoktrinen – Wikipedia
[35] Den svenske trykkoger (berlingske.dk)
[36] Da regjeringen Solberg i 2017 la frem sin humanioramelding for Stortinget, uttrykte representanten Lill Harriet Sandaune (FrP) sin tilfredshet og var opptatt av å markere eierskap til saken: «FrP har vært en pådriver for å få en egen melding på dette området.» Fremskrittspartiet satt på dette tidspunktet i regjering.

betydelig del av den foreløpig nokså avgrensede kritikken som har vært rettet mot identitetspolitikk og kanselleringskultur i Norge, har kommet fra det akademiske miljøet selv, inkludert fra toppledelsen ved våre største læresteder. Argumentasjonen har i hovedsak vært klassisk liberal snarere enn kulturkonservativ eller høyrepopulistisk, med vekt på å forsvare meningsmangfold, idébrytning og akademisk frihet.

Også det allmenne norske debattklimaet på dette området befinner seg et sted mellom det danske og det svenske. På den ene side har man i Norge trolig hatt en høyere grad av konsensus og sterkere normer om hva som er akseptable oppfatninger enn tilfellet har vært i Danmark, kanskje særlig på det kjønnspolitiske området. På den annen side har ikke en positiv holdning til innvandring og multikulturalisme i samme grad som i Sverige blitt opphøyd til offisiell ideologi. På det likestillingspolitiske området ligger vi nærmere Sverige, men det som er blitt kalt den norske «statsfeminismen» (Hernes, 1987) gjennomsyrer ikke i samme grad som den svenske alle områder av politikk og samfunnsliv. I saker knyttet til innvandring, integrasjon og rasisme har det norske debattklimaet siden 1990-årene vært i bevegelse henimot det danske, men vi har ennå et godt stykke igjen til den danske situasjonen, der Venstre og senere Socialdemokratiet har tatt opp en innvandringskritisk agenda.

En ny norsk studie viser at innvandrings- og integreringsforskerne, kjønnsforskerne og klimaforskerne er de som i størst grad pålegger seg selv begrensninger når de formidler sin forskning. Grunnene de oppgir er dels frykt for en generell tabloid medielogikk, dels frykt for hets og trusler, i tillegg til karrierehensyn og at temaet er politisk kontroversielt.[37]

I 2018 tok Studentenes internasjonale hjelpefond (SAIH) til orde for å «avkolonisere akademia». SAIH mente pensum og undervisning ved norske universiteter og høyskoler burde bli mer mangfoldig og hevdet at det trengtes en avkolonialisering av akademia for å synliggjøre skjeve maktstrukturer. SAIH fikk drahjelp av avisa Klassekampen som grep fatt i saken. Mens filosofiprofessor Jens Saugstad ved Universitetet i Oslo mente at utspillet «os(te) identitetspolitikk», uttalte Kunnskapsdepartementet at de ønsket debatten velkommen, og Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved UiO kunne opplyse at man der allerede hadde startet en prosess for større mangfold på pensumlistene. Saugstad skrev senere sammen med flere profilerte forskere ved UiO et leserinnlegg i Aftenposten der de hevdet at avkolonialiseringsprosjektet bygde på et relativistisk og politisert kunnskapssyn som truet universitetene og vitenskapen. Rektorene ved fire universiteter valgte å anlegge en mer

[37] Forskerne og offentligheten.pdf (unit.no)

forsonlig tone: De unngikk begrepet avkolonisering, men understreket samtidig at universitetene burde være åpne for kunnskap utviklet i andre deler av verden.

Et nylig, opphisset ordskifte om internasjonalisering av norske akademiske miljøer kan imidlertid tyde på at beskyldninger om rasisme, fremmedfrykt og krenkelser nå sitter løsere enn vi har vært vant til ved norske akademiske institusjoner. Juristen og folkerettseksperten Cecilie Hellestveit utløste en større debatt da hun i et Khrono-intervju hevdet at andelen utenlandske forskere i noen fag var i ferd med å bli så stor at det kunne sette fagenes egenart, rolle og legitimitet i det norske samfunnet i fare. Utsagnet utløste sterke reaksjoner både fra forskere med internasjonal og norsk bakgrunn. Jussprofessor Mads Andenæs skrev på sin Facebook-side at «fremmedhat eller fremmedfrykt kan skade forskningens kvalitet», mens Curt Rice, nyansatt rektor ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU), gikk ut i Khrono og krevde at Hellestveit skulle beklage sitt utsagn, som han mente var basert på anekdotiske bevis og egnet til å spre fordommer. Overfor Khrono fremholdt han at Hellestveits uttalelse ikke burde blitt publisert: «Jeg mener pressen bør spørre seg selv om en kommentar i en viktig debatt, som helt åpenbart er dårlig gjennomtenkt, bør publiseres». Oppfordringen til redaksjonell *de-platforming* av Hellestveit vakte nokså unison kritikk, blant annet fra flere universitets- og høyskolerektorer, og Rice valgte senere å beklage sin uttalelse.

Saken fikk et etterspill ved at Hellestveit i en periode var uønsket som gjesteforeleser ved et masterkurs på UiO. En kollega meddelte henne på epost at flere internasjonale forskere var blitt «svært opprørt av fortellingene du har provosert frem i mediene» og at det var best at hun ventet med å forelese ved fakultetet fordi «vi trenger å hele» (sic). I en kritisk kommentar bet Morgenbladets debattredaktør Marit Slotnæs seg særlig merke i «den intimiserende tonen» eposten var holdt i. «Hva er det som skal 'heles'? Terapi og hensyn til arbeidsmiljø har aldri vært og bør ikke bli premisset for akademisk virksomhet og offentlig debatt.»[38]

Den hittil største norske saken omkring identitetspolitikk i akademia, som også fikk betydelig medieoppmerksomhet, er konflikten som toppet seg i 2019–2020 ved Kunsthøgskolen i Oslo (KHiO). Høsten 2020 forlot den svenske kunstneren Måns Wrange stillingen som rektor ved KHiO etter bare ett år, etter at det hadde oppstått hard strid om hans forslag til mangfolds- og diskrimineringsarbeid ved høyskolen. KHiO var en institusjon preget av interne konflikter og misnøye allerede da Wrange overtok, men for den nye rektoren begynte bråket da tolv stipendiater skrev et brev til ledelsen og kritiserte et kunstverk av Vanessa Beecroft på

[38] Morgenbladet 5.11.2021, Å være kritisk til internasjonalisering i akademia er ikke rasisme, skriver Marit K. Slotnæs. – Morgenbladet

skolens fellesareal. Verket ble oppfattet som sexistisk og rasistisk. Senere signerte 130 av høyskolens studenter et brev der de kritiserte den «strukturelle rasismen» på KHiO og lanserte ni krav til høyskolens ledelse. Wrange svarte i begge tilfeller imøtekommende og lanserte forslag om «kontinuerlig internopplæring for ansatte og kurs for førsteårsstudenter i normkritikk, etikk, kjønnsbevisst og dekolonisert pedagogikk, studentrettigheter, trakasseringsloven og hva som er definert som uakseptabel oppførsel, diskriminering, krenkende særbehandling, maktmisbruk, hersketeknikker, mobbing, uønsket seksuell oppmerksomhet og seksuell trakassering». Mens Wrange betraktet et slikt opplegg som et ledd i arbeidet med å følge likestillings- og diskrimineringsloven, mente enkelte studenter og flere aviskommentatorer at tiltakene var uttrykk for en ideologisering av utdanningene ved KHiO og en importert form for identitetspolitikk uten forankring i norske samfunnsforhold.

Påstanden om at identitetspolitikken er importert og mangler forankring i norske samfunnsforhold kan danne utgangspunkt for en avsluttende refleksjon. Som denne gjennomgangen viser, er de offentlig kjente eksemplene på polariserende identitetspolitikk og kanselleringskultur ved norske læresteder foreløpig tilsynelatende få og spredte. Konklusjonen er usikker fordi mindre dramatiske konflikter kan ha gått under medienes radar, blitt bilagt eller lagt lokk på før de er kommet til offentlighetens kunnskap. Som vi alt har vært inne på, kan det imidlertid se ut som norske universiteter og høyskoler gjennomgående har vist relativt sterk motstandsdyktighet mot identitetspolitikkens polariserende dynamikk innad ved institusjonene. Rektorer og andre lederskikkelser ved landets største læresteder har med få unntak stått opp for klassiske liberale akademiske verdier. Samtidig har norske partier og bevegelser i høyrepopulismens nærhet så langt vært lite opptatt av å føre «kulturkrig» mot akademiske miljøer. Det er også sannsynlig at studenter i dagens stabile og svært velstående Norge er mindre preget av politisk aktivisme enn tilfelle er i mange andre vestlige land.

Hvor varig denne situasjonen vil vise seg å være, er imidlertid et åpent spørsmål. Aksjoner som #metoo og #blacklivesmatter illustrerer at nye bevegelser kan spre seg globalt og få ringvirkninger langt utover den sosiale, kulturelle og politiske sammenheng de oppstod i. Den pågående internasjonaliseringen av norske universiteter og høyskoler gjør det også sannsynlig at stadig flere forskere og lærere vil bringe med seg identitetspolitisk pregede tenkemåter og sensibiliteter, noe flere av eksemplene ovenfor allerede gir indikasjoner på.

Endelig er det visse tegn som tyder på at Norge er inne i en utvikling med økende polarisering, selv om bildet er sammensatt.[39] De politiske og kulturelle motsetningene synes å øke mellom sentrum og periferi, mellom høyt og lavt utdannede, offentlig og privat sektor, kanskje også mellom yngre og eldre. Dette kan også føre til at kløften mellom akademias og den øvrige befolkningens verdier og identifikasjoner øker. En femten år gammel undersøkelse under Makt- og demokratiutredningen viste at forskere var langt mer tilbøyelige til å stemme Arbeiderpartiet og SV, og vesentlig mindre tilbøyelige til å stemme Høyre og især Fremskrittspartiet, enn befolkningen som helhet (Gulbrandsen et al., 2002, s. 66). Selv om skjevheten er betydelig større i USA, kan den være et faretegn også her: Hvis den politiske avstanden blir for stor, kan den gjensidige tilliten mellom akademia og samfunnet svekkes, og man kan i verste fall få en utvikling der deler av akademia utvikler seg til en sekterisk leiroffentlighet med normer og verdier som atskiller seg dramatisk fra dem som gjelder i samfunnet utenfor. Mye tyder på at identitetspolitikk og kanselleringskultur suger næring av et slikt jordsmonn.

6.3 Nye organisasjonsprinsipper i akademia – en kilde til konformitet?

Joanna Williams hevder at tendenser til økende ideologisk konformisme og gruppetenkning i akademia ikke bare henger sammen med intellektuelle og politiske utviklingstrekk ved universitetene, men også med et mønster av institusjonelle endringer som har svekket disiplinene som normerende kollegiale fellesskap til fordel for tverrfaglige og problemorienterte miljøer med sterke koplinger til bestemte vitenskapseksterne målsettinger (Williams, 2016, s. 110-127). Innenfor slike miljøer kan konformitet med bestemte verdier, ideologier og politiske holdninger komme til å overskygge den vitenskapelige disiplinen (i ordets dobbelte betydning) som kilde til faglig fellesskap. Williams hevder dette har skjedd især i feministiske forskningsmiljøer og i område- og kulturstudier som f.eks. *African-American Studies*. Men de mekanismer hun her setter fingeren på, kan også involvere andre former for politisering av forskning.

Williams' argument har klare likhetstrekk med den svenske vitenskapsteoretikeren Aant Elzingas klassiske kritikk av det han kalte *epistemisk drift*: at vitenskapsinterne normer for gyldig kunnskap blir erstattet med vitenskapseksterne relevanskrav, ofte av politisk karakter (Wittrock & Elzinga, 1985). Disiplinene var i det moderne «forskningsuniversitetets» epoke vitenskapens dominerende organisasjonsform, og denne er ifølge Elzinga og Williams fortsatt

[39] Er Norge i ferd med å bli et polarisert land? (forskning.no)

avgjørende viktig for å sikre at forskningen reguleres og vurderes etter interne epistemiske og ikke etter eksterne politiske eller ideologiske normer.

Perspektivet kan utdypes ved hjelp av Michael Polanyis argument om at det i vitenskapen eksisterer en nødvendig sammenheng mellom tradisjon og innovasjon. Å utdanne seg til forsker innenfor en disiplin betyr å innforlive seg med en mengde veletablerte, autoritative oppfatninger. Men nettopp tradisjonens tyngde gjør det særlig prestisjefylt og forlokkende å utfordre den; «tradition upholds an authority which cultivates originality» (Polanyi et al., 2000 [1962]). Denne dialektikken mellom tradisjon og innovasjon, mellom konformisme og individualisme, utfolder seg primært innenfor disiplinene.

Ikke minst i norsk sammenheng er det imidlertid nødvendig å nyansere denne stiliserte dikotomien mellom vitenkapsinternt drevne disipliner og vitenskapseksternt drevne tverrfaglige miljøer. I et lite land med små akademiske institusjoner og sterke tradisjoner for selvrekruttering har også en del disiplinorienterte miljøer vært temmelig ideologisk konforme. Ett blant flere eksempler er kriminologi ved Universitetet i Oslo, som lenge var dominert av noen få lederskikkelser med stor autoritet og konformitetsskapende evne også når det gjaldt kriminalpolitiske standpunkter og verdiorientering.[40] Her har et mer internasjonalisert rekrutterings- og publiseringsmønster de senere år gitt et tiltrengt korrektiv.

Motsatt kan tverrfaglighet også være vitenskapsinternt motivert og begrunnet. Særlig innenfor naturvitenskap og medisin er faggrensene i stadig endring med utvikling av nye spesial- og hybriddisipliner.[41] Det kan i denne sammenheng være nyttig å skille mellom vitenskapsinternt og vitenskapseksternt drevne former for tverrfaglighet, hvorav Williams' og Elzingas kritikk bare rammer tverrfaglighet av den sistnevnte typen.

Tverrfaglige og «mode 2»-aktige organisasjonsformer etableres i mange tilfeller som ledd i universiteters profilering og utvikling av særlige satsingsfelt, som formes i strategisk tilpasning til dominerende politiske konjunkturer, «styringssignaler» fra sentrale og regionale myndigheter, Forskningsrådets programportefølje og andre rammevilkår for ekstern forskningsfinansering fra bl.a. industri og næringsliv og fra EU. I slike prosesser er det stor sannsynlighet for at prosesser og overveielser som i realiteten er av politisk karakter, vil få

[40] Det kan hevdes at dette ikke bare har vært tilfelle innenfor mindre og nyere fag, men også innenfor flere store og tradisjonsrike disipliner som f.eks. historie. I Norge fantes det knapt noen konservative historikere av betydning mellom Oscar Albert Johnsen (1876–1954) og Francis Sejersted (1936–2015).
[41] Livsvitenskapsbygget som er under bygging ved Blindern, og som blir det største bygg UiO noen gang har reist, er et håndfast og slående uttrykk for denne utviklingen.

primat over prosesser og overveielser av mer vitenskapsintern art. Dette behøver ikke nødvendigvis å være tilfelle; noen ganger «treffer» en strategisk situasjon og et fremragende forskningsmiljø hverandre, som da Vilhelm Bjerknes etablerte sin banebrytende meteorologiske skole ved Geofysisk institutt i Bergen under og like etter første verdenskrig. Men det finnes også mange eksempler på at tverrfaglige miljøer blir «skrudd sammen» for å svare på bestillinger ovenfra og utenfra: om forskning for «store samfunnsutfordringer», «det grønne skiftet», «bærekraftige velferdsordninger» etc. I kombinasjon med en del av de endringene vi har drøftet i kapittel 3, bl.a. økende linjestyring ovenfra på bekostning av kollegiale styreformer, er det en reell fare for at slike miljødannelser kan føre til det vi kunne kalle «dyppolitisering» av forskningen, ved at kriteriene for hva som er fruktbar, relevant og god forskning – og for hvilke oppfatninger det er god latin å gi uttrykk for i et fagmiljø – blir bestemt av politiske snarere enn av vitenskapsinterne hensyn. Politisert «papegøyespråk» er da ikke lenger bare noe man pragmatisk og halvt motvillig betjener seg av i søknader og årsrapporter, men kan komme til å gjennomsyre selve den faglige diskursen (Thue, 2017).

Slike mekanismer som vi her har skissert, kan fremme konformitet omkring identitetspolitisk motiverte verdier og virkelighetsoppfatninger. Men i dag er sannsynligvis konformitetspress rundt verdier, virkelighetsoppfatninger og prosjekter som ligger nærmere den norske politiske *mainstream* langt mer utbredt. Tett integrasjon mellom forskere, forvaltning og andre aktører innenfor en bestemt samfunnssektor eller politikkområde (som landbruk eller likestilling) er en viktig konformitetsskapende mekanisme, som kan forsterkes når aktører på flere sider av bordet har samme utdanningsbakgrunn og/eller andre fellestrekk.

I dagens situasjon fremstår konformitetspress mot forskningen fra offentlige myndigheter, Forskningsrådet, ledelsen ved universiteter og høgskoler og andre aktører i forskningens omverden som kontrollerer strategiske ressurser etter vår oppfatning som en mer umiddelbar utfordring for akademisk frihet og en åpen ytringskultur i akademia enn nye former for identitetspolitisk aktivisme. De konformitetsskapende mekanismene vi her snakker om, er i stor grad resultatet av en villet politikk som har gått ut på å styrke den strategiske styringen av norsk forskning og høyere utdanning. Dette henger igjen sammen med dens økte betydning i «kunnskapssamfunnet» så vel som med forskningens og UH-sektorens voldsomme ekspansjon, som i kombinasjon med utjevning av skillet mellom ulike institusjonstyper og stillingskategorier har gjort det lite realistisk å modellere finansieringen av hele sektoren etter en klassisk liberal kontrakt mellom universitet og samfunn. Det som likevel kan være verdt å diskutere med tanke på den akademiske frihetens og ytringskulturens vilkår, er hvordan man

kan sikre tilstrekkelig rom for en liberal, kritisk «selvstendighetskultur» innenfor rammen av et nasjonalt styringsregime med konformitetsskapende trekk. Dette viktige spørsmålet vil vi komme fyldigere tilbake til i vår neste delrapport om tillit til forskning og forskningens tillitsverdighet.

7 Profesjonsverdier og akademisk frihet

Dagens universitets- og høyskolesektor kan sees på som en koalisjon av ulike tradisjoner, der en linje kommer fra de tradisjonelle universitetene og en annen kommer fra de kortere profesjonsutdanningene som senere ble ansett som en del av den akademiske verden. Med i denne koalisjonen var også distriktshøyskolene som opprinnelig var tenkt opprettet for å fremme høyere yrkesrettede studier i distriktene og for å avlaste universitetene i en tid med kraftig studentvekst. Distriktshøyskolene graviterte mot universitetene og trakk hele høyskolesystemet i en akademisk retning. Differensieringen innenfor høyere utdanning i form av et binært system ble erstattet med et enhetlig, men hierarkisk system. Viktige milepæler i denne utviklingen har vært høyskolereformen i 1994 og en ny felles lov om universiteter og høyskoler, Mjøs-utvalget og Kvalitetsreformen tidlig på 2000-tallet som ga høyskolene mulighet til å bli universiteter under visse betingelser. Som en følge av dette fikk man etableringen av Universitetet i Stavanger, Universitetet i Agder og Nord Universitet der tidligere korte profesjonsutdanninger ble til universitetsutdanninger. Utviklingen ble påskyndet av strukturreformen, som ga opphav til store sammensatte og geografisk spredte universiteter.

De korte profesjonsutdanningene som nå har blitt en del av denne integrerte universitets- og høyskolesektoren hadde ingen tradisjon for eller begrep om akademisk frihet. Kollegiale styringsformer var i hovedsak fraværende, og lærerkreftene hadde ingen formell akademisk kompetanse. Forskningen var lite utviklet, utdanningene var styrt gjennom rammeplaner, og kunnskapsutviklingen var dominert av andre, mer akademiske fag. Utdanningene var tett sammenvevd med de respektive profesjonene og inspirert av en idealtypisk profesjonsforståelse som innebar at lærerkreftene selv skulle være profesjonsutøvere. På et vis var utdanningene sett på som en del av profesjonsfeltet, og utdanningens mål var blant annet å sosialisere studentene inn i profesjonens verdigrunnlag.

Da høyere utdanning ble etablert som begrep og system, skjedde dette på premissene til de eksisterende universitetene. De kortere profesjonsutdanningene ble «løftet opp» i en akademisk verden og innlemmet i et etablert system der det var universitetets verdi- og normsett som ble gjort gjeldende. Akademisk frihet ble drøftet i lys av universitetets styringssystemer, og forståelsen av at sektoren nå omfattet ulike tradisjoner var svak. Dette kom blant annet klart til syne i den nye universitets- og høyskoleloven som ble gjort gjeldende fra 1996 og som er videreført i de senere revisjonene. Underdal-utvalget åpnet derimot for å

forstå spørsmålet om akademisk frihet i sammenheng med at sektoren besto av ulike institusjoner (NOU 2006: 19).

I årene som har gått siden høyskolereformen i 1994, har riktignok også profesjonsutdanningene blitt mer forskningsorienterte, og lærerkreftene har fått en helt annen akademisk kompetanse. De tradisjonelle universitetene har samtidig endret seg, og hele sektoren har konvergert. Men fremdeles skiller profesjonsutdanningene seg fra de tradisjonelle akademiske utdanningene på en rekke vesentlige områder. De er handlingsrettede utdanninger uten den samme akademiske tyngden og tradisjonen som de tradisjonelle akademiske profesjonene. Forskningsvirksomheten ved utdanningene er langt mindre omfattende, og disse profesjonene står uten et enhetlig disiplinbasert kunnskapsgrunnlag. Praksis er basert på praktiske synteser, for å bruke et uttrykk fra filosofen Harald Grimen (Grimen, 2008). Mange av utdanningene er også tydelig verdibaserte, med et mål om å sosialisere studentene inn i disse verdiene og til å bli trygge profesjonsutøvere. I dag utgjør de tidligere høyskolebaserte profesjonsutdanningene om lag halvparten av studentene i høyere utdanning.[42]

Det er blitt argumentert for at de faglige ansatte ved profesjonsutdanningene må forholde seg til særegne rammer for den akademiske ytringsfriheten. Denne argumentasjonen understreker sammenhengen mellom utdanningene og yrkesfeltet og betoner at de faglig ansatte er en del av profesjonsfellesskapet. Dermed vil de også være forpliktet av profesjonens verdier og etiske normverk. Argumentasjonen kobles også i enkelte tilfeller til at utdanningsinstitusjonene har et verdimessig grunnlag som de faglig ansatte er forpliktet på, uansett fagtilknytning. Både de akademiske dydene om sannhetssøken gjennom anerkjente vitenskapelige metoder og institusjonenes forpliktelser til det man kan kalle samfunnsmessige verdier, som bærekraft, likeverd o.l., trekkes her inn.

7.1 Eikrem-saken

Med utgangspunkt i det vi kan kalle Eikrem-sakens første akt vil jeg illustrere hvordan argumentasjonen rundt disse spørsmålene er blitt ført.[43] I september 2018 uttalte Øyvind Eikrem som da var førsteamanuensis ved Institutt for sosialt arbeid ved NTNU seg til nettstedet *Resett* om et dobbeltdrap som hadde funnet sted i Trondheim. De tre involverte i

[42] Dette er et anslag basert på tall fra Database for statistikk om høyere utdanning (DBH).
[43] Jeg vil altså ikke behandle den siste utviklingen i Eikrem-saken, som førte fram til avskjedssaken og det påfølgende forliket. Første akt gir et mer et godt nok utgangspunkt til å drøfte de prinsipielle sidene som er relevante her.

drapet var mindreårige asylsøkere fra Afghanistan, og Eikrem påstod at Norge hadde en naiv innvandringspolitikk der vi ikke har tatt inn over oss at unge menn som har vokst opp i brutale og patriarkalske kulturer lett vil kunne ty til vold.[44]

Flere ved Institutt for sosialt arbeid hevdet at det måtte være «grenser for hva vi skal akseptere av holdninger når han uttaler seg om spørsmål som er en sentral del av utdanningene våre».[45] Professor Berit Berg påpekte videre at sosialt arbeid både var en akademisk disiplin og et praktisk fagfelt med et definert verdigrunnlag. Eikrems uttalelser brøt med dette verdigrunnlaget, som ifølge Berg var nedfelt i hele grunnlaget for sosialt arbeid som fag. To stipendiater i sosialt arbeid trakk også inn at Eikrem hadde brutt med NTNUs etiske retningslinjer der det heter at en av universitetets oppgaver er å delta i en kunnskapsbasert offentlig debatt, der de ansatte skal bruke sin beste viten til beste for samfunnet. Virksomheten skal fremme utvikling, menneskerettigheter og tverrkulturell dialog. De kunne heller ikke se at Eikrem hadde forsket på spørsmålet han hadde uttalt seg om, og de hevdet at uttalelsene verken var med på å fremme utvikling og tverrkulturell dialog eller at han bekjempet forskjellsbehandling, som var en del av verdigrunnlaget i sosialt arbeid. «For NTNU burde dette være bekymringsverdig med tanke på at Eikrem underviser framtidige sosialarbeidere som kommer til å skulle være ansvarlige for oppfølgingen av nettopp enslige mindreårige asylsøkere.»[46]

Det er litt uklart hva som ligger i «bekymringsverdig», om dette skulle bety at NTNU på et eller annet vis skulle forsøke å hindre uttalelsene eller at Eikrem skulle vært møtt med sanksjoner eller trussel om sanksjoner. Berg var på sin side tydelig på at Eikrem skulle kunne si hva han ville, men at han samtidig måtte tåle å møte motstand. På den andre siden ble Eikrem innkalt til instituttlederen etter at blant andre Berg hadde reagert. «Hele instituttets omdømme er blitt skadet fordi du står fram som forsker og 1. amanuensis ved ISA», skal instituttlederen ha skrevet i en epost til Eikrem. Instituttets nestleder skal også ha skrevet en epost til Eikrem «som kollega og ansvarlig for forskning» der han uttrykte at uttalelsene til Eikrem ikke harmonerte «med et av våre viktigste standpunkter; respekt og anerkjennelse».[47] Men både instituttlederen og nestlederen bedyret i ettertid at dette ikke måtte oppfattes som et forsøk på å begrense Eikrems ytringsfrihet eller at intervjuet ville få noen ytterligere

[44] Intervju med Øivind Eikrem på nettstedet *Resett*, 18.9.2018 (Forsker om drapene i Trondheim: – Vi mangler realisme i Norge | Resett)
[45] Professor Berit Berg i epost til instituttlederen, referert i *Khrono.no* 10.10.2018 (Berg sendte bekymringsmelding om Resett-intervju med NTNU-forsker (khrono.no))
[46] NTNU-forsker bidrar til høyreradikal propaganda | Fontene.no
[47] Eikrem ønsker en avslutning på saken (khrono.no)

konsekvenser for Eikrem. Det er likevel liten tvil om at reaksjonen fra instituttet med en viss rimelighet kunne oppfattes som et forsøk på å begrense Eikrems ytringsfrihet. Både dekanen ved det aktuelle fakultetet og rektor ved NTNU understreket derimot at Eikrems uttalelser var innenfor den akademiske frihetens rammer.

Saken belyste en konflikt mellom det vi kan kalle profesjonsverdier og akademiske verdier, som kanskje blir ekstra prekær i sosialt arbeid som i sterk grad er et normativt/politisk fag i den forstand at utøverne er satt til å forvalte og representere sosialpolitiske verdier og at profesjonen har en sterk tradisjon for å identifisere faget med politiske og normative synspunkter. Profesjonenes lojalitet til egen yrkesgruppe og til fagets etiske normer stod mot akademiske verdier som lojalitet til sannhetssøking og fri, kritisk meningsutveksling. For Eikrem stod nettopp profesjonsetikken i veien for vitenskapelighet. «Hadde jeg jobbet som psykolog i kommunen, ville min uttalelse vært kontroversiell, men jeg jobber som forsker. Det står ingenting i kontrakten min om at jeg skal være lojal mot sosionomenes verdigrunnlag. Hvis det hadde stått noe sånt, ville det vært lovlig med ideologiske føringer for en som jobber på et universitet? Kan et universitet ha et institutt hvor personene er forpliktet til ideologiske dokumenter som ikke er norsk lov?»[48] Dekan Marit Reitan mente derimot at profesjonsetikken måtte være en del av undervisningen. Hun understreker at den enkelte vitenskapelig ansattes forskning og formidling av forskningsresultater er forankret i den lovfestede retten til akademisk frihet. «Profesjonsetikk og faglig frihet er med andre ord ulike normsett, selv om disse normene innenfor profesjonsfagene kan være tett sammenknyttet i den enkelte vitenskapelige ansattes undervisnings- og forskningsaktivitet», skrev Reitan til *Forskerforum*.[49]

Noen måneder senere fikk saken en ny omdreining. 44 av studentene ved instituttet skrev til ledelsen og hevdet at Eikrem gjennom intervjuet med *Resett* hadde brutt med verdisettet til fagfeltet og at studenter med minoritetsbakgrunn følte seg personlig krenket. «Sosialt arbeid som fag og utdanning baserer seg på det yrkesetiske grunnlagsdokumentet til FO», skrev de, og ønsket at ledelsen tok opp dette med Eikrem, «slik at dette ikke skal kunne skje igjen».[50] Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO) uttrykte støtte til studentene og mente at Eikrem undergravde fagfeltet. Uttalelsene til Eikrem stred mot verdigrunnlaget i sosialt arbeid. Som privatperson var Eikrem i sin fulle rett til å si det

[48] – Jeg er ikke med i en popularitetskonkurranse (forskerforum.no)
[49] – Profesjonsetikk og faglig frihet kan være tett sammenknyttet hos den enkelte (forskerforum.no)
[50] Skrivet fra studentene var opprinnelig ikke offentliggjort, men ble gjort kjent av Kjetil Rolness som publiserte dette via sin Facebook-side.

han sa, men det var kritikkverdig at han som ansatt ved instituttet uttalte seg på tvers av de yrkesetiske prinsippene. FO mente at dette reiste spørsmålet om han var egnet til å undervise sosionomstudenter.[51] Vi ser her hvordan retorikken fra identitetspolitikken (se kapittel 6) trekkes inn og bidrar i argumentasjonen.

Det er vanskelig å si hvordan avveining mellom akademisk frihet og profesjonenes verdigrunnlag står innenfor faget. Men både det vi vet om fagmiljøets og studentenes reaksjon samt den støtten de fikk fra fagorganisasjonen kan tyde på at profesjonsverdienes innflytelse på utdanningen var betydelig og at dette etter manges oppfatning også kunne rettferdiggjøre en begrensning av den akademiske friheten. Vi finner den samme avveining i det en av studentene uttalte da Eikrem noe senere søkte på lederstillingen ved instituttet:

> En elementær ting jeg har lært på studiet er det at arbeidet vårt med mennesker aldri kan skilles fra personlige og profesjonelle verdier. Basert på dette forventer jeg at mine forelesere, emnekoordinatorer og ledere for instituttet aktivt bidrar til å fremme verdier som likeverd og antirasisme (…) Jeg synes allikevel ikke at ens rett til å ytre verdier uforenlige med barnevernets arbeid, skal i ytringsfrihetens navn få delta i skapelsen av framtidens barnevernspedagoger. Mitt fremtidige yrke er verdiladet, og vil i stor grad være formet av de verdiene og holdningene jeg har møtt gjennom studiet mitt. (…) Som en del av fremtidens barnevernspedagoger, mener jeg vi ikke kan ha en foreleser, ei en leder for instituttet som ikke aktivt fremmer antirasisme og de yrkesetiske verdiene som jeg skal ta med meg inn i min profesjonsutøvelse.[52]

Professor og jurist Morten Holmboe er en av de få som har drøftet disse problemstillingene med utgangspunkt i Eikrem-saken (Holmboe, 2019). Som jurist tar han utgangspunkt i Grunnlovens bestemmelser om ytringsfrihet og påpeker at Universitets- og høyskoleloven ikke kan innskrenke de ansattes grunnlovfestede frihet. De uttaler seg ikke på vegne av institusjonen selv om de framstår med tittel og institusjonstilhørighet, og det skal svært mye til for at lojalitetsplikten skal være til hinder for kritiske uttalelser. Holmboe peker videre på at den akademiske friheten har samme type begrunnelse som han finner av den grunnlovfestede ytringsfriheten: Den skal bidra til en opplyst samtale og dermed bringe kunnskapen framover. Akademiske ytringer bør være basert på kunnskap som er skaffet tilveie gjennom forskning utført gjennom anerkjente vitenskapelige normer, og ytringene bør være godt underbygde. Et av Holmboes poenger er hvilken instans som skal avgjøre dette kvalitetskravet. «Den faglige friheten kan ikke bygges på at den upopulære ytringen alltid er

[51] Mona Berger, fylkesleder i FO i intervju med *Adresseavisa* 8.12.2018. Se også Svarer Øyvind Eikrem: Selvsagt at sosialt arbeid er et fagfelt (forskerforum.no).
[52] - Øyvind Eikrem kan ikke bli leder for Institutt for sosialt arbeid (universitetsavisa.no).

korrekt. Mange ganger er det slik at en faglig avvikende ytring rett og slett ikke er godt underbygd.» Han peker på at dårlig faglig funderte uttalelser må møtes gjennom faglig kritikk fra andre kolleger og åpen meningsutveksling, ikke gjennom innkallinger til instituttlederens kontor. Bare slik kan man oppfylle kravet om en åpen offentlig samtale som bringer forskningen framover.

Holmboe spør videre om det her er noen forskjell på universiteter og høyskoler. Rettslig sett er det ikke tilfelle. Men Holmboe mener at også dette er saklig begrunnet. Uenighet og kritikk fremmer kvaliteten i utdanning, forskning og formidling, uansett om dette dreier seg om et disiplinfag eller et profesjonsfag: «Hvordan kan vi vite at sykepleiere er så gode som mulig hvis det ikke er åpning for å diskutere hvordan ting skal gjøres? Hvordan kan vi gjøre politiet best mulig til å utøve makt på en anstendig måte hvis det ikke finnes motstemmer?» Kritikk bør møtes med motargumenter, ikke med sanksjoner, også innenfor profesjonsfagene, er Holmboes konklusjon.

Holmboes drøfting av forskjellene mellom disiplinfagene på universitetene og profesjonsfagene ved høyskolene tar i liten grad opp det særegne ved profesjonsfagene. Filosofen Harald Grimen påpeker skillet mellom profesjonsutdanninger som heteroteliske, dvs. at de hadde et formål utenfor seg selv og disiplinene ved tradisjonelle universiteter som ofte har blitt betraktet som autoteliske, med et formål i seg selv. Med andre ord skulle profesjonsutdanningene skape gode yrkesutøvere, mens disiplinutdanningene hadde kunnskapsproduksjon som formål.[53] Grimen påpekte at dette skapte en rekke dilemmaer for profesjonsutdanninger med akademiske ambisjoner. Universitetsidealet om en uavhengig forskning drevet av faglig nysgjerrighet vil for eksempel lett komme i konflikt med profesjonsutdanningenes krav om *relevant* forskning. Hvordan institusjonaliserer man muligheten for forskning med kritisk distanse til profesjonene ved et profesjonsuniversitet, samtidig som man bevarer muligheten for et godt samarbeid med dem og leverer relevant forskning for dem, var et av dilemmaene som Grimen satte fingeren på (Grimen, 2009).

Også spørsmålet om akademisk (ytrings)frihet kan drøftes med et slikt utgangspunkt. Selv om profesjonsutdanningene har blitt en del av universitetsverdenen, er oppgaven fremdeles å utdanne profesjonsutøvere til et virke i velferdstjenestene. Utdanningene er styrt av rammeplaner, og det er ikke opp til hver enkelt lærer å avgjøre innholdet i utdanningen. Berit Karseth uttrykker noe av forskjellen gjennom begrepene disiplinbasert kontra yrkesbasert

[53] Dette må forstås idealtypisk. Også disiplinutdanningene ved universitetene skulle utdanne yrkesutøvere, blant annet lektorer og embetsmenn.

læreplandiskurs. Den siste speilet de «lavere» profesjonsutdanningene. Utdanningene var sterkt knyttet til praksisfeltet; de skulle være normdannende og innebar en sterk tro på læreren som rollemodell for å utvikle studentenes profesjonsidentitet (Karseth, 2006). Kunnskap om yrkesetikk og yrkesetiske regler, evne til refleksjon over etiske spørsmål, men også en innforlivelse med profesjonens yrkesetikk, er en del av utdanningen (Havnes, 2011).

Problemene som er skissert blir ytterligere forsterket når man gjør sosialt arbeid og andre profesjonsfag både til akademiske disipliner og til fagfelt som praktikere utøver, og samtidig visker ut grensene mellom disse to aspektene. Et helt normalt krav om etiske regler for utøvelsen av et fag eller en profesjon, blir overført til den vitenskapelige kunnskapsdannelsen. Det kan altså oppstå dilemmaer mellom den akademiske friheten og vitenskapens krav til fri meningsutveksling på den ene siden og profesjonsutdanningenes forventning om å utdanne trygge utøvere med solid kunnskap kombinert med en forståelse av de etiske normene i faget på den andre.

To aspekter gjør Eikrem-saken ytterligere sammensatt. For det første dreide den seg ikke om hvordan og hva han underviste, men om uttalelser i media. Spørsmålet som ble reist ved instituttet ved NTNU i Trondheim, var likevel om skillet mellom undervisning og formidling var mulig. Ville ikke studentene kunne oppfatte at Eikrem likevel var i en lærerrolle? Hvilket ansvar har lærerne ut over undervisningssituasjonen?[54]

For det andre pekte Eikrem selv på at han var psykolog og dermed umulig kunne være bundet av de fagetiske normene og verdiene til sosialt arbeid. Betyr dette at en ansatt sosionom ville ha mer begrenset ytringsfrihet enn Eikrem?

7.2 Prester og politi

Både Kallerud og Underdal-utvalget er inne på at det finnes legitime begrensninger av den akademiske friheten. I sin gjennomgang av den internasjonale litteraturen påpeker Kallerud at akademisk frihet er forstått som en frihet innenfor akademiske rammer:

> Å hevde – som akademiker – noe som er mangelfullt dokumentert eller som strider mot det som er allment akseptert som etablert kunnskap, kan være grunnlag for akademisk korreks og inngrep, men samtidig skal også beskyttelsen mot inngrep utenfra p.g.a. kontroversielle og upopulære ytringer fra utenforståendes synsvinkel

[54] Lektor Olav Hoaas ble i sin tid dømt for rasisme og ble avskjediget fra stillingen som lektor med begrunnelse i dommen. Han anket avskjedigelsen inn for høyesterett, men tapte. Høyesterett framholdt at selv om hans rasismeuttalelser kom utenfor undervisningssituasjonen, var dette likevel god grunn til avskjedigelse.

> (politikk, ideologi, religion) gi rom for ytringer og kunnskapssøken på tvers av vitenskapelig ortodoksi. (Kallerud, 2006, s. 12)

Hvordan dette skal balanseres og behandles, og hvilken instans som skal stå for «korreks og inngrep», drøftes ikke. Underdal-utvalget fremhever at man i en lærerrolle må formidle det fagfellesskapet anser som beste kunnskap og ikke utfordre etablert viten på samme måten som man i forskerrollen kan og skal gjøre. Utvalget skriver også at dette gjelder formidlerrollen, men at rammene er noe videre, uten at dette blir spesifisert. Utvalget drøfter for øvrig ikke om det her er noen forskjell mellom de ulike typene av fag etter skillelinjene skissert over. Men samtidig åpner utvalget for en viss legitim begrensning av den akademiske friheten i institusjoner med særskilt faglig og verdimessig grunnlag (NOU 2006: 19).

Utdanninger og institusjoner med et tydelig verdigrunnlag utover det rent akademiske er ikke avgrenset til de tidligere høyskoleutdanningene, som sosialt arbeid. Både Teologisk fakultet ved UiO og Menighetsfakultetet (MF) har stått i konflikter mellom religiøse verdier og akademiske idealer. For MF kom dette klart til syne da professor Jan-Olav Henriksen i 2001 uttalte seg positivt om homofilt partnerskap. Styret ved MF vedtok at dette ikke var i samsvar med fakultetets grunnleggende forståelse av homofilt samliv og fratok Henriksen ansvaret for å undervise i etikk og dogmatikk ved institusjonen. Vedtaket var en klar markering fra styrets side om hva som kunne aksepteres, var beskjeden fra styrets leder.

For Henriksen var saken uproblematisk, og han levde greit med denne innskrenkingen av undervisningsområde. Samtidig gav spørsmålet anledning til en refleksjon over forholdet mellom en verdibasert forskningsinstitusjon og akademisk (ytrings)frihet. Dekanen ved fakultetet Gunnar Heiene skrev i etterkant av Henriksen-saken:

> Den bekjennelsesmessige forpliktelsen på Skrift og bekjennelse er et felles utgangspunkt for alle MF-lærere, men dette er ikke det samme som den lojalitet enhver lærer har i forhold til institusjonen, og som må forstås som et profesjonsetisk krav. Denne lojaliteten er en kritisk lojalitet som innebærer en forpliktelse til stadig å etterprøve grunnlaget for de standpunkter fakultetet tidligere har inntatt. En institusjons forskningsmessige frihet og uavhengighet kjennetegnes ikke minst ved viljen til kritisk etterprøving av etablerte posisjoner og av evnen til selvkorrektur. (Heiene, 2002, s. 473)

Han koblet denne lojaliteten til integritet:

> Det gjelder både den enkelte lærers mulighet til å kunne stå for sitt syn også når det ikke faller sammen med flertallets syn og institusjonens evne og vilje til å slippe til meningsforskjeller uten å forsøke å skjule dem eller hindre dem i å komme offentlig til

> uttrykk. Dette er en utfordring vi ikke er alene om i den akademiske verden. Noen ganger kan begrunnelsen for ensretting ligge i et bestemt ideologisk utgangspunkt, andre ganger kan det være hensynet til hva som er «politisk korrekt» som fører til at avvikende stemmer har vansker for å bli hørt. I likhet med alle andre akademiske institusjoner har også MF et ansvar for å bidra til en forskerkultur preget av integritet og ærlighet, der den felles søken etter sannhet er en overordnet forpliktelse. At MFs lærere har det samme bekjennelsesmessige utgangspunkt i en kristen virkelighetsforståelse, slik tilfellet gjerne er i teologiske institusjoner, er ikke noe hinder for at vi bør besinne oss på å styrke en slik integritetskultur, snarere en motivasjon. (s. 474)

Også ved Politihøgskolen (PHS) har spørsmålet om akademisk frihet blitt reist. Med en lang historie som etatsutdanning der både elever og lærere var underlagt politiets kommandostruktur, var akademisk frihet noe nytt da skolen i 1992 ble en høyskole og utviklet en egen forskningsvirksomhet av betydning. Lov om universiteter og høgskoler ble gjort gjeldende, med enkelte unntak, og PHS har vært underlagt både Kunnskapsdepartementet og Justisdepartementet/Politidirektoratet. Denne hybride styringen og skolens tradisjoner har gjort spørsmålet om akademisk frihet problematisk. I en utredning fra 2014 om Politihøgskolens styring (Sefland-utvalget, 2014) ble de prinsipielle linjene for den akademiske friheten ved høyskolen trukket opp:

> Den akademiske frihet er, rett forstått, ikke til for de akademiske institusjonenes skyld, men for samfunnet: Bare der denne friheten holdes i hevd, er det grunnlag for at noen tenker de nye tankene som kan forandre grunnfestede oppfatninger. Det ligger i det at den akademiske frihet også kan bidra til ny innsikt når den som ytrer seg, tar feil eller ikke får gjennomslag: Ytringen kan føre til motinnlegg som klargjør de faglige debattene og dermed bringer dem videre. (s. 29)

Behovet for denne presiseringen lå blant annet i en pågående debatt om rammene for ytringsfrihet ved PHS. Da professor Paul Larsson ved Politihøgskolen i 2011 tok til orde for en liberalisering av norsk narkotikapolitikk og hevdet at reguleringen av narkotika måtte over fra straffeapparatet til helsevesenet, var det flere som var kritiske. Anette Gultvedt, leder for Norsk Narkotikapolitiforening og ansatt ved Politihøgskolen, sa da til TV2: «Slike uttalelser fra en ansatt på Politihøyskolen er svært uheldige. Paul Larsson representerer Politihøyskolen så lenge det er hans navn som står der, og det er problematisk.» Også generalsekretæren i samme forening var skeptisk til Larssons posisjon ved PHS. Dersom Larsson, som ble omtalt som Politihøgskolens representant, og hans argumentasjon var representativ for PHS, burde «styreleder og rektor ved skolen være bekymret».[55] Daværende assisterende rektor ved

[55] Lars Holmen: «Politiet gir opp narkotikakampen!», *Aftenposten* 23.1.2013.

Politihøgskolen Nina Skarpenes forsvarte derimot hans rett til å uttale seg med kritikk av gjeldende lovgivning:

> Bakgrunnen for innlegget er at professor Paul Larsson ved høgskolens forskningsavdeling er kritisk til norsk narkotikapolitikk. Dette er velkjent, og for øvrig synspunkter han ikke er alene om. Han reiste nettopp spørsmålet om legalisering av narkotika kan være et av flere virkemidler i en ny vurdering av narkotikapolitikken. Professor Paul Larsson er en anerkjent forsker som publiseres både nasjonalt og internasjonalt. Han innehar den akademiske frihet han skal ha, og som høgskolen oppmuntrer. Han har for øvrig forskerkolleger ved høgskolen som argumenterer for en streng narkotikapolitikk. Politihøgskolen og våre studenter klarer utmerket godt å kombinere opplæring basert på norsk lov, samtidig som også kritiske synspunkter til lov og anvendelse fremmes i debatten. Dette gjelder både om synspunktene kommer fra våre egne forskere eller fra andre fagmiljøer.[56]

Anette Gultvedt forfulgte sin egen argumentasjon i en masteravhandling fra 2015 (Gultvedt & Bakke, 2015):

> Politiets samfunnsoppdrag, og det at politiet er gitt retten og plikten til om nødvendig å bruke fysisk makt, gjør at det stilles særlige krav til utdanningen. Sett i lys av dette kan man stille spørsmålet om hvor stort handlingsrom den enkelte politiutdanner egentlig bør ha. Funnene våre viser at noen respondenter har et større fokus på eget fag og egen praksiserfaring enn på politiutdanningen i sin helhet. Dersom dette er representativt for politiutdannere generelt, og det er slik at politiutdannerne ikke har en helhetsforståelse og bevissthet i forhold til at de utdanner politibetjenter som skal møte samfunnets samlede forventninger, vil det fort kunne oppstå et avvik mellom undervisningspraksis og det som er ønsket fra oppdragsgiver. (s. 83–84)

Både ved Menighetsfakultetet og Politihøgskolen kan vi altså finne mange av de samme spenningene mellom profesjonsverdier og normene om akademisk frihet som ved Institutt for sosialt arbeid ved NTNU, men med viktige distinksjoner: I utdanningen av sosialarbeidere var det profesjonsetikken og profesjonsverdien som skulle være styrende, ved MF var det forpliktelsen til Skriften, og ved Politihøgskolen var det myndighetenes behov for kontroll. Likevel må argumentasjonen sies å følge et parallelt mønster der dilemmaene er tydelige. Det kan også virke som om behandlingen av dilemmaene er kommet noe lengre ved disse sistnevnte institusjonene enn ved Institutt for sosialt arbeid.

7.3 Institusjonenes verdigrunnlag

De akademiske institusjonene får i dag stadig mer uttalte verdimålsettinger som går utover de rene akademiske forskningsidealene, som sannhetssøken, transparens og redelighet. UiO skal

[56] Nina Skarpenes: «Følger norsk lov mot narkotika», *Aftenposten* 30.1.2013

bidra til en «bærekraftig framtid», NTNU «fremmer utvikling, menneskerettigheter og tverrkulturell dialog» ved siden av at man bygger på grunnleggende demokratiske verdier, UiS «skal vere prega av ansvaret for berekraftig omstilling», mens OsloMet «skal stimulere til likeverd og forståelse». Det er vanskelig å være motstander av denne typen verdiforankring, men i Eikrem-saken ble også NTNUs verdigrunnlag brukt som et argument for å begrense Eikrems ytringsfrihet. Også ved andre universiteter er det blitt reist spørsmål om ikke verdigrunnlaget setter grenser for hva de faglig ansatte kan si og gjøre.

I 2017 tok Aksel Braanen Sterri til orde for å godta selektive aborter sent i svangerskapet hvis det var påvist Downs syndrom hos fosteret. Som et argument for dette synet hevdet han at Downs syndrom ikke var forenlig med et fullverdig liv. Sterri gikk med dette inn i pågående, sterkt verdiladede debatter om fosterdiagnostikk, sorteringssamfunn og selvbestemt abort. Sterri var da stipendiat i filosofi ved UiO, og enkelte tok til orde for at UiO måtte reagere på slike standpunkter. Størst oppsikt vakte det da en statssekretær hevdet at UiO ikke skulle ha ansatt en stipendiat med slike holdninger. Etter sterk motbør beklaget vedkommende uttalelsene, endret bloggposten der det var skrevet og slettet senere innlegget.[57] Rektor Ole Petter Ottersen ved UiO gikk sterkt i rette med synspunktene til de som mente at universitetet på noen måte skulle reagere på Sterris uttalelser. Det ville ifølge Ottersen være et brudd på den akademiske friheten.[58] Det var flere som etter dette hevdet at Ottersen ikke tok det nødvendige ansvaret for å håndheve universitetets eget etiske regelverk og at ytringsfriheten ikke er ubegrenset for ansatte ved universitetet.[59]

7.4 Oppsummering

Vi har her sett nærmere på noen eksempler på en felles tendens til å ville innskrenke de faglig ansattes rett til å ytre seg med henvisning til fagets eller institusjonens verdigrunnlag. Eksemplene viser at dette både kan forekomme i profesjonsutdanningene og ved fag med tradisjoner ved de klassiske universitetene. Begrunnelsen som brukes er ofte en kombinasjon av påstander om brudd på institusjonens overordnede verdiforankring, profesjonsfagets verdigrunnlag og akademiske normer. Argumentasjonen gis ekstra kraft når det også henvises til institusjonens omdømme. Det ser ut til at rektorene ved de berørte institusjonene på prinsipielt grunnlag har forsvart den akademiske ytringsfriheten, og det er få påviste tilfeller der ansattes ytringer har fått konsekvenser for den ansatte. Det kan likevel være tilfeller som

[57] Sterri stemples som nazisympatisør – NRK Norge – Oversikt over nyheter fra ulike deler av landet
[58] Statssekretær får refs for utidig innblanding ved UiO (khrono.no) og Prinsippenes pris – Morgenbladet
[59] Akademia er en trussel mot mennesker med utviklingshemming (verdidebatt.no)

ikke har kommet fram i offentligheten. Spørsmålet som kan stilles blir: Vil denne kombinasjonen av profesjonsfagenes verdiorientering og institusjonenes overordnede verdiorienteringer gi argumenter og grobunn for å begrense de faglig ansattes ytringsfrihet? Vi vil anta at risikoen for dette er større hvis ikke de dilemmaene som især profesjonsfagenes verdiorientering har skapt, blir tatt på alvor og diskutert.

8 Sammenfatning: Den akademiske frihetens vilkår

Hvordan ser vilkårene for akademisk frihet og forskeres ytringsfrihet ut i Norge i dag? Hva kan eventuelt utfordre eller true disse frihetene i overskuelig fremtid?

Som vi pekte på i innledningen, danner de grundige utredningene om allmenn ytringsfrihet (NOU 1999: 27) og akademisk frihet (NOU 2006: 19) en viktig bakgrunn både for denne rapporten og for arbeidet til ekspertgruppen som skal vurdere hva som bør gjøres for å styrke den akademiske ytringsfriheten. At regjeringen i 2005 nedsatte et offentlig utvalg for å vurdere behovet for et sterkere rettslig vern av den akademiske friheten, var ikke tilfeldig. I løpet av de foregående ti-femten årene var de tradisjonelle garantiene for akademisk frihet i det norske systemet blitt fjernet eller nedbygd: Professorene hadde mistet sin status som embetsmenn og dermed sin prinsipielle uavsettelighet. Universitetets kollegiale selvstyre var vesentlig svekket å ha blitt delvis omdefinert til et slags representativt universitetsdemokrati på 1970-tallet og fra 1980-årene betydelig omformet, inspirert av nye, management-orienterte ledelsesprinsipper i offentlig sektor. Kvalitetsreformen var nylig gjennomført, og begrepet om akademisk frihet hadde til dels blitt omtolket til å handle om det strategiske handlingsrommet til en avkollegialisert universitetsledelse. I denne situasjonen ble det uttrykt bekymring for at akademisk frihet i begrepets egentlige betydning var under press: frihet for den enkelte til å velge tema, problemstilling og metode for sin forskning, og frihet for forskerfellesskapet til å definere og håndheve vitenskapens interne kvalitetsnormer. Underdal-utvalget fant at den ulovfestede akademiske friheten trengte å nedfelles i lov, noe Stortinget sluttet seg til.

Femten år senere har både Aune-utvalget og Kunnskapsdepartementet uttrykt bekymring for at den akademiske friheten og forskeres faktiske ytringsfrihet trues av utviklingstrekk i samfunnet utenfor akademia, som et polariserende menings- og ytringsklima, den sosiale medierevolusjonen, trusler mot demokratiet også i land som tradisjonelt definerer seg som bolverk for demokratiske og liberale normer, og nye former for identitetspolitisk aktivisme som kan vinne innpass på campus og true den akademiske ytringsfriheten innenfra.

For å vurdere den akademiske frihetens og ytringsfrihetens vilkår og identifisere mulige trusler og utfordringer, lanserte vi innledningsvis et begrep om den akademiske frihetens infrastruktur, der vi skilte mellom tre sentrale dimensjoner: *handlingsrom*, *integritet* og *evne*. Mellom disse er det nær indre sammenheng. Samtidig vedrører alle tre dimensjonene forholdet mellom den enkelte forsker, institusjonen(e) forskeren arbeider ved og det omkringliggende samfunnet. Vi vil derfor tegne et bilde av den akademiske frihetens og

ytringsfrihetens aktuelle vilkår ved å drøfte disse tre dimensjonene hver for seg og i sammenheng, men med vekt på den individuelle forskerens situasjon innenfor dette helhetsbildet.

Som nevnt i kapittel 2, ble akademisk frihet i norsk og nordisk tradisjon sikret dels gjennom det kollegiale selvstyret, dels ved at professorer ved universiteter og vitenskapelige høyskoler i prinsippet hadde et vidt handlingsrom til å forfølge egne forskningsinteresser, forvalte sitt fagfelt og utøve faglig myndighet og skjønn både i kollegiale organer og overfor studenter, assistenter og vitenskapelige tjenestemenn. I prinsippet var det bare professorene som hadde et slikt autonomt handlingsrom. Men i praksis kom også andre kategorier av vitenskapelig ansatte til å nyte noe av det samme privilegiet, avhengig av fagfelt, miljø og deres overordnede professorers holdninger. En måte å beskrive utviklingen av akademisk frihet gjennom andre halvdel av det 20. århundre på, er at det individuelle handlingsrommet gikk over fra å være et eksklusivt professorprivilegium til å bli en demokratisert rettighet som et bredere langt spekter av forskere og lærere kom til å få andel i. Dette skjedde først ved universitetene, dernest i en sterkt utvidet universitets- og høgskolesektor.

Som vist i kapittel 3, har denne utviklingen vært ledsaget av endringer både i professorenes status, i styringen av universiteter og høgskoler, i organiseringen av vitenskap og utdanning og i finansieringen av forskning. Til sammen har disse endringene medført at de vitenskapelig ansattes handlingsrom har endret karakter fra å være et statlig garantert og stadig mer egalitært fordelt rettighet, til i større grad å bli et mer relativt, skjevt fordelt privilegium som må skapes, forsvares og utvides. Dette skjer i komplekse «forhandlinger», som foruten forskere og fagmiljøer kan involvere blant annet institusjonens administrasjon og -ledelse, forskningsrådet, offentlige myndigheter, finansieringskilder og andre interessenter.

Dette representerer ikke noe absolutt nytt. Særlig i ressurs- og utstyrskrevende forskning med en kompleks organisasjon har handlingsrom lenge vært avhengig av entreprenørskap og omfattende samarbeidsrelasjoner innad og utad. Men i dag forventes det også av humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning at den er kollektiv, organisert, tverrfaglig, i økende grad også at den involverer eksterne interessenter og kan dokumentere samfunnsmessig «*impact*». Erfaring med forskningsledelse og entreprenørskap er blitt en viktig kvalifikasjon for å oppnå akademiske toppstillinger, og for å hevde seg i konkurransen om forskningsmidler, anerkjennelse og faglig innflytelse, er slik kompetanse stadig viktigere. I et kraftig utvidet og formelt utjevnet system for forskning og høyere utdanning legges det økt vekt på konkurranse og *excellence* med tilknyttede belønningssystemer med en sterk, tilsiktet Matteus-effekt.

Arbeidet for å sikre og utvide ens profesjonelle handlingsrom er en konkurranse om strategiske ressurser der enkelte forskere lykkes overmåte godt og andre kommer til kort. I en svensk undersøkelse fra 2004 gav mange av de intervjuede professorene, særlig fra medisin og naturvitenskap, uttrykk for at deres akademiske frihet i liten grad ble beskåret ved sensurliknende inngrep utenfra, men at finansiering og andre rammevilkår begrenset det faglige handlingsrommet og styrte forskningen i retninger de ikke ønsket (Bennich-Björkman, 2007, s. 343 ff.).

Som påpekt i kapittel 3, ligger imidlertid grunnbevilgningsandelen i norsk høyere utdanning rundt 70 prosent, noe som er høyt i europeisk sammenheng. Selv om det betydelige innslaget av midlertidig ansatte i sektoren er et tilbakevendende tema, er andelen fast vitenskapelig ansatte høy og deres stillingsvern godt i internasjonalt perspektiv. Det er altså ikke slik at vinnerne i konkurransen om forskningsmidler og andre strategiske ressurser tar alt, mens deres tapende kollegaer er helt uten faglig handlingsrom. Hvor mulig det er å forfølge individuelle forskningsinteresser uten å vinne frem i konkurransen om ekstra ressurser, varierer imidlertid fortsatt betydelig mellom fagområder.

Siden årtusenskiftet er handlingsrommet forskere og UH-lærere har til å formidle sin forskning til et offentlig publikum og å bringe sin faglige kunnskap og innsikt til torgs i den offentlige samtalen blitt påvirket av medierevolusjonen som har fulgt i kjølvannet av den digitale revolusjonen og den eksplosive økningen i bruken av sosiale medier. Som vist i kapittel 4, er universitets- og høgskolelærere og andre forskere svært aktive både i tradisjonelle medier og på ulike digitale plattformer og sosiale medier. Kombinasjonen av økt vekt på institusjonell omdømmebygging og et tiltakende komplekst og risikofylt mediebilde har lagt grunnen for en profesjonalisering av forskningskommunikasjonen, samtidig som strategisk bruk av massemedier og især sosiale medier er blitt stadig viktigere for å skape oppmerksomhet om egen forskning.

Foreløpig synes norske forskeres handlingsrom til å ytre seg i forholdsvis liten grad å bli direkte begrenset av et aggressivt og polariserende offentlig ytringsklima. Forskning på områder som er særlig omstridt og upopulære i deler av opinionen, som klimaforskning, kjønnsstudier og forskning på innvandring, integrasjon og flerkultur, er et delvis unntak. Her rapporterer en større andel at de har opplevd hets og trusler, og flere sier at de unngår å ytre seg offentlig om betente temaer for å unngå ubehagelige reaksjoner. Omfanget av subtile former for selvsensur, tilbaketrekning og såkalte avkjølingseffekter er imidlertid notorisk vanskelig å måle. Enda vanskeligere er det å finne ut i hvilken utstrekning forskere tilpasser

sine ytringer til opinionsklimaet i sitt eget akademiske miljø eller «inn-gruppe», siden slik tilpasning kan være ubevisst og resultat av internaliserte normer snarere enn ytre konformitetspress. Mer åpenlyse former for konformitetspress, slik man har sett særlig ved amerikanske og britiske universiteter i tilknytning til identitetspolitisk aktivisme og kanselleringskultur, synes foreløpig å spille en nokså beskjeden rolle som en begrensende faktor for norske forskeres handlingsrom for å ytre seg, igjen med mulig unntak av noen spesielle miljøer, forskningsområder og temaer. Som påpekt i kapittel 6, kan denne situasjonen imidlertid komme til å endre seg, ettersom kampanjer av typen #metoo og #blacklivesmatter har vist seg å få global utbredelse på rekordtid, og en økende andel studenter og vitenskapelig ansatte ved universiteter og høgskoler har bakgrunn fra land der slike strømninger foreløpig gjør seg mer gjeldende enn her i landet.

I dagens situasjon er det imidlertid vår vurdering at mer subtile former for konformitetspress mot forskningen fra offentlige myndigheter, forskningsråd, institusjonsledelse og andre aktører i forskningens omverden som kontrollerer strategiske ressurser utgjør et større potensielt problem for vitenskapelig ansattes ytringsfrihet enn det som utgår fra identitetspolitisk aktivisme og kanselleringskultur. Nye organisasjons- og finansieringsformer som knytter forskningen tettere til eksterne interessenter, ikke-akademiske samarbeidspartnere og politiske målsettinger kan bidra til å krympe handlingsrommet for å ytre seg offentlig. Forskere må i økende grad ta hensyn til hvordan deres uttalelser vil kunne påvirke samarbeidsrelasjoner og tilgang på strategiske forskningsressurser. Samtidig viser universiteter, høgskoler, tverrfaglige sentre og forskningsprogrammer en økende tilbøyelighet til å definere seg ved hjelp av offisielle målformuleringer og «kjerneverdier» som ofte er formulert i et halvt politisk språk. Dette kan begrense forskeres handlingsrom til å problematisere eller utfordre slike verdier.

Begrensninger i handlingsrommet for å ytre seg truer forskningens integritet i den grad de leder til at forskere går på akkord med akademiske, vitenskapelige og forskningsetiske normer. Eksempler kan være at man underspiller funn og perspektiver som man frykter vil falle i dårlig jord hos publikum, interessenter eller institusjonsledelse, at man byr publikum det man tror det vil høre, eller at man tilpasser seg eller ukritisk etterplaprer målsettinger og styringssignaler ovenfra. Konformitet og tilpasning som svekker forskningens integritet kan altså være uttrykk for en mer eller mindre bevisst opportunisme. Men som nevnt i kapittel 6, kan også mer ubevisste og subtile mekanismer gjøre seg gjeldende innad i forskningsmiljøene («*group-think*») eller i samhandlingen mellom forskningen og eksterne interessenter. Dersom

normene det forventes at forskere etterlever utvides til å også å omfatte verdier av mer vitenskapsekstern (f.eks. politisk) karakter, åpnes det for en epistemisk drift som svekker forskningens integritet og dermed dens tillitsverdighet. Problemstillinger omkring forskningens integritet og tillitsverdighet vil stå i sentrum for vår neste delrapport til Kunnskapsdepartementet, og vil derfor ikke drøftes videre her.

I en rapport om den akademiske ytringsfrihetens vilkår kan det derimot være grunn til å vie særlig oppmerksomhet til aktørenes *evne* til å gjøre bruk av ytringsfriheten. Mens handlingsrommet handler om ytre begrensninger av ulike slag og på ulike nivåer, handler evnen om mulige «indre begrensninger» og om kulturen og sosialiseringen ved de akademiske institusjonene og i samfunnet som bidrar til å forme aktørenes handlingsorienteringer og viljesliv.

Den amerikanske filosofen Ronald Dworkin har fremholdt at det aller viktigste argumentet for akademisk frihet er at den bidrar til å skape og opprettholde en *selvstendighetskultur* som motvekt mot en tiltakende *konformitetskultur* i vestlige samfunn (Dworkin, 1996). Dette synspunktet ble fremført for 25 år siden, men har på ingen måte tapt sin aktualitet. En måte å tematisere mulige trusler mot forskeres ytringsfrihet på, kan være å spørre: Har de pågående endringene både innenfor de akademiske institusjonene, i deres omverden og i interaksjonsmønstrene mellom forskningen og samfunnet bidratt til å svekke en akademisk «selvstendighetskultur» til fordel for en ekspanderende «konformitetskultur»? Kan det også tenkes at unge mennesker er i den grad sosialisert inn i en konformitetskultur før de blir studenter og eventuelt tar fatt på en forskerkarriere at deres evne til å argumentere og resonnere fritt og selvstendig i det offentlige rom er svekket?

Dette er problemstillinger som peker ut over denne rapportens rammer. Men det kan være grunn til å reise spørsmålet om summen av en rekke endringer i forskning, forskerutdanning, rekruttering, publiseringsmønster, organisasjonsformer, forskningsfinansiering og økende vekt på «mode 2-forskning» har lagt grunnen for en sosialisering (og seleksjon) av unge forskere der karriereorientering, strategisk tilpasning og konformitet i økende grad blir oppøvd og belønnet, mens selvstendighet og kompromissløs intellektuell ærlighet står i fallende kurs. Vi har ikke kunnskapsgrunnlag for å påstå at det er slik, men spørsmålet fortjener oppmerksomhet både i form av forskning og debatt.

Særlig i USA har enkelte forskere og kommentatorer også pekt mot mer generelle trekk ved kulturutviklingen og oppdragelsen av barn og unge for å forklare hvorfor studenter synes å

være stadig dårligere rustet til å tåle meningsbrytning og kritikk, er hypersensitive overfor andres oppfatning av dem, påberoper seg å være krenket for den minste ting, og krever et læringsmiljø og et språk renset for alle «krenkende» elementer (f.eks. Lukianoff & Haidt, 2018). I hvilken grad dette synspunktet har gyldighet i dagens Norge, er vanskelig å vurdere, men også i norsk kontekst mener kritikere å se tendenser til det Lukianoff og Haidt kaller *coddling* (forkjæling) av barn og unge, både i privatsfæren og på samfunnets fellesarenaer

Dworkins argument for akademisk frihet: at den bidrar til å opprettholde en «selvstendighetskultur» som motvekt mot en tiltakende «konformitetskultur» i samfunnet, artikulerer det vi i kapittel 2 kalte det liberal-demokratiske perspektivet på akademisk frihet. Et mulig synspunkt på den akademiske ytringsfrihetens og ytringskulturens vilkår i den aktuelle situasjonen er at den kan komme i klem fra to kanter. På den ene siden taper forskningen noe av sin autonomi når styringstrykket ovenfra og utenfra øker, styringen av universitetene avkollegialiseres den skal integreres i samfunnet, når, og når styringstrykket ovenfra og utenfra øker. Fra den andre siden søkes autonomien sikret ved en forsterket, internasjonalisert profesjonalisering som tendensielt medfører at vitenskapelig ansatte blir spesialister som legitimt kan uttale seg bare om det de har forsket på. Slik snevres rommet for deres legitime offentlige ytringer som forskere og akademiske lærere inn, og derved også deres rolleforståelse.

I en situasjon der «det akademiske er blitt alminnelig», populistiske strømninger er på fremmarsj, og påstander om ideologisert forskning florerer ikke minst på sosiale medier, er det gode argumenter for at universitets- og høgskoleansatte bør utvise et profesjonelt «ytringsansvar» når de uttaler seg offentlig i embets medfør. Å prøve å gi subjektive oppfatninger faglig troverdighet ved bruk av akademiske titler kan, som blant andre Olav Gjelsvik har påpekt (se kapittel 2), undergrave tilliten til akademia og dermed den akademiske friheten. Men den motsatte ytterlighet, at forskeren utelukkende blir spesialist, vil berøve offentligheten viktige perspektiver og innsikter. Dessuten ligger det i universitetets tradisjon at professorer og andre vitenskapelige ansatte ikke bare er spesialiserte forskere, men også lærere som skal tilegne seg og formidle et bredere kunnskapsfelt og større perspektiver. Tendensen til at vitenskapelig ansatte i UH-sektoren ensidig betraktes som forskere, og ikke som kombinerte forskere og lærere, snevrer inn perspektivet på deres ytringsfrihet og offentlige rolle på en uheldig måte.

Den svenske statsviteren Sverker Gustavsson tar til orde for å kombinere to perspektiver i forsvaret for akademisk frihet som han hevder i for liten grad har «funnet hverandre» i den

aktuelle debatten om styring av universiteter og høgskoler. Det ene perspektivet er det liberale: at akademisk frihet er en forutsetning for politisk frihet, demokrati og en fri offentlig meningsdannelse. Det andre er profesjonsperspektivet: at akademisk frihet er en nødvendig betingelse for vitenskapelig sannhetssøken. I den situasjonen universitetene nå befinner seg i, skriver Gustavsson, er det avgjørende at «strävan etter professionalism försiggår inom den ram som den akademiska liberalismen föreskriver. Det vill säga att det inte er 'chefen' som bestämmer, utan seminariekulturen» (Gustavsson, 2016, s. 163 ff, 168). Et liknende syn på forholdet mellom et liberal-demokratisk og et profesjonsorientert perspektiv på akademisk frihet og ytringsfrihet har ligget til grunn for denne rapporten.

9 Vedlegg: Debatter om akademisk frihet i Danmark, Sverige og Norge

9.1 Dansk kulturkamp og forskningsdebatt

> Jeg har faktisk den opfattelse, at det at sætte dagsordenen i værdidebatten ændrer samfundet meget mere end de der lovgivningsændringer. Nu taler jeg kultur i bred forstand: Det er udfaldet af kulturkampen, der afgør Danmarks fremtid. (Anders Fogh Rasmussen, Weekendavisen 17.1.2003.[60])

Den danske offentligheten har gjennom hele 2000-tallet vært preget av den såkalte *kulturkampen*, eller *verdikampen*, initiert av tidligere statsminister Anders Fogh Rasmussen (V). Debatten startet for alvor etter et oppslag i Weeekendavisen i januar 2003, men allerede i 1993 beskrev Fogh Rasmussen den forestående kulturkampen i boken *Fra socialstat til minimalstat***.** Ifølge Kurrild-Klitgaard (2011) var kulturkampen i utgangspunktet hovedsakelig et forsvar for tradisjonelle liberale politiske verdier knyttet til offentlig styring, forvaltning og personlig frihet. Allerede høsten 2003 ble imidlertid den danske deltakelsen i invasjonen av Irak begrunnet ut fra et ønske om å aktivt forsvare danske og vestlige verdier. Videre utover 2000-tallet skjedde det et tydelig skifte i debatten, og *kulturkampen* fikk et mer generelt verdipolitisk preg. Dette innebar blant annet et langvarig offentlig oppgjør med venstresiden og 68-generasjonens hegemoniske verdier og innflytelse på politikk og offentlig debatt (Mylenberg og Steensbeck, 2009).

Kritikken var spesielt tydelig på innvandringsfeltet, og mens innvandrertette bydeler ble beskrevet som *parallellsamfunn* styrt av egne moralske og religiøse regler, vokste det fram en økende politisk oppmerksomhet og interesse for de virkelige «danske verdier» og «dansk kultur». Dette resulterte blant annet i Danmarks kulturkanon (kulturkanonen), som ble lansert av daværende kulturminister Brian Mikkelsen, høsten 2004.[61] Kulturkanonen skulle fungere som «en introduktion til den danske kulturarv og udgangspunkt for videre lesning og debat».[62] Danske imamer betraktet imidlertid kulturkanonen som et av flere bevis på den islamofobiske stemningen i den danske regjeringen. Denne kritikken fikk også tilsynelatende bredere støtte etter at kulturministeren på et tidspunkt omtalte kulturkanonen som et viktig vern mot enkelte minoriteters «middelalderlige normer og udemokratiske tankeganger».[63] Uttalelsen medførte at kulturarbeidere som hadde jobbet med prosjektet, truet med å trekke seg fra arbeidet, og ministeren beklaget til slutt «inntrykket uttalelsene hadde skapt». Utvalget fullførte deretter

[60] 24813-Artikeltekst-57517-1-10-20161122 (3).pdf
[61] Kulturkanon | lex.dk – Den Store Danske
[62] Kulturministeriet: Kulturkanon (kum.dk)
[63] Løs kanon (dagbladet.no)

arbeidet under parolen: «Kulturkanonen skal ikke politiseres og blandes inn i samfunnsdebatten.» Men da karikatursaken eksploderte i 2005, gikk kulturministeren ut og proklamerte at han stod 100% inne for sine tidligere utsagn.

Konflikten på kulturfeltet nådde en ny topp høsten 2020, da en byste av Kong Frederik V ble kastet på sjøen under en antirasistisk aksjon. Gruppen *Anonyme Billedkunstnere* og en instituttleder ved det Danske Kunstakademis Billedkunstskoler hadde stjålet bysten fra akademiets festsal i solidaritet med ofrene for den danske kolonialismen. Aksjonen fikk massiv medieoppmerksomhet. Ifølge kunstkritikk.no ble aksjonen fra deler av høyresiden kritisert for å importere amerikanske ideer og for å være et uttrykk for «identitetspolitikkens intolerante tankegods».[64] Aksjonen var medvirkende til at kulturminister Joy Mogensen iverksatte en granskning av undervisningen, studiemiljøet og organisasjonsstrukturen på Kunstakademiet. I forkant av aksjonen hadde imidlertid professorene ved akademiet erklært sin mistillit til rektor Kirsten Langkildes ledelse. Langkilde ble blant annet beskrevet som autoritær og uklar og fikk også kritikk for å ikke *gjenspeile bevegelser i samtidskunsten eller studentenes behov.* Det danske kulturministeriet svarte på mistillitserklæringen ved å innlede en rekke møter mellom rektoren og de ansatte. Møtene resulterte i at kulturminister Joy Mogensen konkluderte med at det var «behov for nye krefter», og Langkilde ble avskjediget.[65]

Akademia er og har vært en viktig arena i kulturkampen, og forskerforum.dk går så langt som å beskrive dansk forskning som «en værdipolitisk kampplads»[66]. Politiske miljøer på høyresiden har kritisert både hele forskningsfelt og enkeltprosjekter for å være *uvitenskapelige og politiske.*[67] Det er spesielt kjønns- og identitetsforskning og minoritetsstudier som har blitt rammet av kritikken. Morten Messerschmidt fra Dansk Folkeparti og Henrik Dahl fra Liberal Alliance har beskrevet forskningen innen disse områdene som «antividenskabelig pseudoforskning». Blant annet kritiseres tildelingen av en doktorgradsstilling til «tykaktivisten» Dina Armlund og hennes forskning på «tykkfobi» for å ha lite med vitenskap å gjøre.[68]

---

[64] https://kunstkritikk.no/ringe-i-vandet/
[65] https://kunstkritikk.no/mistillid-til-kunstakademiets-rektor-i-kobenhavn/
[66] Forskning med eller uden holdninger? (forskerforum.dk)
[67] https://uniavisen.dk/forskere-den-politiske-offensiv-mod-pseudoforskning-er-fordomsfuld-og-farlig/
[68] https://www.dr.dk/nyheder/politik/kontroversiel-tykaktivist-faar-kritik-phd-om-tykfobi-det-er-pseudovidenskab

En av de store enkeltsakene som virkelig har bidratt til å sette grensene mellom forskning og politikk på dagsordenen er utgivelsen av rapporten *Magt og (m)ulighed: Mellem ulikhedsstrukturer og æreskultur* (2020).[69] Rapporten ble bestilt for å følge opp daværende integrationsminister Inger Støjbergs ønske om å ta et «endeligt opgør» med berøringsangsten overfor «social kontrol i indvandrermiljøer»[70] (Regeringen, 2016). Resultatet levde imidlertid ikke opp til forventningene. Rapporten, skrevet av to forskere ved Roskilde Universitet (RUC), ble fjernet fra ministeriets hjemmeside, og forskernes invitasjon til å snakke om sosial kontroll i departementet ble trukket tilbake. Ifølge Udlændinge- og integrationsminister Mattias Tesfaye skyldtes dette at rapporten «kunne så tvivl om regeringens politik, da den blandt andet anbefalede koran- og islamundervisning».[71] Avgjørelsen ble raskt beskyldt for å være et utslag av politisk sensur og en krenkelse av forskningsfriheten.[72] Kritikken av rapporten fikk imidlertid også støtte fra akademisk hold. To sosialantropologer, forfattere av boken *Æresrelateret social kontrol: teori og praksis i socialt arbejde* (Danneskiold-Samsøe et al. 2019), hevdet at rapporten var problematisk fordi den ikke tok forskningsoppdraget på alvor:

> Når politikerne – Tesfaye og andre – ikke mener at kunne bruge rapporten til noget, skyldes det sandsynligvis, at den ikke tager æresrelateret social kontrol alvorligt og derfor ikke kan sige noget fornuftigt om det problem, som mange er underlagt. Forventningerne – som vel er meget rimelige – har været at få resultater og anbefalinger, der ville kunne bruges til at styrke etniske minoritetsunges muligheder for at gøre op med æresrelateret social kontrol og gøre brug af deres demokratiske rettigheder. I stedet får man en rapport, der advokerer for fromme kvinder, der har valgt den rette islam, den rette vej.
>
> Der er altså ikke tale om nogen form for politisk censur. Derimod er der tale om politisk forskning, der gør æresrelateret social kontrol til en politisk konstruktion uden reel forankring i virkeligheden.[73]

Debatten om forholdet mellom politikk og forskning ble deretter ytterligere tilspisset utover vinteren og våren 2021, blant annet i etterkant av et blogginnlegg i *Jyllands-Posten* og en artikkel i *Weekendavisen*. I blogginnlegget betegner en konservativ kommentator forskningen

---

[69] https://forskning.ruc.dk/da/projects/magt-og-mulighed-mellem-ulighedsstrukturer-og-%C3%A6reskultur
[70] Valuta for Støjbergs penge | Weekendavisen
[71] https://www.forskerforum.dk/magasinet/2020/339/minister-fjerner-omstridt-integrationsrapport
[72] S-ordfører: "Rapport var næppe blevet bestilt, hvis man havde kendt resultatet" (forskerforum.dk)
Professor: Ministers makulering af RUC-rapport kan være ulovlig (akademikerbladet.dk)
Forstå konflikten: Hvorfor er forskerne og politikerne sure på hinanden? - politiken.dk
[73] Valuta for Støjbergs penge | Weekendavisen
https://www.forskerforum.dk/debat/politisk-censur-eller-politisk-forskning

ved fire danske forskningssentre som «racistisk forskning», «holdninger, der skaber had» og «venstreorienteret politisk ekstremisme». Reportasjen i *Weekendavisen* handlet om en vitenskapelig konferanse i *The Nordic Migration Research*, der en workshop om norske Rahma Vetlesdatter Søviks doktorgradsprosjekt ble omtalt.[74] Reportasjen i *Weekendavisen* førte til at prosjektet senere ble diskutert i TV-programmet *Deadline*,[75] og forskningsministeren kritiserte dessuten doktorgradsprosjektet i et intervju med *Kristeligt Dagblad*.[76]

Deretter fulgte en tilspisset debatt anført av Morten Messerschmidt, medlem av Folketinget og nestleder i Dansk Folkeparti. Messerschmidt henvendte seg blant annet direkte til forskningsministeren fra sosialdemokratene med spørsmål om hva ministeren ville gjøre for å sikre akademia mot politiserende forskning:

> Hvordan vil ministeren sikre at politiserende og aktivistiske dagsordener, der skaber had til og tvivl om vores samfundsstrukturer, ikke sniger sig ind på universiteterne under dække af forskningsfrihed og armslængdeprincippet?[77]

Saken kulminerte da det danske Folketinget 1. juni 2021 vedtok en erklæring der det blant annet heter:

> Folketinget har den forventning, at universiteternes ledelser løbende sikrer, at selvreguleringen af den videnskabelige praksis fungerer. Det vil sige, at der ikke forekommer ensretning, at politik ikke forklædes som videnskab, og at det ikke er muligt systematisk at unddrage sig berettiget faglig kritik.[78]

Vedtaket ble møtt med opprop fra flere tusen forskere i danske medier, som hevdet at vedtaket var et angrep på forskningsfriheten og at forskere ble «intimideret og chikaneret i en sådan grad, at flere er blevet sygemeldt».[79] Så mens deler av høyresiden frykter at venstredominansen i akademia og venstresidens *identitetspolitik* er et hinder for forskningsfriheten, mener mange danske forskere at det harde debattklimaet fører til

---

[74] Hvidensproduktion | Weekendavisen (bak betalingsmur). Artikkelen refereres til her: Forskere er rystede over politiske angreb og Twitter-vrede (akademikerbladet.dk)
[75] https://www.dr.dk/drtv/se/deadline_-naar-forskningen-politiseres_241633
[76] https://www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/forskningsminister-det-er-ikke-forskeres-opgave-missionere- eller-lave-politisk-aktivisme
Norsk forsker i hard politisk forskningsstrid i Danmark (khrono.no).
[77] Politikerne ber universiteter sikre at «politikk ikke er forkledd som vitenskap» (khrono.no)
[78] https://www.ft.dk/samling/20201/vedtagelse/v137/index.htm
[79] https://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art8234438/Vi-bliver-intimideret-og-chikaneret-i-en-s%C3%A5dan-grad-at-flere-er-blevet-sygemeldt

selvsensur og frykt og at angrep på forskningsfrihet er blitt mainstream. Det hevdes at kvinner er spesielt utsatt for hets og trusler, og at unge forskere oppfordres til å unngå kontroversielle felt som kjønnsforskning.[80] «Det er ikke identitetspolitik, der truer forskningen. Det er højrefløjen og pengeinteresser», konkluderte Mathias Hein Jessen ved Copenhagen Business School (CBC) i et innlegg i *Information*.[81]

Ifølge Danbolt & Schmidt (2021) innrammes mediedebattene om «identitetspolitikk» og forskningsfrihet etter hvilke fagfelt det er snakk om. Mens de fleste danske mediene hevder at det er et demokratisk problem når politikerne har blandet seg i klimaforskningen, blir ikke forskning på kjønn, migrasjon og rasisme forsvart på samme måte. I en situasjon preget av det Danbolt og Schmidt beskriver som «intensiverte angrep på forskningsfriheten», etterlyser de større solidaritet mellom forskere på tvers av ulike forskningsfelt, men hevder at mange år med nedskjæringer på utdanningsfeltet har gjort forskere til «friksjonsfrie entreprenører».

Den politiske motstanden mot kjønns-, migrasjons- og rasismeforskningen i Danmark kan sammenlignes med lignende internasjonale hendelser.[82] I sitt innlegg i debatten i Folketinget trakk Messerschmidt og Dahl selv linjer til Frankrike, der den franske ministeren for høyere utdanning, Frédérique Vidal, i februar 2021 annonserte at hun ville be den offentlige forskningsinstitusjonen CNRS om en gjennomgang av all forskning ved universitetene for å skille mellom «hva som er akademisk forskning og hva som er aktivisme og meninger».[83]

Det er imidlertid to store skandaler knyttet til næringsinteresser og oppdragsforskning, den såkalte *oksekødsrapporten* og *gyllegate*/*kvælstofsagen*, som virkelig har satt akademisk frihet og akademiske rettigheter på det politiske sakskartet i Danmark.

I forbindelse med *gyllegate*[84] måtte daværende landbruksminister Eva Kjer Hansen (V) gå av i februar 2016, etter at det ble avslørt at myndighetene hadde manipulert resultatene av en

---

[80] https://www.altinget.dk/forskning/artikel/victoria-velasquez?SNSubscribed=true&ref=newsletter&refid=altinget-dk-forskning-168&utm_campaign=Altinget%20DK%20-%20Forskning&utm_content=Altinget%20DK%20-%20Forskning&utm_medium=e-mail&utm_source=nyhedsbrev
https://www.akademikerbladet.dk/aktuelt/2021/marts/forskere-er-rystede-over-politiske-angreb-og-twitter-vrede
[81] Det er ikke identitetspolitik, der truer forskningen. Det er højrefløjen og pengeinteresser | Information
[82] https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/06/europe-far-right-target-gender-studies/591208/
[83] https://www.ft.dk/samling/20201/forespoergsel/F49/BEH1-124/forhandling.html Hun vil granske «islam-venstre» på universitetene. Det har skapt storm (khrono.no)
[84] 'Gylle' er en blanding av husdyrs avføring og urin som brukes som gjødsel i landbruket, og som fører til store utslipp av nitrogen («kvelstoff»).

studie utført av forskere fra Aarhus Universitet.[85] Beregningene ble brukt til å overbevise både Folketinget og offentligheten til å tro at «miljøet gik i plus» til tross for at bøndene fikk tillatelse til økte utslipp av nitrogen. Dermed ble regjeringens nye landbrukspakke vedtatt. Ifølge forskerforum.dk var det bruk av ulovlige kontrakter hos Miljøstyrelsen, som muliggjorde skandalen. Et krav om ubetinget taushetsplikt, samt bestemmelser knyttet til opphavsrettigheter, innebar at forskerne fra Aarhus Universitet ikke fikk anledning til å offentliggjøre sin opprinnelige rapport før landbrukspakken ble vedtatt. Forskerne var også avskåret fra å varsle om de kritikkverdige forholdene. Kontrakten åpnet dessuten for at Miljøstyrelsen, som oppdragsgiver, nærmest kunne bruke forskningsresultatene som den selv måtte ønske: «…på enhver måde at anvende det materiale ... der er udarbejdet og erhvervet … herunder ved bearbejdelse og anvendelse i anden form og sammenhæng».[86] Forskerforum hevder at flere offentlige instanser har benyttet seg av lignende ulovlige forskningskontrakter i samarbeid med universiteter og forskningsinstitutter over mange år.

I den såkalte *oksekødrapporten* konkluderte forskere ved Instituttet for Agroøkologi ved Aarhus Universitet med at alkohol, kaffe og godteri er større klimasyndere enn storfekjøtt. Rapporten ble kritisert av eksterne forskere for tvilsom metodebruk, blant annet fordi det påståtte lave utslippet fra storfekjøttproduksjonen skyldtes at kjøttet ble definert som et biprodukt av melkeproduksjon. Rapporten ble skrevet på oppdrag fra landbruksorganisasjonen Landbrug & Fødevarer, som også selv hadde skrevet deler av rapporten, samt valgt tittel og bilde til forsiden. Rapportarbeidet var dessuten støttet med nærmere en halv million kroner fra Kvægafgiftsfonden, som har som formål å styrke dansk storfekjøttproduksjon.[87] Avsløringene av samrøret mellom forskning og lobbyvirksomhet gjorde at lederen av Institut for Agroøkologi (DCA) ved Aarhus Universitet trakk seg «efter aftale» med universitetet. Senere gjennomgikk universitetet 55 rapporter skrevet av DCA de siste fem årene. I 43 av de 55 rapportene fant universitetet feil og mangler. Universitetet beskriver det som «mindre rettelser og tilføjelser» spesielt knyttet til utilstrekkelig beskrivelse av finansieringen av forskningen, samt utydelig beskrivelse av eksterne parter og deres rolle og bidrag. Tre rapporter hadde dessuten mer alvorlige mangler.[88]

---

[85] Eva Kjer Hansen trækker sig som minister - TV 2
[86] DM-formand: Loven skal sikre forskningsfriheden bedre (forskerforum.dk)
[87] https://www.information.dk/indland/2019/08/landbruget-betalte-rapport-gjorde-oel-kaffe-slik-stoerre-klimasyndere-oksekoed?lst_srs
Information Aarhus Universitet brød loven i oksekødssag og dækkede over det med falsk forklaring | Information
[88] Efter oksekødsrapport: Aarhus Universitet finder fejl og mangler i 34 ud af 55 rapporter (forskerforum.dk)
Oksekødsrapport ikke alene: AU finder alvorlige fejl i yderligere 3 rapporter

Situasjonen kan beskrives som en konsekvens av det presset mange danske forskere gjennom flere år har opplevd i møtet med offentlige og private oppdragsgivere.[89] Flere undersøkelser har avdekket at forskere har følt seg tvunget til å endre, utsette eller ikke offentliggjøre resultater.[90] Det er spesielt forskere som arbeider på oppdrag fra departementer og direktorater som mener de har vært utsatt for denne typen press. I underkant av hver femte forsker som har levert forskning til offentlige myndigheter, har kjent seg presset av oppdragsgiveren, ifølge rapporten *Forskningsfrihed på danske universiteter* (2020).[91] Forskerne som deltok i undersøkelsen, mener også at oppdragene fra offentlig sektor gjerne blir utformet slik at det kun er mulig å konkludere med «politisk opportune resultater». Mens flertallet av forskerne opplever støtte fra nærmeste leder i saker som handler om akademisk ytringsfrihet, mener bare 35 prosent at lovgivningen sikrer deres forskningsfrihet i tilstrekkelig grad.

Etter *oksekødrapporten* tok imidlertid interesseorganisasjonen *Danske universiteter* og Uddannelses- og Forskningsministeriet initiativet til et utvalg som skulle formulere nye retningslinjer for oppdragsforskning og rådgivning. Arbeidet, som har vært ledet av Henrik Wegener, rektor ved Københavns Universitet, har resultert i *Principper og anbefalinger for forskningsbaseret samarbejde og rådgivning (2021).*[92] Hensikten er å skape

> en fælles rettesnor for det eksterne samarbejde – uanset institutionelt tilhørsforhold, forskningsområde eller forskningstraditioner – men bør læses og fortolkes i sammenhæng med den etablerede praksis inden for de enkelte forskningsområder. Papiret lægger sig i forlængelse af en række væsentlige dokumenter og regler på området, herunder Universitetsloven, den danske kodeks for integritet i forskning, databeskyttelsesforordningen og suppleres af universiteternes egne institutionelle retningslinjer samt internationale regler og vejledninger. Papirets principper og anbefalinger skal læses og fortolkes i forlængelse af gældende lovgivning (s. 6).

og videre:

> I den danske kodeks for integritet i forskning fremhæves tre grundlæggende principper, der bør gennemsyre alle faser i forskningen: ærlighed, gennemsigtighed og ansvarlighed. Dette gælder også for det eksterne samarbejde. Derudover er der tre yderligere principper, som skal være i fokus, når man indgår i forskningsbaseret

[89] Kronikk: Forskningsfriheden i dansk sektorforskning under pres | Forskningspolitikk (fpol.no)
[90] https://omnibus.au.dk/arkiv/vis/artikel/ny-rapport-om-forskningsfrihed-paa-aarhus-universitet-forskere-bliver-udsat-for-pres-ogsaa-fra-leder/
[91] https://dm.dk/media/37739/2020-01-forskningsfrihed.pdf
[92] https://dkuni.dk/wp-content/uploads/2021/02/principper-og-anbefalinger-for-forskningsbaseret-samarbejde-og-radgivning-online.pdf

> samarbejde og rådgivning med eksterne parter: forskningsfrihed, uvildighed [uhildethet] og armslængde (s. 10).

Anbefalingene omfatter retningslinjer knyttet til kontrakter, datainnsamling og kvalitetssikring av resultatene, men også forskernes ytringsfrihet i forbindelse med publisering og formidling av resultater:

> Det kan hænde, at andre parter udlægger forskningens eller rådgivningens resultater eller konklusioner unøjagtigt i den offentlige debat – fx ved at fokusere på en delmængde af det samlede resultat. Jf. første punkt i Danske Universiteters syv pejlemærker for god forskningskommunikation, bør forskeren i den forbindelse fremme en retvisende forståelse af de faktuelle forhold både i resultaterne og forskningen bag (s. 29).

Til tross for nye retningslinjer er det imidlertid stadig uklarheter knyttet til danske forskeres rettigheter til egne data. Dette kom blant annet fram i forbindelse med prosjektet *Familien på vej – Helhedsorienteret indsats for udsatte familier i Jammerbugt Kommune*, som er støttet med 11 millioner av A.P. Møller Fonden. I dette tilfellet hevder *forskerforum.dk* at forskere ved Aalborg Universitet (AAU) er fanget i en juridisk gråsone, hvor det er usikkert om de har rettigheter til egne forskningsdata og under hvilke betingelser dataene kan inngå i vitenskapelige artikler.[93] Usikkerheten er oppstått til tross for de nye retningslinjene, som nettopp fastslår «… at forskningsresultater altid kunne publiceres i henhold til gældende principper for videnskabelig publicering» – også i de tilfellene der det er snakk om samfinansiert forskning eller oppdragsforskning utført for danske myndigheter.[94]

9.2 Sverige: Selvsensur og passive ledere?

Dialogen mellom akademia og det svenske samfunnet trues ifølge Heuman, Sandström og Widmalm (2020) av markedsstyring og politisering på den ene siden og av «ängslig självsensur» og fragmentering på den andre siden. De hevder at økende markedsstyring har gjort forskningen mindre motstandsdyktig mot påvirkning fra politisk hold og mektige lobbygrupper, samtidig som politiseringen fører til økende akademisk selvsensur knyttet til omdiskuterte temaer, som for eksempel innvandring og integrasjon. Denne selvsensuren er blant annet et resultat av at forskere som uttaler seg på tvers av politiske trender har blitt offentlig anklaget for å være inkompetente. Dette skjer parallelt med at den mediale offentligheten, representasjon og symbolske utspill har fått større betydning. Heuman,

[93] https://www.forskerforum.dk/magasinet/2021/346/ekspert-det-burde-aau-virkelig-ikke-have-skrevet-under-paa
[94] https://dkuni.dk/wp-content/uploads/2021/02/principper-og-anbefalinger-for-forskningsbaseret-samarbejde-og-radgivning-online.pdf

Sandström og Widmalm (2020) hevder at den nye akademiske engsteligheten også må sees i lys av de faktiske tilfellene der forskere og andre har blitt anklaget for å bruke gale begreper eller beskrivelser for eksempel knyttet til kjønn, etnisitet eller religion, og deretter har blitt stemplet som intolerante i offentligheten. Ifølge forfatterne har disse mediesakene også avdekket en passivitet hos ledere i akademia, som enten har holdt seg tause, eller har valgt studentenes side i konflikter der egne ansatte og studenter har vært uenige.

En panelsamtale mellom studenter og ansatte ved masterprogrammet i arkiv, bibliotek og museer (ABM) ved Uppsala universitet vinteren 2019, viser hvor følsomt språk kan være i svensk akademia. Studentene stilte spørsmål om søk knyttet til rase i gamle arkiver og fikk svar fra blant annet Inga-Lill Aronsson, lektor i museums- og kulturarvsvitenskap. Aronsson fortalte først studentene om «… pedagogiska aspekter i mötet med besökare inom ABM-sektorn, och sa att studenterna skulle söka på det aktuella ordet. Sedan sa jag: 'Låt oss ta det kontroversiella ordet', och gjorde misstaget att uttala hela n-ordet. Jag tänkte i termer av klassifikation och gamla katalogsystem.»[95]

Denne språkbruken medførte en klage fra en gruppe studenter til instituttets ledelse. Studentene mente n-ordet var irrelevant i sammenhengen, og at Aronsson ikke burde bruke ordet ettersom hun hverken er «svart eller rasifierad». Deretter skjøt debatten fart i svenske medier. På den ene siden har vitenskapelig ansatte støttet Aronsson og kritisert den økende «normstyrningen inom akademin». På den andre siden hevdes det at marginaliserte og diskriminerte grupper endelig blir hørt og tatt på alvor i et system som i liten grad har vært villig til å anerkjenne egen makt og privilegier. Studentene på sin side har villet ha seg frabedt anklager om å representere en *kränkthetskultur*. De hevder de ikke er lettkrenkte, men snarere bevisste på egne rettigheter.[96]

Flere lignende saker har vært omtalt de siste årene. En forelesning om seksuelle rasistiske stereotyper på masterstudiet i sexologi ved universitetet i Malmö, fikk landsdekkende oppmerksomhet da en gruppe studenter anklaget foreleseren for å reprodusere rasisme.[97] Filmprofessor Mariah Larsson skal etter sigende ha vist fram filmklipp som inneholdt «…allt från yellow- och blackfaces till underdåniga thailändskor och välhängda svarta män. N-ordet

[95] https://universitetslararen.se/2019/12/18/studenter-reagerade-starkt-pa-n-ordet/
Lektor anmäld för användning av N-ordet - Studio Ett | Sveriges Radio
[96] https://universitetslararen.se/2019/12/18/studenter-reagerade-starkt-pa-n-ordet/
[97] Rasismbråk skakar Malmö universitet | SVT Nyheter Sexologer hotas med "disciplinära åtgärder" efter stormig föreläsning om rasistisk porr – Sydsvenskan

ska ha yttrats vid upprepade tillfällen.» [98] Professoren svarte selv på kritikken i et leserinnlegg, som ble trykket i flere svenske medier:

> Hur skall vi lära oss att identifiera och analysera olika stereotyper om vi aldrig får se dem? Att utplåna dem ur akademiska sammanhang – där syftet är att man skall kontextualisera och analysera – betyder ju inte att de försvinner, att den historia som har producerat dem försvinner, eller att effekterna av dem försvinner.[99]

I Lund ble en foreleser i psykologi fjernet etter at flere studenter reagerte på temaet *«Var är pappa? – En utforskande konferens om individens, gruppens och kollektivets förhållande till kön, makt och ledarskap»*. Ifølge *Lundagård*, studentavisa ved Lunds Universitet, skal flere kvinnelige studenter ha opplevd temaet som sexistisk. En lesbisk student hevdet temaet var ekskluderende og homofobt, og kurset skal ha fremkalt angst og depresjoner. Kurset har også tidligere vært omstridt, men samtidig blant de best likte kursene på psykologutdannelsen.[100]

Som tidligere nevnt, hevder Heuman, Sandström og Widmalm (2020) at konflikter mellom studenter og vitenskapelig ansatte er preget av passive ledere, eller at lederne støtter studentene. Det sistnevnte eksemplene fra Lund synes å illustrere manglende solidaritet med egen ansatt. I etterkant av paneldebatten om arkivsøk i Uppsala konkluderte instituttledelsen at det var «olämpligt att anvanda det aktuella ordet».[101] Aronsson på sin side savnet forståelse for konteksten der ordet ble brukt. Saken gikk deretter videre til universitets øverste ledelse, som opprinnelig signaliserte begrenset støtte til Aronsson, men senere markerte avstand til instituttets kritikk av henne.[102]

Filmprofessor Mariah Larsson, som ble anklaget for å fremme rasistiske stereotypier, mottok derimot umiddelbart offentlig støtte fra det ansvarlige fakultetet og instituttet. Samtidig ble det iverksatt en intern universitetsgranskning. Konklusjonen ble at universitetet hadde vist en «viss okunskap om Diskrimineringslagen», men studentene fikk ikke medhold i sine anklager om at de i løpet av prosessen hadde vært utsatt for trusler om represalier. Utfallet av granskningen ble at ansatte i framtida skal videreutdannes i diskrimineringsloven, og at

---

[98] https://app.retriever-info.com/services/archive?languageCategory=lang_SV&searchString=Mariah%20Larsson
[99] Jag ska förmedla kunskap, inte skydda studenter från obehag (sydsvenskan.se)
[100] https://www.lundagard.se/2020/01/27/hatet-mot-externatet/
[101] UU-utredningen+av+IA.pdf (squarespace.com)
[102] Universitetet behöver se över rutinerna – Upsala Nya Tidning (unt.se) https://unt.se/bli-prenumerant/artikel/er9q18oj.

studentenes krav om postkolonial teori og normkritisk ideologi på pensum etterkommes.[103] Professor i hälsa och samhälle, Sara Johnsdotter ved Malmø universitet, omtaler det hele som en *ideologisk omskolning av lärarkåren*.[104]

I en kronikk i det svenske tidsskriftet Respons, hevder imidlertid professor i statsvitenskap ved Uppsala universitet, Sten Widmalm at ikke bare vitenskapelig ansatte, men også studentene rammes av redselen for å stemples som «rasistiska, koloniala, misogyna eller cisnormativa»*:*

> Seminariet förvandlas till en plats där nyfikenhet ersätts av rädslan för att säga något fel. Det är inte svårt att hitta fler exempel på seminarier och forskningspresentationer där resultat från seriös forskning sveps åt sidan med hänvisningar till rasistiska konnotationer (se till exempel Jenni Sandström om SNS seminarium om hur studieresultaten i Sverige skiljer sig åt mellan utrikes- och inrikes födda (*Respons 2/2020*). Så här har det sett ut vid seminarier, i offentliga debatter och vid föreläsningar i tilltagande omfattning sedan början av 2000-talet, när de integrationspolitiska debatterna systematiskt började skjutas i sänk genom att debattörer och forskare kom att använda osakliga anklagelser som ren taktik (Respons, 6/2019). Sedan dess har det blivit mer allmänt accepterat att utan saklig grund rikta allvarliga anklagelser mot debattörer, politiker och forskare.[105]

Til tross for at integrasjon, rasisme og innvandring er følsomme temaer i svensk akademia, synes det likevel som om kjønnsforskningen, eller genusforskningen i større grad preger den svenske debatten om akademisk ytringsfrihet. Kjønnsforskningen har vært rammet av gjentagende angrep – verbalt, men også fysisk. *Nationella sekretariatet för genusforskning* i Göteborg mottok i 2018 en bombelignende gjenstand.[106] Dette førte til at en senere fjernet skiltene som viste hvor sekretariatet holdt til. Det høye konfliktnivået skal også ha medført at kjønnsforskere er redde for uttale seg i media, og enkelte forskere har også byttet forskningsfelt.[107] Den konfliktfylte tonen bekymrer Karin Åmossa Chefsutredare, leder for forskning og internasjonale relasjoner i SULF (Sveriges universitetslärare och forskare):

---

[103] Ny handlingsplan för undervisning om svåra samhällsfrågor | Malmö universitet (mau.se). Utredning om sexologbråket klar – ”Ord mot ord” (sydsvenskan.se)
[104] https://www.sydsvenskan.se/2021-09-28/matte-malmo-universitet-ta-sig-upp-efter-dikeskorningen
[105] http://tidskriftenrespons.se/artikel/radsla-och-radikalisering-urholkar-det-rationella-samtalet/
[106] Misstänkt bomb var inte skarp | SVT Nyheter
[107] Svenske kjønnsforskere blir truet. Måtte ta ned skilt som viste hvor de holder til. (khrono.no) (Akademisk frihet - för vem? - Lundagård (retriever-info.com), Flera genusforskare vågar inte uttala sig offentligt | SVT Nyheter

> Det som är allvarligt, och som de pekar på i debatten i Danmark, är att det skapar en form av självcensur. Att forskare undviker att gå ut offentligt med sin forskning om man får en massa skit för den.[108]

Liksom i Danmark finnes det også politisk motstand i Sverige mot deler av kjønnsforskningen. Sverigedemokraterna (SD) har foreslått å fjerne offentlig finansiering av genusforskning. På partiets hjemmeside signaliseres det en tydelig skepsis til vitenskapeligheten på dette forskningsfeltet:

> Vi värnar forskarnas akademiske frihet. Forskningen ska i huvudsak vara fri från statlig styrning, men det ska ställas hårdare krav på vetenskaplighet vid till exempel forskning inom genusområdet.[109]

Mye på grunn av truslene nettopp mot svenske kjønnsforskere, tok den svenske ministeren for høyere utdanning og forskning, Matilda Ernkrans (S) våren 2020 initiativ til at et allment prinsipp om akademisk frihet skulle innføres i høyskoleloven. Prinsippet ble senere vedtatt av Riksdagen.[110] Men myndighetene har også selv blitt kritisert for å begrense den akademiske friheten. I boka *Genusdoktrinen* (Wyndhamn og Arpi 2020), hevder forfatterne at utdanningsinstitusjonene er pålagt et kjønnsperspektiv som hindrer forskerne i å bruke de forklaringsmodellene og den litteraturen som passer best. Et kjent eksempel fra svensk offentlighet er debatten rundt statsviteren Erik Ringmar, som i 2017 fikk påbud fra instituttledelsen ved Lunds universitet om å inkludere flere kvinnelige forfattere på litteraturlisten i et kurs om 1800-tallets modernitetskritikk. Etter Ringmars oppfatning var dette vanskelig nettopp fordi kvinnene som deltok i debatten i denne perioden gjerne var tilhengere av den samfunnsendringen som fant sted. Ringmar la likevel til noen kvinnelige forfattere på pensumlisten, blant annet kjønnsteoretikeren Judith Butler, som etter hans oppfatning ikke egentlig hadde noe der å gjøre. Senere i kurset valgte han derfor å stryke de nye titlene, men da klaget studentene til instituttledelsen, som gjeninnførte kvinnene på

---

[108] https://universitetslararen.se/category/artiklar/akademisk-frihet/). Universitet kapitulerar för "rätta" åsikter - Svenska Dagbladet (retriever-info.com)
[109] Forskning - Sverigedemokraterna (sd.se)
Stoppa finansieringen av genusteori inom högre utbildning Motion 2019/20:813 av Tobias Andersson (SD) - Riksdagen
[110] När forskarna tystnar hotas demokratin - Regeringen.se

pensum, og konflikten eskalerte.[111] Det hele endte med at Ringmar avsluttet sitt engasjement ved universitetet. Ringmar utga senere boka *Befria universitäten!*[112]

I en anmeldelse av boka i det faglitterære tidsskriftet *Respons*, mente anmelderen at saken rundt Ringmar ikke burde tolkes som om Sverige var på vei inn i en tilstand av *amerikansk tribalisering*:

> …vårt egentliga och likväl ofta osynliggjorda problem är att den akademiska professionen är så försvagad. Nya styrformer och verksamhetsregimer har bidragit till att bryta ner de professionella självbilderna, fördunkla den gemensamt odlade omdömesförmågan och luckra upp den integritet som tidigare underbyggt den institutionella autonomin. Proceduren i Lund där man lät en studentrepresentant avgöra ett professionellt beslut om vad som ska sättas upp på en läslista är tyvärr inget isolerat fenomen. Ändå skyms sådana principiellt viktiga händelser alltför ofta av yvig [overdreven] kulturkrigsretorik.[113]

Svensk akademia har tilsynelatende slått tilbake mot angrepene på vitenskapelig ansattes ytringsfrihet gjennom opprettelsen av *Academic Rights Watch* (ARW), en stiftelse som selv hevder den overvåker den akademiske friheten gjennom «…att uppmärksamma försök att inskränka lärares och forskares grundläggande rättigheter som yttrande- och åsiktsfrihet.»[114] ARW har vært en tydelig stemme i tilfeller der vitenskapelig ansatte har havnet i konflikt med studenter på grunn av pensum eller begrepsbruk. I saken om bruk av n-ordet ved Uppsala Universitet gikk ARW til anmeldelse da universitets likestillingsrådgiver ble bedt om å nevne andre problematiske begreper og deretter selv uttalte ordet *hora* på svensk radio. Likestillingsrådgiveren hadde tidligere vært kritisk til Aronssons språkbruk.[115] Historiker Björn Lundberg ved universitetet i Lund kritiserte imidlertid ARW da organisasjonen nylig publiserte et *sjutrinnsprogram* for å bekjempe «identitetspolitikken» ved svenske utdanningsinstitusjoner.[116] Ifølge Lundberg har ARW

> …*pekat ut 'feminin kultur'* som det största hotet mot akademisk frihet i Sverige. Eftersom feminin kultur enligt ARW:s företrädare dessutom är ett resultat av kvinnors biologi, får det till följd att kvinnor som sådana betraktas som ett hot mot den fria –

---

[111] DEBATT: Studentmedverkan är inte utomstående inblandning – Lundagard.se
Vart är vi på väg? – Lundagard.se
Lektor kritiserar studenters krav på kvinnliga perspektiv – Lundagard.se
[112] Bokrecension: Befria universiteten! av Erik Ringmar – Lundagard.se
[113] Universitetsdebatt präglas ofta av kulturkrigsretorik - Respons (tidskriftenrespons.se)
[114] https://academicrightswatch.se/?page_id=41
[115] Uppsalas likavillkorsspecialist positivt särbehandlad: var ok att säga "hora" i radio enligt utredning » (academicrightswatch.se). ARW anmäler Uppsala universitets likavillkorssp
ecialist: uttalade själv förbjudet ord » (academicrightswatch.se))
[116] https://academicrightswatch.se/?p=4541

läs: manliga – forskningen. ARW uppvisar alla kännemärken för en grupp som söker politisera och polarisera debatten om akademisk frihet.[117]

Den tidligere nevnte Sten Widmalm, professor i statsvitenskap ved Uppsala universitet, hevder at hele det svenske politiske og akademiske klimaet preges av en flokkmentalitet «…som kan ses som resultatet av en pakt mellan sociala medier-mobbar, hård ideologisk styrning genom skattefinanserade anslag och förskrämda forskare och universitetsledare som inte annat vågar än att rätta sig efter de mest högljudda kritikerna».[118] Ifølge Widmalm finnes den samme tendensen både på høyre- og venstresiden i samfunnet. Selv om debatten går høyt, synes det likevel som om det er et stykke igjen til den todelingen mellom høyre- og venstresiden som preger den danske debatten. Da Sverigedemokraterna ble invitert til Göteborgs universitet for å snakke om sin mediestrategi, ble kritikken først og fremst rettet mot dem som ønsket å stoppe arrangementet.[119]

Flokkmentaliteten i samfunnsdebatten har imidlertid vært tydelig i løpet av pandemien. Jonas F. Ludvigsson, professor i klinisk epidemologi ved Karolinska Institutet valgte til slutt å slutte å forske på covid-19, etter trusler og hets.[120] Han hadde gjennomført en studie som viste at relativt få barn i Sverige ble syke av covid-19 under den første pandemibølgen. Resultatene ble publisert i *The New England Journal of Medicine.*[121] Etter publiseringen ble Ludvigsson møtt av hets og massiv kritikk. Kritikken inneholdt blant annet ubegrunnede påstander som at Ludvigsson stod i ledetog med svenske myndigheter.[122] Rektor ved Karolinska Institutet, Ole Petter Ottersen, rykket imidlertid raskt ut og støttet Ludvigsson. Ottersen har siden påpekt at utdanningsinstitusjonene må ta sin del av ansvaret for dagens situasjon, blant annet fordi universitetsansatte mangler opplæring i akademisk frihet.[123] En ny studie i regi av *Nationella sekretariatet för genusforskning* ved Göteborgs universitet skal nå undersøke forekomsten av hets og trakassering mot vitenskapelig ansatte.[124]

Ifølge Heuman, Sandström og Widmalm (2020) trues forskningens rolle i offentligheten også av økende internasjonalisering og spesialisering. Smale engelskspråklige forskningsartikler

---

[117] Så blev ARW den akademiska frihetens fiender (wordpress.com)
[118] http://tidskriftenrespons.se/artikel/radsla-och-radikalisering-urholkar-det-rationella-samtalet/
[119] https://universitetslararen.se/2019/12/12/kritiker-mot-sd-forelasning-fick-mediedebatten-mot-sig/.
[120] Professor quits COVID research after hostility to findings (universityworldnews.com)
[121] Open Schools, Covid-19, and Child and Teacher Morbidity in Sweden | NEJM
[122] Covid-forsker ble hetset til stillhet. Nå vil Sverige styrke akademisk frihet-lovgivning (khrono.no)
[123] Bra med uppmärksamhet kring hot och trakasserier - Ole Petter Ottersen, president Karolinska Institutet (ki.se)
[124] Hot och trakasserier mot forskare – nu ska problemet kartläggas | SVT Nyheter

bidrar lite til svensk samfunnsdebatt, samtidig som de store offentlige finansierte forskningsprosjektene i liten grad har prioritert dialog med deltakere og tilbakeføring av forskningsresultater. Forfatterne er også kritiske til universitetssektorens forskningsformidling, som i stadig større grad er styrt av voksende kommunikasjonsenheter og inngår som en viktig del av institusjonenes generelle merkevarebygging. I praksis blir dette ofte en form for forskningsformidling der takknemlige journalister tar imot ferdigskrevne pressemeldinger og skreddersydde opplegg i stedet for å sette et kritisk søkelys på forskningen.

Det økende forskningssamarbeidet mellom Kina og Sverige er et aspekt ved internasjonaliseringen som i flere runder har vært debattert i svensk offentlighet. Debatten har handlet om hvilke begrensninger et kinesisk samarbeid kan legge på svenske institusjoners ytringsfrihet og akademiske frihet, samtidig som det har vært rapportert om spionvirksomhet og tyveri av forskningsresultater ved svenske læresteder.[125] I et tilsvar til sanksjoner fra EU, ble Björn Jerdén, direktør for *Nationellt kunskapscentrum om Kina* ved Utrikespolitika institutet i Stockholm, på lik linje med flere andre internasjonale forskere nektet innreise i Kina. Ifølge kinesiske medier hadde han fabrikkert påstander om kinesisk hjernevasking og spionasje. Jerdén hevder at det er stadig vanskeligere å forske på kinesiske forhold uten innblanding fra kinesiske myndigheter, og at dette er problematisk når Kina samtidig får en stadig sterkere global posisjon.[126] I den svenske regjeringens strategi *Arbetet i frågor som rör Kina*, heter det imidlertid under «forskning och utbildning» at «ansvaret för svenskt samarbete med Kina vilar på lärosätena och det forskningsintensiva näringslivet». [127]

9.3 Norge: Et fredeligere ordskifte

> … flere av lakseoffentlighetens aktører er fremsnakkere. De sprer positivitet og glede. Dessverre finnes også refseren. Det er nesten alltid en kvinne, selv om ordskiftet er mannsdominert. Refseren er veterinær, forsker eller jobber i forvaltningen. Hun avbildes med ansiktet i alvorlige folder, på et kontor, en lab eller foran et bygg med institusjonens logo. Hun snakker om fiskevelferd og fiskehelse – det som i lakseoffentligheten oppfattes som myke verdier. Hun sier at for mange fisk dør i merdene, at termisk avlusing er skadelig, at rensefisken dør, regler må strammes. Heldigvis for de andre aktørene har ikke refseren makt. Refseren kan overkjøres. Da smiler refseren og forsikrer at det ikke finnes noen konflikt.

[125] Sveriges nya Kinastrategi måste balansera risker med fördelar – Universitetsläraren (universitetslararen.se)
Förbud mot samarbete med Kina är ingen bra lösning – Universitetsläraren (universitetslararen.se)
[126] China fights back with sanctions on academics, institute (universityworldnews.com)
[127] Arbetet i frågor som rör Kina (regeringen.se)

Utdraget er hentet fra boka *Den nye fisken. Om temmingen av laksen og alt det forunderlige som fulgte*, av forfatterne Simen Sætre og Kjetil Østli. Beskrivelsen bygger på en gjennomgang av laksenæringas bransjemedier, men det er ikke sikkert at det er enklere å være forsker på dette feltet i ordinære medier. Sætre og Østli har skrevet om laksenæringa og forskningen på oppdrettslaks for Morgenbladet og nettmagasinet Harvest gjennom flere år. De hevder at interne dokumenter fra det statlige forskningsfondet Fiskeri- og havbruksnæringens forskningsfond (FHF) viser at hundrevis av millioner til forskning fordeles uten anbud, at forskere håndplukkes, at negative forskningsresultater blir forsøkt skjult og at prosjekter går til forskere med aksjer i næringen. I en artikkel i Morgenbladet fra 2017 intervjuet Sætre og Østli forskere som hevdet at den frie forskningen på laks er truet. 20 personer uttalte seg i reportasjen. De fortalte om kolleger som hadde gitt opp, om press og brutale metoder. Når journalistene spurte hvorfor en av disse 20 ønsket å være anonym, svarte hen:

> Jeg er ikke naiv. Norge er en sjømatnasjon, og norsk sjømat er politikk. Å forske kritisk, og gå til pressen med funnet, kan skade karrieren. De som jobber med dette, får ingen forfremmelser, noen baktales eller bagatelliseres. Andre sliter med å få forskningsmidler.[128]

Norsk institutt for naturforskning (NINA) har gjennom en årrekke vært svært upopulært i deler av laksenæringa fordi instituttet gjennom forskning på de uheldige effektene av lakselus og rømt oppdrettslaks på norsk villaks har satt begrensninger for veksten i oppdrett langs kysten. Dette har medført medieoppslag om at forskere ved instituttet ikke er til å stole på og at de misbruker stillingene sine, samt utallige innlegg på sosiale medier med påstander om juks og korrupsjon i lakseforskninga (Myklebust, 2019). Administrerende direktør Norunn Myklebust i NINA, beskriver dessuten hvordan utallige advokathenvendelser og tilsynelatende hensiktsløse innsynsbegjæringer i gamle saker, opplevdes som en aksjon for å binde opp ressurser til andre oppgaver enn forskning (Myklebust, 2019).

Innenfor Norges største eksportnæring, nemlig olje og gass, har det tilsynelatende ikke vært den samme offentlige konflikten mellom forskere og næringsinteresser. Før stortingsvalget 2021 skapte det imidlertid debatt da programleder Fredrik Solvang under en TV-debatt refererte til en rapport fra konsulentselskapet Rystad Energy. Rapporten viste at det ikke vil gi noen positiv global klimaeffekt dersom en kutter i norsk olje- og gassproduksjon. Senere kom det frem at rapporten, som skulle publiseres før valget, var bestilt av lobbyorganisasjonen Norsk olje og gass. Avsløringen skapte debatt, og rapporten ble kalt et uvitenskapelig

[128] https://www.morgenbladet.no/aktuelt/forskning/2017/06/09/de-forbannede-lakseforskerne/

bestillingsverk.[129] Saken kan sees som et symptom på at forskning og forskningens legitimitet fremdeles er tungtveiende i norsk samfunnsdebatt.

Høsten 2021 skapte det også debatt da to professorer i biologi, sammen med en rekke kjente forfattere, oppfordret norske velgere til å stemme *for naturen* i stortingsvalget 2021. Oppfordringen stod på trykk i et klimaopprop i VG, der de norske politiske partiene ble rangert etter kriterier definert av Naturvernforbundet.[130] I denne rangeringen kom SV, MDG, Rødt og Venstre best ut. I midten havnet KrF og Arbeiderpartiet, og dårligst ut kom Senterpartiet, Høyre og Frp. Biologiprofessor Dag O. Hessen, som var blant avsenderne av oppropet, hevdet at den politiske anbefalingen var faglig begrunnet, og at han som forsker dessuten har en plikt til å delta i samfunnsdebatten på denne måten:

> Om vi ikke sier ifra i denne typen viktige sammenhenger, så mener jeg at vi som forskere har forsømt vår samfunnsoppgave. Jeg mener det er feil nå om forskere som jobber med denne type problemstillinger sitter musestille og tenker at min oppgave bare er å skrive artikler og undervise.[131]

Professor i kulturelt og religiøst mangfold ved OsloMet, Torkel Brekke, kritiserte imidlertid forskerne som deltok i oppropet for å bidra til polarisering og politisering av forskning. I tillegg var han bekymret for at oppropet skulle bidra til å undergrave forskningens legitimitet i deler av befolkningen som ikke stemmer på «de grønne partiene».[132]

Trusler og mediekritikk

En ny norsk studie viser at innvandrings- og integreringsforskerne, kjønnsforskerne og klimaforskerne er de som begrenser seg mest i sin forskningsformidling. Det er både frykt for en generell tabloid medielogikk, hets og trusler, karrierehensyn og at temaet er politisk kontroversielt som skaper disse begrensningene (Mangset et al., 2021). Men også innenfor medisin opplever enkelte forskningsmiljøer den offentlige debatten som svært belastende. Norske ME-forskere har trukket seg både fra forskningsfeltet og offentligheten på grunn av et generelt belastende debattklima og trusler fra personer som hevder de er talspersoner for ME-

[129] https://www.dn.no/olje/her-er-den-omstridte-rystad-rapporten-som-oljelobbyen-bestilte/2-1-1059870
https://cicero.oslo.no/no/posts/klima/siste-runde-om-den-siste-oljen
Rystad Energy: Mesteparten av norsk oljekutt vil bli erstattet – NRK Norge – Oversikt over nyheter fra ulike deler av landet
[130] Forfatterstjerner med klima-opprop: Vi har kniven på strupen! – VG
[131] Professorer gir anbefaling om hva folk bør stemme: – Må våge å si fra (khrono.no)
[132] Ut mot klimaopprop:– Bidrar til at forskningen mister sin legitimitet (khrono.no)

syke.[133] Medisinske forskere og fagmiljøer har også opplevd trusler og sjikane i forbindelse med forskning på korona. Flere av disse forholdene er politianmeldt.[134]

Utspill om tilstanden i akademia kan også oppnå høy temperatur. Juristen og folkerettseksperten Cecilie Hellestveit utløste en større debatt da hun i et Khrono-intervju høsten 2021 hevdet at andelen utenlandske forskere i enkelte fag er så stor at fagenes egenart, rolle og legitimitet i det norske samfunnet står på spill. Intervjuet var imidlertid i utgangspunktet en respons på en tidligere sak, der leder for Akademisk skrivesenter ved Universitetet i Oslo, Ingrid Straume, etterlyste flere offentlige intellektuelle.[135] Hellestveit mente et aspekt ved denne saken er at flere og flere akademiske stillinger går til utenlandske forskere, som ikke kjenner det norske samfunnet.[136] Uttalelsene medførte stort engasjement fra forskere med både norsk og internasjonal bakgrunn. Jusprofessor Mads Andenæs skrev blant annet følgende i et Facebook-innlegg: «Vårt lille miljø må kvalitetssikres og konkurranseutsettes. Fremmedhat eller fremmedfrykt kan skade forskningens kvalitet». [137]

Saken medførte dessuten at Hellestveit i en periode var uønsket som gjesteforeleser ved et masterkurs ved UiO.[138] I tillegg gikk rektor ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU), Curt Rice ut i Khrono og hevdet Hellestveit burde beklage utsagnet. Etter hans oppfatning var Hellestveits kommentarer basert på anekdoter og egnet til å spre fordommer. I en Twitter- melding signaliserte dessuten Rice tvil rundt Khronos publisering av Hellestveits utspill, før han selv uttalte følgende til nettstedet: «Jeg mener pressen bør spørre seg selv om en kommentar i en viktig debatt, som helt åpenbart er dårlig gjennomtenkt, bør publiseres.»[139] Senere beklaget Rice at han hadde antydet at Hellestveit ikke burde komme til orde med sine synspunkter.[140]

Importerte debatter i norske medier?

Innenfor det akademiske feltet har også konflikten ved Kunsthøgskolen i Oslo (KHiO), skapt overskrifter. Måns Wrange forlot stillingen som rektor ved KHiO i 2020 av hensyn til egen familie og på grunn av striden rundt rektorens eget forslag til mangfolds- og

---

[133] https://www.dagensmedisin.no/artikler/2013/04/30/trusler-skremmer-bort-me-forskere/) Betent forskning: Én forsker ga seg. En annen velger å stå i det khrono.no).
[134] https://khrono.no/helsetopper-og-forskere-har-mottatt-trusler-og-koronasjikane-under-pandemien/536067
[135] Ønsker flere akademikere som tør å være upopulære (khrono.no)
[136] Mener forskere som stikker seg fram blir uglesett (khrono.no)
[137] Bør ikke stille spørsmål ved internasjonalisering, mener jussprofessor Andenæs (khrono.no)
[138] https://khrono.no/ble-bedt-om-a-ligge-lavt-og-forsokt-fjernet-som-foreleser/626668.
[139] https://khrono.no/hun-bor-beklage-rektor-mener-norsk-forsker-sprer-fordommer-mot-akademikere-fra-utlandet/615865
[140] Jeg beklager, Cecilie Hellestveit (khrono.no)

diskrimineringsarbeid ved høyskolen.[141] KHiO var en institusjon preget av interne konflikter og misnøye allerede da Wrange overtok, men for den nye rektoren begynte bråket da tolv stipendiater skrev et brev til ledelsen og kritiserte et kunstverk av Vanessa Beecroft på skolens fellesareal.[142] Verket ble oppfattet som sexistisk og rasistisk. Wrange var imøtekommende til studentenes kritikk, men ønsket ifølge Subjekt.no en åpen debatt om hvorfor verket eventuelt burde flyttes. Senere signerte 130 av høyskolens studenter et brev hvor de kritiserte den strukturelle rasismen på KHiO, og samtidig lanserte ni krav til høyskolens ledelse. Wrange var igjen imøtekommende og lanserte forslag om «kontinuerlig internopplæring for ansatte og kurs for førsteårsstudenter i normkritikk, etikk, kjønnsbevisst og dekolonisert pedagogikk, studentrettigheter, trakasseringsloven og hva som er definert som uakseptabel oppførsel, diskriminering, krenkende særbehandling, maktmisbruk, hersketeknikker, mobbing, uønsket seksuell oppmerksomhet og seksuell trakassering».[143]

Mens Wrange selv så på sitt eget forslag om internopplæring og introduksjonskurs som en del av arbeidet med å følge likestillings- og diskrimineringsloven, mente enkelte studenter imidlertid at tiltakene var uttrykk for identitetspolitikk og en ideologisering av utdanningene ved KHiO.[144] Dette resulterte blant annet i et innlegg i Morgenbladet, der fem studenter blant annet skrev: «Vi vil ha kunnskap, ikke ideologi. Kvalitet, ikke politikk. Perspektiver, takhøyde og redelighet, ikke indoktrinering». Debatten ved Kunsthøyskolen ble også plukket opp av Aftenposten-kommentator Frank Rossavik og Dagbladet Kjetil Rolness, som begge var kritiske til Wranges håndtering av saken og «den importerte identitetspolitikken».[145]

Debatten om *avkolonialisering* skjøt fart i Norge etter at Studentenes internasjonale hjelpefond (SAIH) i 2018 tok til orde for en «avkolonisering av akademia». SAIH mente pensum og undervisning ved norske universiteter og høyskoler burde bli mer mangfoldig og hevdet at en avkolonialisering av akademia var nødvendig for å synliggjøre skjeve maktstrukturer. SAIH fikk drahjelp av avisa Klassekampen, som grep fatt i saken samme sommer. Mens professor i filosofi, Jens Saugstad, ved Universitetet i Oslo mente SIAHs utspill «oser identitetspolitikk», uttalte Kunnskapsdepartementet at de ønsket debatten velkommen. Institutt for sosiologi og

[141] Måns Wrange går av som Khio-rektor etter identitetspolitisk storm | Subjekt
[142] Her er brevet stipendiatene sendte til Khio-ledelsen om «rasistisk» kunstverk | Subjekt
[143] https://khrono.no/forst-gikk-n-rektor-sa-gikk-enda-en--det-stormer-pa-nordiske-kunsthogskoler/543217.
[144] Rektor ved Kunsthøgskolen i Oslo sier opp (khrono.no)
[145] Er identitetspolitikk virkelig i ferd med å ødelegge akademia? (agendamagasin.no)

samfunnsgeografi ved UiO kunne opplyse at man der allerede hadde startet en prosess for større mangfold på pensumlistene.[146]

Jens Saugstad skrev senere sammen med flere profilerte forskere ved UiO et leserinnlegg i Aftenposten. De hevdet at avkolonialiseringsdebatten representerer en trussel mot universitetene, og at ideene debatten representerer «… vil undergrave kunnskapstilegnelsen ved verdens universiteter».[147] Rektorer ved fire universiteter gikk derimot ut og hevdet at universitetene ikke trues av ideer utenfra og at universitetene bør være åpne for kunnskap utviklet i andre deler av verden. De samme rektorene unngikk imidlertid å snakke om «avkolonisering».[148]

Den norske debatten om scenenekt eller *no-platforming* har vært relativt begrenset. Den har likevel blusset opp med ujevne mellomrom blusset opp, blant annet da Nordiske mediedager inviterte Donald Trumps tidligere rådgiver Steve Bannon og da rektor Dag Rune Olsen åpnet for å invitere holocaustfornektere til Universitetet i Bergen. I forbindelse med sistnevnte sak ble det også brukt begreper som *safe space* og *trigger warnings*.[149] I en artikkel om *no-platforming* eller scenenekt fra 2018, fikk Klassekampen svært forskjellige synspunkter på den norske utbredelsen av dette fenomenet da de spurte to samfunnsvitere. Hannah Helseth, sosiolog og forsker ved Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress, mente *no-platforming* ikke var en utbredt trend i Norge. Hun satte no-platforming i sammenheng med de amerikanske universitetenes avhengighet av sponsorer og studentpenger:

> Foreldrene forventer at barna deres skal være beskyttet, og universitetene er redde for å miste økonomisk støtte. Amerikanske radikale studentorganisasjoner kan være irriterende, men det er vel ikke de som setter den samfunnspolitiske agendaen i USA – og i hvert fall ikke i Norge. Likevel gjøres dette til en fortelling om at identitetspolitikken tar over agendaen og ødelegger for venstresida.

Helge Rønning, professor emeritus i medievitenskap og medlem av den forrige ytringsfrihetskommisjonen, mente derimot at *no-platforming* bredte om seg. Rønning hevdet også at dette fenomenet kom fra en økende tendens til å påberope seg en rett til ikke å bli krenket, og at den hatefulle tonen på sosiale medier bidro til dette.[150]

---

[146] https://arkiv.klassekampen.no/article/20180721/ARTICLE/180729994
[147] Avkoloniseringsideologien truer universitetene | Forskere ved Universitetet i Oslo (aftenposten.no)
[148] Fire universitetsrektorer: – Universitetene trues ikke av ideer utenfra (aftenposten.no)
[149] https://khrono.no/dag-rune-olsen-holocaustfornektere-safe-spaces/olsen-far-refs-for-a-ville-invitere-holocaustfornektere-til-debatt/271770.
[150] Klassekampen | Striden om talerstolene

En kort drøfting av skandinaviske forhold

Den offentlige samtalen i Norge er tilsynelatende ikke preget av de samme uforsonlige skillelinjene som preger dansk politikk, kultur, akademia og mediehverdag. Det er rimelig å anta at den dyptgående konflikten mellom høyre- og venstresiden i Danmark er et generelt hinder for vitenskapelige ansatte som ønsker å bidra i samfunnsdebatten. Dette er tydelig blant annet innenfor immigrasjonsfeltet. Høyresiden hevder at immigrasjonsforskningen er politisert, det vil si i tråd med forskernes venstreradikale eller -liberale syn, snarere enn vitenskapsbasert. Forskerne selv rapporterer om trusler, frykt og påfølgende selvsensur. Det politiske flertallet i Danmark har reagert med å vedta en erklæring der det blant annet kreves at «politik ikke forklædes som videnskab» – et vedtak som vanskelig kan tolkes som annet enn en støtte til høyresidens kritikk. Dermed kan en være fristet til å konkludere med at høyresidens taktikk fungerer; de *politiserte* og *uvitenskapelige* immigrasjonsforskerne holder munn – og forlater attpåtil forskningsfeltet. I Sverige synes det som om genusforskningen er det forskningsfeltet som har vært mest utsatt for usaklig kritikk. Men ikke minst på grunn av truslene mot svenske kjønnsforskere tok den svenske ministeren for høyere utdanning og forskning, Matilda Ernkrans (S), våren 2020 initiativ til at et allment prinsipp om akademisk frihet skulle innføres i høyskoleloven. Prinsippet ble senere vedtatt av Riksdagen.

Også i Norge er forskere på kjønn og immigrasjon blant dem som begrenser seg mest i sin forskningsformidling. Til tross for at disse gruppene er spesielt utsatt for angrep i offentlig debatt, finner vi likevel ikke at kritikken er politisk i samme grad som den særlig er i Danmark, der enkelte politikere er sentrale aktører i de offentlige angrepene på immigrasjons- og kjønnsforskning. Påstander om politisering av forskningen har imidlertid også dukket opp i den norske debatten. Blant annet i etterkant av at to professorer i biologi gikk ut og oppfordret velgerne til å stemme *for naturen* høsten 2021. Denne saken illustrer med all tydelighet hvor vanskelig det også internt i akademia er å enes om en felles forståelse av vitenskapelige ansattes rolle og spillerom i samfunnsdebatten. Utspillene til Curt Rice i forbindelse med Hellestveits medieuttalelser underbygger dette inntrykket. Antydningen om at Khrono ikke burde publisert Hellestveits utspill, er dessuten et urovekkende signal om den generelle forståelsen av ytringsfrihetens og pressefrihetens kår i Norge fra en av landets universitetsledere.

I Danmark har det vært store skandaler knyttet til forholdet mellom oppdragsforskning og viktige nasjonale næringsinteresser. Vi har ennå ikke sett tilsvarende eksempler fra Norge. Likevel ser vi klare utfordringer knyttet til akademisk ytringsfrihet og forskning innenfor

laksenæringa. Forskere som av ulike årsaker har uttrykt seg kritisk til næringa har opplevd hard medfart i mediene både fra bransjerepresentanter og lokale myndigheter. Anklager rettet mot forskernes kompetanse og integritet utgjør en trussel mot en opplyst debatt om laksenæringas videre framtid. Når vi tar laksenæringas størrelse og betydning i betraktning, er det kanskje også overraskende at anklager om munnkurv, fordeling av forskningsmidler uten anbud og hemmelighold av forskningsresultater ikke har skapt en offentlig debatt lik den danske oksekjøttskandalen.

Selv om begreper som *identitetspolitikk, no-platforming, trigger warnings, safe spaces og avkolonialisering* også brukes her i landet, ser vi ikke det samme konfliktnivået mellom vitenskapelig ansatte og studenter som vi finner i Sverige. Konflikten ved Kunsthøgskolen i Oslo (KHiO) er i så måte et unntak. I dette tilfellet var det imidlertid snakk om en rektor som støttet flertallet av studentenes krav til endring og større mangfold. I København gikk en byste av Kong Frederik V på sjøen under en antirasistisk aksjon, men her fikk rektor Kirsten Langkilde ved det Danske Kunstakademis Billedkunstskoler sparken blant annet fordi hun ikke klarte å *gjenspeile bevegelser i samtidskunsten eller studentenes behov.*

Generelt sett indikerer gjennomgangen av skandinaviske mediesaker at debattklimaet i Norge er mer konsensupreget enn i våre naboland. Den viser også at politikerne i Norge i større grad respekterer forskningens tematiske, metodiske og teoretiske retningsvalg, til tross for en sterk interesse for å bruke forskningsresultater som belegg for politiske beslutninger. Kanskje bunner denne tilliten også i et generelt fredeligere offentlig ordskifte. Til gjengjeld kan konsensuskulturen stå i veien for et bredere kritisk og forskningsbasert debatt om forskningens forhold til norske næringsinteresser. Alt i alt er det behov for mer kunnskap på dette viktige feltet.

10 Litteratur

Aberbach, J.D., & Christensen, T. (2018) Academic Autonomy and Freedom under Pressure: Severely Limited, or Alive and Kicking?. *Public Organiz Rev* 18**,** 487–506. https://doi.org/10.1007/s11115-017-0394-2

Ahlbäck Öberg, S., Bull, T., Hasselberg, Y., & Stenlås, N. (2016). Professions under siege. *Statsvetenskaplig tidskrift*, *118*(1), 93#126.

Andersen, E. K., & Hornmoen, H. (2011). Mediating science in Norway: practices and transformations in major newspapers. *Media transformations, 5, 88–104*.

Andersson, M. (2018). *Kampen om vitenskapeligheten: Forskningskommunikasjon i et politisk betent felt*. Oslo: Universitetsforlaget.

Arpi, I., & Wyndhamn, A.-K. (2020). *Genusdoktrinen*. Stockholm: Fri tanke förlag.

Bardus, M., El Rassi, R., Chahrour, M., Akl, E. W., Raslan, A. S., Meho, L. I., & Akl, E. A. (2020). The use of social media to increase the impact of health research: systematic review. *Journal of medical Internet research*, *22*(7), e15607.

Bay-Larsen, I., Hermansen, E. A., & Bjørndal, T. G. (2019). Den menneskeskapte iskanten: Om vitenskapelig sannhetssøken og uavhengighet i en kunnskapsbasert forvaltning. *Interessekonflikter i forskning*, 131–151. Cappelen Damm Akademisk/NOASP (Nordic Open Access Scholarly Publishing).

Ben-David, J. (1968). The universities and the growth of science in Germany and the United States. *Minerva*, 7, 1–35.

Bennich-Björkman, L. (2007). Has academic freedom survived?-an interview study of the conditions for researchers in an era of paradigmatic change. *Higher Education Quarterly*, *61*(3), 334–361. doi:10.1111/j.1468-2273.2007.00358.x

Bentley, P. J., & Kyvik, S. (2012). Academic work from a comparative perspective: A survey of faculty working time across 13 countries. *Higher Education*, *63*(4), 529–547.

Bentley, P. J., Gulbrandsen, M., & Kyvik, S. (2015). The relationship between basic and applied research in universities. *Higher Education*, *70*(4), 689–709.

Bickerton, C., & Accetti, C. I. (2017a). Populism and technocracy. In *The Oxford handbook of populism*.

Bickerton, C., & Accetti, C. I. (2017b). Populism and technocracy: opposites or complements? *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, *20*(2), 186–206.

Borevi, K. (2013). Understanding Swedish Multiculturalism. In Kivisto, P. & Wahlbeck, Ö (Eds)., *Debating multiculturalism in the Nordic welfare states* (s. 140–169). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Branford, J., Grahle, A., Heilinger, J.-C., Kalde, D., Muth, M., Parisi, E. M., Villa, P.-I., & Wild, V. (2019). Cyberhate against academics. In S. K. Kehoe, A. Eva, & H. Jan-Christoph (Eds.), *Responsibility for Refugee and Migrant Integration* (s. 205–226). Berlin: De Gruyter. https://doi.org/doi:10.1515/9783110628746-015

Brox, O. (1966) *Hva skjer i Nord-Norge*? *En studie i norsk utkantpolitikk*. Oslo: Pax

Brubaker, R. (2017). Why populism? *Theory and society*, *46*(5), 357-385. doi:10.1007/s11186-017-9301-7

Byrd, W. C., Gilbert, K. L., & Richardson Jr, J. B. (2017). The vitality of social media for establishing a research agenda on black lives and the movement. *Ethnic and Racial Studies*, *40*(11), 1872–1881.

Canovan, M. (2002). Taking politics to the people: Populism as the ideology of democracy. In *Democracies and the populist challenge* (s. 25–44): Basingstoke: Palgrave.

Carlsen, B., Müftüoglu, I. B., & Riese, H. (2014). Forskning i media: forskere om motivasjon og erfaringer fra medieintervjuer. *Norsk medietidsskrift*, *21*(03), 188–208.

Carrigan, M. (2019). *Social media for academics*. London: Sage.

Chugh, R., Grose, R., & Macht, S. A. (2021). Social media usage by higher education academics: A scoping review of the literature. *Education and Information Technologies*, *26*(1), 983–999. https://doi.org/10.1007/s10639-020-10288-z

Collett, J. P. (2011). *1811-1870: Universitetet i nasjonen* (= Collett, J. P. (red.), *Universitetet i Oslos historie*, bok 1). Oslo: Unipub.

D'Alessandro, S., Miles, M., Martínez-López, F. J., Anaya-Sánchez, R., Esteban-Millat, I., & Torrez-Meruvia, H. (2020). Promote or perish? A brief note on academic social networking sites and academic reputation. *Journal of Marketing Management*, *36*(5-6), 405–411.

Danbolt, M., & Schmidt, C. U. (2021). Kampen mot 'identitetspolitikk' og angrep på forskningsfriheten: Rapport fra Danmark. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, *45*(01), 56–63.

Danneskiold-Samsøe, S, Mørck, Y., Wagner Sørensen, B. (2019) , *Æresrelateret social kontrol: Teori og praksis i socialt arbejde.* København: Akademisk forlag.

de Boer, H. Huisman, J. & Meister-Scheytt, C. (2010). Supervision in 'modern' university governance: boards under scrutiny, Studies in Higher Education, 35:3, 317–333, DOI: 10.1080/03075070903062849

Deeken, A. H., Mukhopadhyay, S., & Jiang, X. S. (2020). Social media in academics and research: 21st-century tools to turbocharge education, collaboration, and dissemination of research findings. *Histopathology*, *77*(5), 688–699.

Duarte, K., & Eide, E. (2018). Når vitenskapen skal 'ut'. *Norsk medietidsskrift*, *25*(03), 1–18.

Duffy, B. E., & Pooley, J. D. (2017). 'Facebook for academics': the convergence of self-branding and social media logic on Academia. edu. *Social media+ society*, *3*(1), 2056305117696523.

Dworkin, R. (1996). We Need a New Interpretation of Academic Freedom. Academic Freedom and the Future of the University Lecture Series. *Academe*, *82*(3), 10–15.

Eide, M., & Ottosen, R. (1994). Science journalism without science journalists: notes on a Norwegian media paradox. *Public Understanding of Science*, *3*(4), 425–434.

Eimhjellen, I., & Ljunggren, J. (2017). Kollektiv handling i digitale medier: Nye digitale skiller? Rapport 2017: 3 Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

Eimhjellen, I., & Ljunggren, J. (2018). Demokratisering av deltakelse gjennom sosiale medier. Sosial ulikhet i nordmenns digitale samfunnsengasjement. I Enjolras, B. & Eimhjellen, I. (red.), *Fra kollektiv til konnektiv handling? Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling i Norge*: 63–99. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Elken, M., Hovdhaugen, E., & Stensaker, B. (2016). Global rankings in the Nordic region: challenging the identity of research-intensive universities? *Higher Education*, *72*(6), 781–795.

Elken, M.; Maassen, P., Nerland, M., Prøitz, T. S., Stensaker, B., Vabø, A. (2020). *Quality Work in Higher Education. Organisational and Pedagogical Dimensions*. ISBN: 978-3-030-41756-7. 186 s. Dordrecht: Springer.

Evetts, J. (2003). The Sociological Analysis of Professionalism: Occupational Change in the Modern World. *International sociology*, *18*(2), 395–415. doi:10.1177/0268580903018002005

Eyerman, R., & Jamison, A. (1991). *Social movements : a cognitive approach*. Cambridge: Polity Press.

Freidson, E. (2001). *Professionalism: the third logic*. Cambridge: Polity Press.

Frølich, N., Wendt, K., Reymert, I., Tellmann, S.M., Elken, M., Kyvik, S., Vabø, A. & Larsen, E.H., (2018). Academic career structures in Europe: perspectives from Norway, Denmark, Sweden, Finland, the Netherlands, Austria and the UK. NIFU rapport 2018:4. Oslo: NIFU.

Gibbons, M. (1994). *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage.

Gornitzka Å., Maassen P., Olsen J., Stensaker B. (2007). 'Europe of Knowledge': Search for a New Pact. In: Maassen P. & Olsen J. (eds) *University Dynamics and European Integration. Higher*

Education Dynamics, vol 19. Dordrecht: Springer https://doi.org/10.1007/978-1-4020-5971-1_9

Gornitzka, Å., & Larsen, I. M. (2004). Towards professionalization? Restructuring of administrative work force in universities. *Higher Education*, 47(4), 455–471.

Grimen, H. (2008). Profesjon og kunnskap. I L. I. Terum & A. Molander (red.), *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.

Grimen, H. (2009). Profesjonslæresetenes dilemmaer. I M. Lindh (Ed.), *Vetenskap för profession*. Borås: Högskolan i Borås.

Gulbrandsen, T., Engelstad, F., Klausen, T. B., Skjeie, H., Teigen, M., & Østerud, Ø. (2002). *Norske makteliter*: Oslo: Gyldendal.

Gultvedt, A., & Bakke, K. A. (2015). *'Styring av profesjonsutdanning – det umuliges kunst?' En kvalitativ studie av betingelser for styring av politiutdanningen*. Rena: Høgskolen i Hedmark.

Gustavsson, S. (2016). Universitetens uppgift. I S. Albäck Öberg et al., *Det hotade universitetet*. Stockholm: Dialogos förlag.

Havnes, A. (2011). *Fra høgskole til universitet*. Oslo: Høgskolen i Oslo.

Heiene, G. (2002). Hvordan man som forskningsinstitusjon lever med en bekjennelsesmessig forpliktelse. *Kirke & kultur* (5/6): 469–476.

Henkel, M. (2005). Academic identity and autonomy in a changing policy environment. *Higher education*, *49*(1), 155-176.

Hernes, H. M. (1987). *Welfare state and woman power: essays in state feminism*. Oslo: Norwegian University Press.

Hestmark, G. (1999). *Vitenskap og nasjon: Waldemar Christopher Brøgger 1851–1905*. Oslo: Aschehoug.

Heuman, J., Sandström, J., & Widmalm, S. (2020). *Oumbärliga samtal: Humaniora och samhällsvetenskap i svensk offentlig debatt*. Göteborg: Daidalos.

Hofstadter, R. (1965). *The paranoid style in American politics and other essays*. New York: Knopf.

Hollinger, D. A. (1996). *Science, Jews, and secular culture: studies in mid-twentieth-century American intellectual history*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Holmboe, M. (2019). Faglig frihet for teoretikere og praktikere. *Kritisk Juss*(1), 6–17.

Hornmoen, H., Ottosen, R., Ertresvaag, S. E., & Andersen, E. K. (2014). Forskere mindre redde for medienes rampelys: Forholdet mellom forskere og journalister i et tjueårsperspektiv. HIOA-rapport 2014: 1. Oslo: HiOA.

Ingeborgrud, L., Korseberg, L., & Lyby, L. (2021). Mellom kall og karriere: Om forskeres karrierer, arbeidsbetingelser og forståelser av forskerrollen. NIFU rapport 2021:21. Oslo: NIFU.

Ingierd, H., Bay-Larsen, I. & Hiis Hauge, K., (red.) (2019). Interessekonflikter i forskning. Oslo: Cappelen Akademisk

Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: changing values and political styles among Western publics*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, N.J: Princeton University Press.

Jordan, K., & Weller, M. (2018). Academics and social networking sites: Benefits, problems and tensions in professional engagement with online networking. *Journal of Interactive Media in Education*, *2018*(1).

Kallerud, E. (2006). *Akademisk frihet : en oversikt over spørsmål drøftet i internasjonal litteratur*. NIFU Arbeidsnotat 2006: 18. Oslo: NIFU STEP.

Karseth, B. (2006). Reformer i høyere utdanning. Nye student- og lærerroller. I H. I. Strømsø, K. H. Lycke, & P. Lauvaas (red.), *Når læring er det viktigste*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.

Kehm, B., Michelsen, S. & Vabø, A. (2010) Towards the Two-cycle Degree Structure: Bologna, Reform and Path Dependency in German and Norwegian Universities. *High Educ Policy* 23, 227–245. https://doi.org/10.1057/hep.2010.7

Kierulf, A. (2017). «… en åpen og opplyst offentlig samtale» – Forskningsformidling som demokratisk ansvar. *Nytt Norsk Tidsskrift*, *34*(01), 36–50.

Klar, S., Krupnikov, Y., Ryan, J. B., Searles, K., & Shmargad, Y. (2020). Using social media to promote academic research: Identifying the benefits of twitter for sharing academic work. *PLOS ONE*, *15*(4), e0229446. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0229446

Knudsen, A. K., Omenås, A. N., Harvey, S. B., Løvvik, C. M., Lervik, L. V., & Mykletun, A. (2011). Chronic fatigue syndrome in the media: a content analysis of newspaper articles. *JRSM short reports*, *2*(5), 1–6.

Koht, H. (1912). Bonde mot borgar i nynorsk historie. *Historisk Tidsskrift*, *22*, 29–85.

Koivumäki, K., Koivumäki, T., & Karvonen, E. (2020). 'On Social Media Science Seems to Be More Human': Exploring Researchers as Digital Science Communicators. *Media and Communication*, *8*(2), 425–439.

Kretek, P., Dragšić, M. & Ž Kehm (2013). Transformation of university governance: on the role of university board members. *Higher Education*, 65: 39–58

Kurrild-Klitgaard, P. (2011). Kontraktpolitik, kulturkamp og ideologi 2001–2011. *Økonomi & Politik* 84 (3), s. 47-62.

Laclau, E. (2005). Populism: What's in a Name? In Panizza, F. (Ed.) *Populism and the Mirror of Democracy*, 32–*49*. London: Verso.

Lasch, C. (1996). *Elitenes opprør og sviket mot demokratiet*. Oslo: Pax.

Lukianoff, G., & Haidt, J. (2018). *The coddling of the American mind : how good intentions and bad ideas are setting up a generation for failure*. New York City: Penguin Press.

Lupton, D. (2014). *'Feeling better connected': Academics' use of social media*. Canberra: Canberra News & Media Research Centre, University of Canberra.

Mangset, M., Midtbøen, A. H., Thorbjørnsrud, K., Wollebæk, D., & Fladmoe, A. (2021). Forskerne og offentligheten – om ytringsfrihet i akademia. Oslo: Institutt for samfunnsforskning/Fritt ord.

Mathisen, B. R. (2019). Det nye medielandskapet. *Norsk medietidsskrift*, *26*(02), 1–3.

Mede, N. G., & Schäfer, M. S. (2020). Science-related populism: Conceptualizing populist demands toward science. *Public understanding of science (Bristol, England)*, *29*(5), 473–491. doi:10.1177/0963662520924259

Messel, J., & Smeby, J. (2017). Akademisering av høyskoleutdanningene. *?* I S. Mausethagen & J. Smeby (red.) *Kvalifisering til profesjonell* yrkesutøvelse. Oslo: Universitetsforlaget.

Molander, A., & Holst, C. (2009). Freedom of Expression and Freedom of Discourse. Examining a justificatory strategy. In Kierulf, A. & Rønning, H. (Eds.), *Freedom of Speech Abridged? Cultural, Legal and Philosophical Perspectives*. Göteborg: Nordicom.

Moraw, P. (1982). Aspekte und Dimensionen älterer deutscher Universitätsgeschichte. In P. Moraw & V. Press (Ed.), *Academia Gissensis: Beiträge zur älteren Giessener Universitätsgeschichte*. Marburg: Elwert.

Müller, J.-W. (2016). *What is populism?* Philadelphia, Pa: University of Pennsylvania Press.

Myklebust, N. S. (2019) '… så korrupte at jeg har ikke ord!' – Hets og sjikane i forskning, i Ingierd, H., Bay-Larsen, I., & Hiis Hauge, K. (2019). *Interessekonflikter i forskning*, 215–230. Oslo: Cappelen Damm Akademisk/NOASP (Nordic Open Access Scholarly Publishing).

Mylenberg, T., & Steensbeck, B. (2009). *Præsidenten: Foghs Danmark 2001-2009*. København: Gyldendal.

Nokkala, T., & Bladh, A. (2014). Institutional autonomy and academic freedom in the Nordic context–similarities and differences. *Higher Education Policy*, *27*(1), 1–21.

Noordegraaf, M. (2016). Reconfiguring Professional Work: Changing Forms of Professionalism in Public Services. *Administration & Society*, *48*(7), 783–810. doi:10.1177/0095399713509242

Norris, P. (2021). Cancel Culture: Myth or Reality? *Political Studies* 68, 1–30. doi:10.1177/00323217211037023

NOU 1999: 27. «Ytringsfrihed bør finde Sted» Forslag til ny Grunnlov § 100. Utredning fra en kommisjon oppnevnt ved Kongelig resolusjon 26. august 1996. Avgitt til Justis- og politidepartementet 22. september 1999. Oslo: Justis- og politidepartementet

NOU 2006: 19. *Akademisk frihet. Individuelle rettigheter og institusjonelle styringsbehov*. Utredning fra et utvalg oppnevnt av daværende Utdannings- og forskningsdepertementet 14. oktober 2005. Avgitt til Kunnskapsdepartementet 2. oktober 2006. Oslo: Kunnskapsdepartementet

NOU 2020: 3. *Ny lov om universiteter og høgskoler*. Utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 22. juni 2018. Avgitt til Kunnskapsdepartementet 13. februar 2020. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Nowotny, H., Scott, P. B., & Gibbons, M. T. (2013). *Re-thinking science: Knowledge and the public in an age of uncertainty*. Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons.

Nowotny, H., Scott, P., & Gibbons, M. (2001). *Re-thinking science: knowledge and the public in an age of uncertainty*. Cambridge: Polity Press.

Palonen, E., & Sunnercrantz, L. (2021). Nordic populists as hegemony challengers. In Koivunen, A., Ojala, J. & Holmén, J. (Eds.), *The Nordic Economic, Social and Political Model*, 153–176. London: Routledge.

Pinheiro, R., Geschwind, L., Foss Hansen, H., & Pulkkinen, K. (2019). *Reforms, organizational change and performance in higher education: A comparative account from the Nordic countries*. Cham: Springer.

Polanyi, M., Ziman, J., & Fuller, S. (2000). The republic of science: its political and economic theory. *Minerva, 38*(1), 1-32 [First printed in Minerva, 1 (1962), 54–73].

Rasmussen, A. F. (2017). *Fra socialstat til minimalstat*. København: Lindhardt og Ringhof.

Regeringen (2016). Forebyggelse af æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. National handlingsplan.

Rørvik, T. I. (1999). *Historien om examen philosophicum 1675–1983* (Skriftserien 1/1999). Oslo: Forum for universitetshistorie, Universitetet i Oslo.

Rowlands, J. (2013) Academic boards: less intellectual and more academic capital in higher education governance?, *Studies in Higher Education*, 38:9, 1274–1289, DOI: 10.1080/03075079.2011.619655

Sahlin, K. & Eriksson-Zetterquist, U. (2016). Collegiality in modern universities – the composition of governance ideals and practices, *Nordic Journal of Studies in Educational Policy* (2–3): 1–10.

Saurette, P., & Gunster, S. (2011). Ears Wide Shut: Epistemological Populism, Argutainment and Canadian Conservative Talk Radio. *Canadian Journal of Political Science, 44*(1), 195–218. doi:10.1017/S0008423910001095

Schlesinger, A. M. (1992). *The disuniting of America*. New York: Norton.

Sefland-utvalget (2014). *Styring av Politihøgskolen – utfordringer, dilemmaer og modeller*. Oslo: Politihøgskolen.

Shearer, E., & Mitchell, A. (2021). News use across social media platforms in 2020. Pew Research Center, January 12, 2021. News Use Across Social Media Platforms in 2020 | Pew Research Center

Skarpenes, O., & Sakslind, R. (2010). Education and egalitarianism: the culture of the Norwegian middle class. *The Sociological review (Keele), 58*(2), 219–243. doi:10.1111/j.1467-954X.2010.01901.x

Skogen, K., Ruud, A. & Krange, O. (2019). Den skjulte styringen. I Ingierd, H., Bay-Larsen, I. & Hiis Hauge, K., (red). *Interessekonflikter i forskning*, s. 91-106. Oslo: Cappelen Akademisk

Slagstad, R. (2001). *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax.

Sørensen, M.P, S. Haase, E. K. Graversen, E. K. Schmidt, N. Mejlgaard & T. K. Ryan . (2014/15) *Autonomi och kvalitet – ett uppföljningsprojekt om implementering och effekter av två högskolereformer i Sverige*. Aarhus universitet: Dansk Center for Forskningsanalyse.

Spohr, D. (2017). Fake news and ideological polarization: Filter bubbles and selective exposure on social media. *Business Information Review*, *34*(3), 150–160.

Stensaker, B. Vabø, A. Frølich, N. Bleiklie, I. Kvam, E., Waagene, E. (2013). *Styring og strategi: Betydningen av ulike styringsmodeller for lærestedenes strategiarbeid*. NIFU Rapport 2013: 11. Oslo: NIFU.

Stensaker, B., Elken, M., & Maassen, P. (2019). Studieprogramledelse – et spørsmål om organisering?. *Uniped*, *42*(01), 91–105.

Suissa, J., & Sullivan, A. (2021). The Gender Wars, Academic Freedom and Education. *Journal of Philosophy of Education*, *55*(1), 55–82. doi:10.1111/1467-9752.12549

Svenkerud, S. W., & Ballangrud, B. B. (2019). Kvinnelige og mannlige professorers synlighet i mediene. *Norsk medietidsskrift*, *26*(04), 1–14.

Taggart, P. A. (2000). *Populism*. Buckingham: Open University Press.

Tellmann, S. M., Ulvestad, M. E., Reymert, I., Gunnes, H., & Larsen, E. H. (2019). *Karriere og arbeidsvilkår i norsk akademia: Resultater fra en survey blant vitenskapelig ansatte*. NIFU Rapport 2019: 2. Oslo: NIFU.

Thue, F. W. (1997). *Empirisme og demokrati: Norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.

Thue, F. W. (2006). *In quest of a democratic social order : the Americanization of Norwegian social scholarship 1918-1970* (doktoravh.). Faculty of Humanities, University of Oslo. Oslo: Unipub.

Thue, F. W. (2014). Universitetslærerne: fra embets- og tjenestemenn til forskerprofesjon. I Slagstad, R. & Messel, J. (red.), *Profesjonshistorier*: 666–699. Oslo: Pax.

Thue, F. W. (2017). Høgskoler på randen av universitetsstatus. *Nytt norsk tidsskrift*, *34*(3), 286–300. doi:10.18261/issn.1504-3053-2017-03-06 ER

Trondal, J. (2010). Two worlds of change: on the internationalisation of universities. *Globalisation, societies and education*, *8*(3), 351–368.

Turner, R. S. (1971). The growth of professorial research in Prussia, 1818 to 1848 – causes and context. *Historical studies in the physical sciences*, *3*, 137–182.

UH-loven. (2005). *Lov om universiteter og høyskoler* (LOV-2005-04-01-15). Lovdata. https://lovdata.no/lov/2005-04-01-15

Vabø, A. (2011). Between Humboldtian Values and Strategic Management. In Locke, W., Cummings, W. K., Fisher, D. (Eds.), *Changing Governance and Management in Higher Education: The Perspectives of the Academy*: 263–280. Dordrecht/Heidelberg/London/New York: Springer.

Vabø. A., & Ramberg, I. (2009). *Arbeidsvilkår i norsk forskning*. Rapport 2009: 9. Oslo: NIFU STEP.

Veletsianos, G., & Kimmons, R. (2016). Scholars in an increasingly open and digital world: How do education professors and students use Twitter? *The Internet and Higher Education*, *30*, 1–10.

Veletsianos, G., Johnson, N., & Belikov, O. (2019). Academics' social media use over time is associated with individual, relational, cultural and political factors. *British Journal of Educational Technology*, *50*(4), 1713–1728.

Vihma, A., Reischl, G., & Nonbo Andersen, A. (2021). A Climate Backlash: Comparing Populist Parties' Climate Policies in Denmark, Finland, and Sweden. *The Journal of Environment & Development*, 30(3), 219–239.

Voigt, F. (2012). *Freiheit der Wissenschaft: Beiträge zu ihrer Bedeutung, Normativität und Funktion*. Berlin: Walter de Gruyter.

Whitchurch, C. (2012). *Reconstructing identities in higher education: The rise of 'third space' professionals*. London: Routledge.

Wig, S., & Svensen, H. H. (2016). Trøbbel i tårnet – Om hvorfor akademia må tenke nytt om forskningsformidling. *Nytt Norsk Tidsskrift*, *33*(03), 195–208.

Williams, J. (2016). *Academic Freedom in an Age of Conformity: Confronting the Fear of Knowledge*. Basingstoke: Palgrave Mcmillan.

Wittrock, B., & Elzinga, A. (1985). *The university research system: the public policies of the home of scientists*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Ylä-Anttila, T. (2018). Populist knowledge: 'Post-truth' repertoires of contesting epistemic authorities. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, *5*(4), 356–388.

Østerud, Ø. (2017). 'Populismen tar over verden'. *Nytt norsk tidsskrift* 34(3), 243–258. doi:10.18261/issn.1504-3053-2017-03-03

Özmen, E. (2021). *Wissenschaftsfreiheit Im Konflikt: Grundlagen, Herausforderungen und Grenzen*. Berlin: J. B. Metzler/Springer Nature.